

34423
**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATILA JÓZSEF NOMINATAE**

ACTA HISTORICA
TOMUS XLI.

SZEGED
1972

STUDIA LATINOAMERICANA

V.

Redegit

TIBOR WITTMAN

Szerkeszti

WITTMAN TIBOR

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed
in *Historical Abstracts* and *America: History and Life*.

TIBOR WITTMAN

ÚLTIMOS DÍAS DE LA AZOQUERÍA POTOSINA

I. COMPRAS, RESCATES Y GANANCIAS DEL BANCO DE SAN CARLOS

La Real Cédula que reglementa el funcionamiento del Banco de San Carlos prescribe detalladamente el modo del rescate, fundición y de la paga de diferentes derechos determinando los precios de compra y venta. Para llegarse a una cuantificación de la minería potosina en las últimas décadas del siglo XVIII y las primeras del XIX, parece útil examinar las rúbricas más elocuentes de los “Deveres y Haveres del Tesoro”, las “barras compradas” y las “ganancias del giro.” Las cuentas semanales y otros libros del Banco contienen muchos datos informativos.

En los años 1780—90 el número de las barras compradas rara vez desciende bajo 2000.¹

Año	Barras (en pesos)	Su valor	Ganancias del giro (barras y pastas)
1787	2142	3.442,741	30,672 ps 3 rs
1789	1867	2.955,004	23,176 ps 5 rs
1795	2186	3.447,362	39,746 ps 4 1/2 rs
1797	1998	3.147,317	34,802 ps 6 1/2 rs
1798	2107	3.292,997	32,800 ps 6 rs
1799	2070	3.251,574	30,396 ps 1/2 rs
1800	2022	3.159,850	31,405 ps 2 1/2 rs

La disminución comienza en 1801²

1800	1800	2.803,890	23,263 ps 4 rs
------	------	-----------	----------------

Las años de 1802 y 1803 muestran un gran descenso³

1802	1057	1.643,994	13,079 ps 6 1/2 rs
1803	1310	2.050,600	19,814 ps 4 rs

Después se observa una mejora⁴

1805	1665	2.604,587	19,277 ps
1806	1603	2.510,709	18,346 ps 3 rs
1809	1657	2.589,441	21,700 ps 5 1/4 rs

¹ Archivo de la Casa de Moneda, Potosí. *Libro de cuentas semanales*. Año de 1787. Banco de San Carlos (B.S.C.) 194. p. 129. Año de 1787, B.S.C. 204. p. 131. Año de 1795, B.S.C. 209. p. 131. Año de 1799, B.S.C. 211. p. 131. Año de 1799, B.S.C. 212. p. 131. Año de 1799, B.S.C. 213. p. 128. Año de 1800, B.S.C. 214. p. 131.

² *Libro de cuentas semanales*. Año de 1801, B.S.C. 215.

³ *Libro de cuentas semanales*. Año de 1802, B.S.C. 216. p. 123. Año de 1803, B.S.C. 217. p. 102.

⁴ *Libro de cuentas semanales*. Año de 1805, B.S.C. 219. p. 128. Año de 1806, B.S.C. 220. p. 124. Año de 1809, p. 130.

En los primeros años de la guerra de independencia continúa el aumento⁵

1810	1687	2.637,052	18,004 ps	3 1/2 rs
1811	1808	2.855,212	22,126 ps	6 rs

Por los sucesos políticos se vuelve a observar un nuevo y definitivo declive⁶

1812	1319	2.048,027	14,197 ps	2 1/4 rs
1814	1293	no hay calculación	no hay calculación	
1816	1021	1.560,445	16,752 ps	7 1/2 rs
1816	841	1.305,321	10,042 ps	3 1/2 rs
1817	952	1.472,035	12,216 ps	5 1/2 rs
1819	784	1.227,417	10,698 ps	2 3/4 rs
1820	721	1.114,534	10,377 ps	4 1/2 rs
1820	721	1.114,534	10,377 ps	4 1/2 rs
1821	752	1.172,040	12,371 ps	3/4 rs
1822	865	1.350,012	11,157 ps	7 rs
1823	903	1.398,948	8,533 ps	5 3/4 rs
1824	925	1.420,672	12,187 ps	1 rs

Se puede ver el gran descenso de las compras y de las ganancias durante los años de guerra. También son interesantes algunas cifras de la pasta (piña) de plata comprada en las décadas en cuestión.⁷

Año	Marcos comprados en piñas (pastas)			
1787	406,900 marcos		=2.948,455 ps	7 1/2 rs
1789	349,562 marcos	3 onzas	=2.567,910 ps	3 1/2 rs
1795	404,025 marcos		=2.988,009 ps	1 rs
1797	369,371 marcos	5 onzas	=2.730,604 ps	3 1/2 rs
1798	387,229 marcos	2 onzas	=2.861,123 ps	6 rs
1799	382,370 marcos	6 onzas	=2.824,967 ps	5 1/2 rs
1800	371,416 marcos	4 onzas	=2.742,657 ps	5 1/2 rs
1801	331,807 marcos	4 onzas	=2.437,360 ps	1 1/2 rs
1802	194,535 marcos	5 onzas	=1.423,429 ps	5 1/2 rs
1803	242,209 marcos	3 onzas	=1.777,811 ps	5 rs

⁵ *Libro de cuentas semanales*. Año de 1810, B.S.C. 240 p. 129. Año 1811, B.S.C. 244.

⁶ *Libro de cuentas semanales*. Año de 1812, B.S.C. 245. Año de 1814, B.S.C. 247. Año de 1816, B.S.C. 249. p. 121. Año de 1817, B.S.C. 250. p. 129. Año de 1818, B.S.C. 251. p. 113. Año de 1819, B.S.C. 252. p. 112. Año de 1820, B.S.C. 253. p. 102. Año de 1821, B.S.C. 254. p. 108. Año de 1822, B.S.C. 255. p. 112. Año de 1823, B.S.C. 351. p. 118. Año de 1824, B.S.C. 256. p. 104. El „Libro” de 1815 contiene datos hasta el mes de abril, B.S.C. 248.

Otros datos sobre las barras compradas: *Compras de Barras de Plata en todo el año 1812*. Casa Real de Moneda (C.d.M.) 858. A diferencia del Libro de cuentas en el *Libro duplicado de cargo y data*... 1816 (C.d.M. 852) la compra de barras en 1816 asciende a 1204 barras, 1.847.352 pesos 5 reales. En el *Libro Real general duplicado* del año de 1817 (C.d.M. 871) se compró 1166 barras, en moneda 1.811.911 pesos. Año de 1818 (C.d.M. 873): 990 barras, en moneda 1.539.410 pesos. Año de 1819 (C.d.M. 878): 916 barras, 1.443.437 pesos. En el *Libro Real General de la Tesorería de la Casa de Moneda de Potosí*, 1820, (C.d.M. 881): 838 barras en un valor de 1.336.230 pesos. Según el *Libro general comun duplicado del principal* de 1820, (C.d.M. 882) en 1821 se compró 812 barras, que valen 1.261.441 pesos. En los mismos Libros (C.d.M. 278, 280, 974) las compras de los últimos años siguen: 1822— 966 barras (1.510,015 pesos), 1823—1011 barras (1.587,479 pesos), 1824— 447 barras (694.112 pesos).

⁷ En los *Libros de cuentas semanales* citados, en las notas anteriores.

1805	308,170 marcos	3	onzas=2.264,965 ps	1 1/2 rs
1806	295,712 marcos	6	onzas=2.184,284 ps	— rs
1809	305,515 marcos	2	onzas=2.248,319 ps	4 1/2 rs
1810	311,709 marcos	7	onzas=2.295,067 ps	2 rs
1811	338,034 marcos	2	onzas=2.482,069 ps	2 1/4 rs
1812	240,640 marcos	7	onzas=1.778,723 ps	1 1/2 rs
1816	187,014 marcos	61/2	onzas=1.348,877 ps	7 rs
1817	176,305 marcos	2	onzas=1.275,491 ps	2 rs
1818	155,563 marcos	51/2	onzas=1.128,989 ps	— rs
1819	149,096 marcos	51/2	onzas=1.059,431 ps	4 1/2 rs
1820	132,432 marcos	1	onzas= 961,237 ps	7 rs
1821	138,909 marcos	2	onzas=1.009,242 ps	1 1/2 rs
1822	161,032 marcos	7	onzas=1.166,590 ps	6 1/2 rs
1823	166,952 marcos	4	onzas=1.211,912 ps	4 1/2 rs
1824	169,178 marcos	—	onzas=1.231,260 ps	4 3/4 rs

El dato de 1802 marca la gran depresión transitoria, en 1811 el nivel de compras alcanza el de 1801, después se baja, alcanzando más o menos la mitad del promedio de los años 1805—1810 que es menos del de 1797—1801. El año de 1802 patentiza muchos signos de decadencia, las “ganancias del giro” y los “encierros en arcas” son mínimos. Los enormes gastos de construcción del *Real Socavón* también contribuyeron a los apuros y dificultades: en 1801 la disminución de los fondos del Banco ascendió a 45.214 ps 4 1/2 rs.⁸

La compra de oro no tenía importancia.

Año	Tejos de oro	Su valor
1809	—	359,404 ps 5 rs 30 ms 17 avos
1810	156	229,387 ps 4 rs 8 ms 27 1/2 avos
1811	—	61,713 ps 7 rs 5 ms 11 1/4 avos
1822	328	440,023 ps 2 rs 6 ms 24 1/4 avos
1823	153	153,354 ps 6 rs 19 ms 8 1/2 avos.

Por lo que respecta a los vendedores de plata, tenemos información no sin interés de uno de los más ricos azogueros, *Luis de Orueta* fallecido en 1820, producía mucho en la *Rivera* de Potosí, no menos en diferentes compañías en Portugalete (Partido de Chichas).⁹ Desde 19 de diciembre de 1801 cuando “principiaron a percibir los auxilios extraordinarios dados en esta Oficina por la Parada de Rivera, hasta fin de Marzo de 1821, han introducido los Azogueros en este Banco para su rescate 1.977,336 marcos 1 onza de Plata que hacen 10.987 Barras de 180 marcos con más 76 1/8 sobrantes, cuya merma en la fundicion... asciende a 21.974 marcos 6 onzas, los que rebajados del total de marcos rescatados, quedan liquidos 1.955,761 marcos 3 onzas y regulados estos por la Ley de 11 dineros 21 granos, asciende su valor a 16.906,190 pesos 7 1/4 rs; cuyo Diezmo y 1 1/2 p% de Cobos importa la cantidad de 1.918,852 pesos 6 rs.”

⁸ B.S.C. 215.

⁹ *Libro de Copias de Oficios e Informes...* Años 1819—1924. B.S.C. 350. Núm. 21, 31 de marzo de 1821. pp. 39—40.

Las cifras de Luis Orueta referentes al período de 26 de febrero de 1803 a 27 de julio de 1820 siguen aquí: "Marcos rescatados por el Señor Orueta y compañías del Mineral de

Portugalete en Chichas...	42.557 ps	4 rs
Id. de la Rivera de Potosi...	341.149 ps	2 rs
Id. por sus Alvaceas...	1.714 ps	3 rs
Total de marcos rescatados en el Banco	385.421 ps	1 rs
Valor de los de Portugalete en la moneda, recucida la merma...	362.515 ps	5 3/4 rs
Id. de los de Potosi...	2.916,230 ps	5 3/4 rs
Id. de los Alvaceas...	14,655 ps	2 1/2 rs
Total importe	3.293,401 ps	6 rs
Diezmo y Cobos de las Barras de Portugalete...	41,145 ps	4 rs
Id. de las de Potosi por el finado	330,992 ps	1 1/2 rs
Id. de las de los Alvaceas...	1,663 ps	3 rs
Total importe de derechos de Diezmo y Cobos"	373,801 ps	1/2 rs

Los ingresos de rescate de Orueta ascienden a 3.293,401 ps 6 rs, la ganancia del erario sacada de los derechos a 373,801 ps 1/2 r., que son 8.8 por ciento de los anteriores. Al mismo tiempo, entre 1809 y 1820 recibió 7.055 ps 2 1/2 rs auxilios extraordinarios y 460 pesos auxilios ordinarios. "Que los axilios extraordinarios fueron dados principalmente con el objeto de sostener este interesante Mineral, y dar ocupación a la Gente mitaya asignada a esta Rivera; así como por consultar el que no padescas mayor perjuicio el estado y Público". Como se ve las ganancias del Banco fueron no pocas, los auxilios se prestaron no exclusivamente en el interés de Luis Orueta sino también en el del régimen económico para resolver de una parte los problemas de producción, y de la otra, para evitar los peligros de desocupación de mitayos, que es un interesante aspecto de las cosas.

Volviendo al caso de nuestro rico azoguero, se debe tomar en cuenta que se le obligó a dar empréstitos al ejército durante la guerra de independencia. La "contribución hecha por dicho finado a favor del Ejército" ascendió a 4.374 ps 1 r., más que la mitad de los axilios prestados por el Banco.

En los últimos años de la guerra de independencia, posteriores a la muerte de Luis Orueta, los azogueros más ricos no cesaron de rescatar sus barras y piñas en el Banco. Para presentar su capacidad parese útil publicar la "Razon de los Azogueros de esta Rivera, y Mineros de fuera que introducen marcos en este Banco en rescates." Se trata del año de 1822.¹⁰

Potosí

Salvador Tulla	de 70 a 80 marcos semanales
José Maria Garzon	de 70 a 80 marcos semanales
Juan José Rua	de 100 a 110 marcos semanales

¹⁰ Ibid., B.S.C. 350. N. 80.

Joaquin Aguilar	de 90 a 100 marcos semanales
Gregorio Plasa	de 90 a 100 marcos semanales
Pedro Quesada	de 80 a 90 marcos semanales
José Maria Velasquez	de 80 a 90 marcos semanales
Ignacia Calvo	de 70 a 80 marcos semanales
Rafaela Duran	de 50 a 60 marcos semanales
Eduardo Zubieta	de 50 a 60 marcos semanales
Nicolas Corominola	de 50 a 60 marcos semanales
Pablo Rosas	de 60 a 70 marcos semanales
Mariano Verrios	de 50 a 60 marcos semanales

Porco

Pedro Malpartida	de 800 a 900 marcos cada 15 días
Mariano Alcaras	de 300 a 40 marcos semanales
Santiago Saabedra	de 30 a 40 marcos semanales
Pedro Brabo	de 90a 100 marcos semanales

Chichas

Martin Jauregui	de 900—1000 marcos mensuales
Manuel Valensuela	de 70 a 80 marcos mensuales
Manuel Losada	de 90 a 100 marcos al mes

Nota=Ademas de los Azogueros que se indican introducen también al rescate en este Banco los trapicheros de esta Villa, los de los Partidos citados en porciones muy pequeñas, y los rescatadores principalmente del Partido de Chichas y del de Chayanta que como ocurren sin tiempo determinado es inverficable un calculo racional sobre ellos. Potosi Mayo 25 de 1822. Mariano Trigosa=Antonio Lopez Coton=Felipe del Cerro.

El promedio semanal de marcos rescatados de Luis Orueta entre 1803 y 1820 era cerca de 430 que es más que el de los otros grandes azogueros en los últimos años, pero no alcanza el promedio de 1822 de Pedro Malpartida (450 marcos), ni el de Martin Jauregui (450 marcos). Un otro dato: Indalecio Gonzales de Socasaca en los 4 años entre 1816 y 1820 rescataba 70,147 marcos, más de 340 marcos por semana.¹¹

Este mismo documento da cuenta de las dificultades de rescate causadas por la falta y caridad de azogue. En dicho período Indalecio Gonzales de Socasaca apenas compró al Banco 32.000 libras de azogue: "los que se han vendido en dicho tiempo, han tenido valor cresido por los costos y gastos de su conduccion a este Punto, y por haver sido un efecto de mero comercio, y no perteneciente a la Hazienda Nacional, y para 10 que han antisipado los Mineros de esta Villa, y entre ellos el finado Socasaca cantidades respectivas a los fletamentos, y porciones que les han tocado pagandolo todo a plata de contado mucho mas executivo quanto los Azogues vendidos en esta villa fuera del Banco, han ascendido en sus precios gradualmente hasta el exesivo de 160 ps por quintal. Ultimamente la provision de Azogues en esta Oficina en el tiempo que comprende este Documento ha sido extraordinaria eventual, y de cresido costo, como hasta el dia acontese por no haverse puesto el Banco en saus giros al paralelo de los anos buenos, y corrientes, como el de 808—809..."

¹¹ Ibid., B.S.C. 350. N. 105. 30 de julio de 1822.

En todo el mecanismo de rescate y fundición hubo muchos desordenes en estos últimos años. "La cuenta de prorrates en las ganancias del giro es inverificable despues de la primera fundicion, porque deducida en ella la parte correspondiente a la utilidad del principal del Azogue; para la siguiente fundicion y es imposible saver quanto principal se invierte en el rescate de aquella pertenencia, porque la Casa de Moneda pagando al Banco sus pastas fundidas no puede distinguir las pertenencias de principales a merito de que sus pagamentos son a buena cuenta del total que deve al Banco, el que siempre excede con más de un duplo a cada una de las partidas que se presentan semanalmente en pastas labradas"... "por exemplo la utilidad de una de las fundiciones monta trescientos pesos luego segun los principales ganara el Banco Cien pesos y el Azogue Doscientos: de modo que el fondo privilegiado para rescatar viene a quedar abajo."¹²

Las incertidumbres y faltas de documentación de cuentas se deben a las circunstancias de guerra, como los ministros del Banco 10 escriben en 1822 "hacemos presente que las cuentas de esta Oficina correspondientes a los años de 816 a 819 inclusivos¹³ se remitieron a la capital de Lima a su respectivo tiempo, y que las de 20. y 21. existen en esta Contaduria listas para su remicion, que no se ha verificado por las actuales ocurrencias. Advirtiendó que las respectivas a los años de 811 en que principió la reolucion en esta villa, hasta el de 815. se hallan totalmente dislocados por falta de Documentos que no es facil arreglarlas; pues como en esta Oficina por las emigraciones del Administrador Marques de Otavi, y Oficial primero y Segundo de la Contaduria, fueron nombrados otros por los insurgentes, padeció esta Oficina en sus papeles y Libros, trastorno y contraccion considerable, lo que ha causado confucion a los actuales modernos Ministros, y dificultad en el arreglo pocible de esas cuentas."¹⁴

A pesar de las lagunas en las cuentas del Banco, se puede afirmar que la separación de Potosí de su ambiente económico favorable, de Buenos Aires y su reunificación con Lima elevó el costo de producción y de rescate de plata. Esto se refiere también a los mineros del Perú. El 22 de agosto de 1822 el virrey de Lima insiste sobre "la compra de Barras de Oro y Plata en la Intendencia de Guancavelica", y para que los "comisionados" conozcan las condiciones de compra, comunica las normas de compra, rescate y fundicion que siguen aquí.¹⁵

"Cien marcos de Plata Piña regulado a la Ley de 11 dineros 10 granos el precio de 6 pesos cada marco

	valen...	600 ps	0 rs	
Conducción de dicho valor de Guancavelica a Potosi,				
regulado 1 1/2 p		009 ps	0 rs	
Retorno a Guancavelica, id.		009 ps	0 rs	
6 pesos en tres meses de la negociacion sobre el principal				
de los 600 pesos		009 ps	0 rs	
1 1/2 p de cobos en caxas de dichos los marcos		12 ps	3 rs	24 m
Diezmo de id. a id.		81 ps	6 rs	29 m
Labranza de Barras a 5 ps cada 180 marcos		2 ps	6 rs	8 m
Merma de fundicion regulada por 3 marcos sobre los				
100...		24 ps	7 rs	15 m

¹² Ibid., B.S.C. 350. N. 90. 12 de junio de 1822.

¹³ En el texto: inclusives.

¹⁴ Ibid., B.S.C. 350. N. 108. 7 de agosto de 1822.

¹⁵ Ibid., B.S.C. 350. N. 115.

Utilidad del Banco de Potosí, adonde se supone benga la plata Piña, un real por marco	12 ps	4 rs	— m
Afinación de dichos 100 marcos en la Casa de Moneda a 1 real por marco	6 ps	2 rs	— m
Principal y costos	767 ps	6 rs	8 m
Valor en la Casa de Moneda de 100 marcos de 11 dineros 10 granos	831 ps	0 rs	18 m
masutilidad efectiva"	63 ps	2 rs	10 m

Como se desprende un marco de 11 dineros y 10 granos vale 6 pesos. En la provincia de Potosí un marco de piña valía en 1812 más que 8 pesos, en 1820 más que 7.¹⁶

Un informe de 1823 da cuenta de 10 que durante los últimos cinco años la compra de plata era menor de la esperada en tan ricas minas como las de Potosí, Chichas y Piquira. A su parecer la causa de la disminución es el contrabando. En las costas peruanas naves extranjeras embarcan la plata que no llega al Banco de San Carlos... "concluyendo de todo que para ebitar de alguna manera, este clandestino comercio, y para proteger este ramo tan productivo, se deben quitar todas las travas que impiden su progreso."¹⁷

Por "trabas" los azogueros y mineros entendían el derecho de 1.5 real impuesto a cada uno marco de plata rescatado con el fin de amortizar las enormes deudas que cargaban a los azogueros.

¹⁶ Sobre la "tabla de los marcos de plata en pasta" la *Real Cédula* de 1795, anexo N. VIII.

¹⁷ Libro de Copias de Oficios e Informes... Años 1819—1824. B.S.C. 350. N. 199. 22 de marzo.

II. DEUDAS, AUXILIOS (1810—1825)

A fines de la guerra de independencia el Banco de San Carlos tenía 32.211 ps 1 1/4 r “fondo actual para el giro del rescate en dinero efectivo” y 87.005 ps 3 rs en deudas antiguas y modernas.¹

Deudas antiguas	65.318 ps	4 1/2 rs
Deudas modernas	21.686 ps	6 1/2 rs
	87.005 ps	3 rs

Esta cifra se refiere mayormente a las deudas privadas, y los datos se encuentran en la “cuenta nueva” que comprende los meses de abril—diciembre de 1825. El “Estado general” hecho en marzo resume las cosas así: “En plata sellada no hay existencia alguna

En las Dependencias antiguas y modernas	414.742 ps	2 1/2 rs
Total de deuda”	414.742 ps	2 1/2 rs

Da esta deuda 302.604 ps 1/4 r pertenecen a la Casa de Moneda, 34.822 ps 7 1/4 rs a la Caja Militar del Ejército. De las “deudas modernas” mencionadas, posteriores a marzo, sólo 11.986 ps 6 1/2 rs proceden del “suplemento que se les hizo en los años de 819 y 21 para compra de Azogues”, los demás son sumas que “pasaron” a la Casa de Moneda y la Caja Principal. Les deudas “antiguas” son puramente privadas.

La deuda contraída por la Casa de Moneda servía principalmente las necesidades de guerra. Por ejemplo en 1814 en el “resumen de los fondos” del Banco encontramos 37.067 ps 7 1/2 rs como “el suplemento que se hizo en dinero a la Rl Casa de Moneda el año para auxiliar las Tropas Porteñas.”² La deuda de la Casa de Moneda entre 1813 y 1816 aumento de 115.713 ps 4 1/4 rs a 187.844 ps 2 1/4 rs, la deuda de la Caja Militar en 1816 hizo 10.000 ps.³ En 1820 la deuda de la Casa de Moneda quedó la misma mientras que la de la Caja Militar ascendió a 54.051 ps 3 1/4 rs.⁴ En 1824 la deuda de la Casa de Moneda subió repentinamente a 284.074 ps 7 3/4 rs a consecuencia de los prestamos obtenidos el 11, 18 y 19 de junio del año.⁵

Presentamos estos datos para demostrar que las consecuencias fatales de deudas públicas durante los años de la guerra fueron incomparablemente más grandes en el fracaso del Banco que las de las deudas privadas. El Banco mismo se halló en

¹ *Libro de cuentas semanales del Real Banco de San Carlos de Potosí*. Año de 1825. B.S.C. 352.

² *Ibid.* B.S.C. 247.

³ *Libros de auxilios de Dinero*. 1811—1816. B.S.C. 294. p. 85.

⁴ *Libro de cuentas semanales* ... Año de 1820. B.S.C. p. 101.

⁵ *Ibid.* B.S.C. 256. p. 104.

la necesidad de contraer deudas. Los “impréstitos hechos al Banco” en los años 1813—1816 ascendieron a 83.139 ps 1 r. Vamos a ver los detalles.⁶

“Razón de las Partidas que deve este Banco, por empréstitos que se hicieron así en Dinero como en Chafalonia para su fondo, a saver

1813.	A. D. Domingo Achaval 2000 ps	}	2.400 ps
	A. D. Francisco del Portal 400 ps		
1816.	A las Iglesias de la Ciudad de la Plata por el importe de dos mil trescientos veinte y dos marcos de Chafalonia 2.322 marcos		15. 093 ps
Id.	Al Señor Brigadier D. Indalecio Gonzales de So- casa, diez mil pesos que suplió en dinero Militar del Ejercito en 7 de Marzo de 1816 los mismos que este Gobierno obligo al Banco a ser responsable a esta cantidad		10.000 ps
	A los Prelados de los Combentos de esta Villa por el importe de novecientos diez y seis marcos cinco y media onzas de Chafalonia que entregaron en calidad de empréstito		
	916 marcos 5 1/2 onzas		5.958 ps 3 1/2 rs
Id.	Al Monasterio de Santa Tereza de esta Villa tres mil ciento onze mesos medio real, importe de qua- trocientos setenta y ocho marcos cinco onzas de Chafalonia al precio de 6 ps 4 rs que remitió de empréstito		3.111 ps 1/2 rs
Id.	A la Iglesia Catedral y demas, combentos de la Ciudad de La Paz... En mil ciento sesenta y quatro marcos quatro onzas de Chafalonia a 6 ps 4 rs marco		7.569 ps 2 rs
	En Dinero efectivo		852 ps 0 r
			8.421 ps 2 r
Id.	A las Iglesias de la Ciudad de la Plata, treinta y cinco mil quatrocientos catorze pesos tres y medio reales, importe de cinco mil quatrocientos quarenta y ocho marcos tres onzas de Chafalonia		35.414 ps 3 1/2 r
Id.	A las Parroquias de esta Villa... importe de dos- cientos treinta y tres marcos quatro onzas de Cha- falonia		1.518 ps 1 r
Id.	A la Parroquia de San Lorenzo de esta Villa... importe de ciento ochenta y ocho marcos une onza de Chafalonia		1.222 ps 6 1/2 r

Demonstración

Por 10.751 marcos 7 onzas de Chafalonia a 6 ps 4 rs marco	69.887 ps 1 r
Por 13.252 ps en dinero efectivo”	13.252 ps —
	83.139 ps 1 r

⁶ Libro de Fondos donde constan las Entradas y Salidas de Dinero del Giro del Banco Nacional de San Carlos de esta Imperial Villa de Potosi. Año de 1823. B.S.C. 346.

En comparación con las deudas públicas, las privadas no alcanzan tantas proporciones. Antes de pormenorizarlas es útil echar un vistazo a las partidas "dependencias" (deudas) de los libros de cuentas del Banco de San Carlos. En general la dependencia, el fondo en préstamos, auxilios está aumentando durante la guerra, mientras que el de "plata sellada" [dinero] está decreciendo.

Año	En plata sellada		En dependencias (y existencias)	
1805	191.892 ps	6 rs	175.290 ps	6 1/2 rs
1809	241.235 ps	—	130.405 ps	2 3/4 rs
1810	252.181 ps	7 rs	120.865 ps	3 rs
1811	108.930 ps	—	105.306 ps	4 1/4 rs
1812	70.646 ps	1/4 rs	135.655 ps	3 rs
1814	35.792 ps	3/4 rs	181.902 ps	7 1/4 rs
1816	80.503 ps	7 1/4 rs	261.652 ps	6 1/4 rs
1817	108.344 ps	2 rs	262.952 ps	6 1/4 rs
1818	87.866 ps	7 3/4 rs	290.024 ps	6 3/4 rs
1819	90.665 ps	2 1/4 rs	292.444 ps	7 3/4 rs
1820	74.016 ps	4 1/4 rs	313.249 ps	1 1/2 rs
1821	72.240 ps	4 3/4 rs	320.755 ps	1/4 rs
1822	93.433 ps	7 rs	296.052 ps	4 rs
1823	94.223 ps	1/2 rs	300.156 ps	1/2 rs
1824	23.371 ps	5 rs	396.213 ps	2 rs
1825 (marzo)	"no hay existencia alguna"		414.742 ps	2 1/2 rs

Las componentes privadas de las varias dependencias no son grandes y más o menos estereotipas. Tómense algunas de 1806.⁷

"En suplemento hecho a los Azogueros de esta Villa para construccion de una Maquina de nuevo beneficio de metales	7.968 ps	6	rs
En auxilios dados en dinero a D. José Antonio Amaral para el desague de la mina de Collquechaca	2.034 ps	6	rs
En los dados a los accionistas de la compañía formada para dicho desague	5.743 ps	7 1/2	rs
En auxilios ordinarios y extraordinarios dados en dinero a los Azogueros de la Villa para fomento de su giro	70.796 ps	7	rs
En los dados a id. en Almadanetas	3.023 ps	1/4	rs
En los dados a id. en Ferreteria	17.776 ps	1	rs
En los dados a id. en Palos Exes	16.238 ps	—	
En los dados a id. en Azogue del Cuzco y Puno	32.201 ps	6	rs
En los dados en dinero a los Azogues de los minerales de afuera	12.143 ps	1	rs
En los dados en id. a los Trapicheros de esta Villa	400 ps	—	rs
En el debito de D. Manuel Asencio Tapia por 43 azadas que se le vendieron al fiado"	150 ps	4	rs

Para cotejar los cambios sigan aqui los mismos items de 1811⁸

"Máquina de nuevo beneficio"	3.055 ps	2	rs
Antonio Amaral	2.034 ps	6	rs

⁷ Libro de cuentas semanales... 1806. B.S.C. 220. p. 124.

⁸ Ibid. B. S. C. 244.

Compañía de desagüe	4.129 ps	2 1/4 rs
Palos ejes	1.835 ps	— rs
Manuel Asencio Tapia	50 ps	4 rs
Trapicheros de la Villa	200 ps	— rs
Azogueros de fuera	9.401 ps	1/2 rs

En 1816 continúa la lenta disminución⁹

“Máquina de nuevo beneficio”	96 ps	6 rs
Antonio Amaral	2.304 ps	6 rs
Compañía de desagüe	4.129 ps	2 1/2 rs
Palos ejes	1.340 ps	— rs
Manuel Asencio Tapia	50 ps	4 rs
Azogueros de fuera	9.250 ps	— rs

Los débitos de A. Amaral, Manuel Asencio Tapia y de la compañía de desagüe quedan los mismos en 1822 y el de A. Amaral está decreciendo a 1617 ps 1/2 r.¹⁰

Más interesante es el cambio del ítem de *auxilios ordinarios y extraordinarios* dados en dinero a los azoguenos de la Rivera.

1800	78.868 ps	2 rs
1802	72.701 ps	3 1/2 rs
1806	70.796 ps	7 rs
1809	47.086 ps	6 1/4 rs
1810	69.087 ps	4 rs
1811	57.993 ps	7 1/4 rs
1812	46.862 ps	1 1/2 rs
1813	46.301 ps	2 1/2 rs
1814	46.301 ps	2 1/2 rs
1816	46.232 ps	3 1/2 rs
1817	46.232 ps	3 1/2 rs
1818	46.232 ps	3 1/2 rs
1819	46.232 ps	3 1/2 rs
1820	44.820 ps	3 1/2 rs
1821	44.820 ps	3 1/2 rs
1822	44.820 ps	3 1/2 rs
1823	43.637 ps	6 1/2 rs
1824	43.472 ps	2 1/2 rs

En 1819 hubo un “suplemento” dado a los azogueros (no sólo de la Rivera i.e. de Potosí) para compra de azogues, constituyendo una suma de 30.000 pesos. Esta deuda disminuyó en 1820 a 9.955 ps, en 1821 con un nuevo suplemento de 20.000 ps se elevó a 29.955 ps. En 1822 la deuda descendió a 11.986 ps 6 1/2 rs, después no hubo cambio, en los años de 1823 y 1824 no se cobró ni el auxilio ni el suplemento, los dos formaron una suma de a 55.459 ps 1 r. Tenemos que añadir un ítem de 1815: “deudas a la Tesorería por Voletas atrasadas a cuenta de Piña y otras buenas cuentas”.¹¹ Con estos 11.039 ps 7 rs la suma asciende a 66.499 pesos. Otras menores deudas en 1823—24.

⁹ Ibid. B. S. C. 249.

¹⁰ Ibid. B. S. C. 351. entre las “deudas antiguas” del Estado general.

¹¹ Ibid.

Compañía de desagüe	4.129 ps	2 1/2 rs
Azogueros "de fuera"	3.500 ps	— rs
Manuel Iturriaga	674 ps	6 rs
"Máquina de nuevo beneficio"	96 ps	6 rs
José Antonio Amaral	1.617 ps	1/2 rs
Palos ejes	756 ps	— rs
Manuel Asencio Tapia	50 ps	4 rs
	10.824 ps	3 rs
	66.499 ps	
	10.824 ps	3 rs
Total de deudas privadas	77.323 ps	3 rs

Con estas deudas privadas pasó el Banco de la era colonial a la republicana. Como se hizo mención de las deudas de 1824, 396.213 ps 2 rs, pertenecieron a la Casa de Moneda 284.074 ps 7 3/4 rs. La diferencia es más que 112.000 pesos. De donde viene esta diferencia?

Entre las "deudas modernas" del Estado general de 1823 se hallan dos hasta ahora no mencionadas

"La Caxa Militar por suplementos hechos en Dinero y Chafalonía en los años de 1816 y 17	11.300 ps
La Caxa Principal de Provincia por id. para las urgencias del Ejercito hasta el año de 1820. Resta"	23.522 ps 7 1/4 rs
	34.822 ps 7 1/4 rs

He aquí la tercera componente de las deudas de 1824. Las deudas de índole pública (Casa de Moneda, Caja Militar) constituyen la mayor parte de los créditos perdidos del Banco, las deudas privadas no más que su *19 por ciento*. En los años anteriores la proporción es otra, porque las deudas públicas son menores. En 1822 las deudas privadas alcanzan el *28 por ciento*, en 1819 (sin la deuda de la Caja Principal de Provincia) algo más que el *31 por ciento*, en 1816 *28 por ciento*. En los años que precedían la guerra la proporción era completamente diferente. En 1806 *todas las "dependencias" eran privadas*, y este es el caso general también en los otros años.

Desde el punto de vista de las deudas de azogueros no los años de la guerra, mucho la última década del siglo XVIII y la primera del siglo XIX eran fatales para el Banco. En 1809 se resumieron todas las deudas de azogueros contraídas hasta 20 de marzo de 1806.¹² Algunos 24 azogueros han recibido *1.171.524 ps 1/2 r*, entre ellos *Luis Orueta* ha figurado con una suma de *151.804 ps 2 rs*! El segundo en el rango es Juan José Vargas con su deuda de 138.800 ps. Orueta había recibido un crédito de *5.657 ps 6 1/2 rs* para la construcción de una máquina "de nuevo beneficio de metales".

De las deudas de *1.171.524 ps 1/2 r* han reembolsado sólo *23.235 ps 6 rs* hasta 1806, otros 4 azogueros que no habían recibido auxilio "han satisfecho el Real en marco", esta suma con otros dos "reintegros" asciende a *44.205 ps 5 1/2 rs* que se restan de *1.171.524 ps 1/2 r*. [*1.127.318 ps 4 rs.*] Esta cifra significa las deudas

¹² *Libro de Auxilios ordinarios y extraordinarios dados en dinero a los Azogueros de la Rivera de Potosí y los de los Minerales de fuera. 1808—1810. B. S. C. 293.*

de los azogueros vivos y solventes. Las de finados e insolventes no son menos de 49.362 ps 4 1/2 rs. *El total de deudas privadas en 1806 hace 1.176.681 ps 1/2 r.*

Conforme a las grandes deudas los reembolsos semanales también debían ser no pocos. En enero de 1804 (1805?) dentro de tres días se reembolsaron en "las arcas de fondos" 69.000 ps.¹³ Luis de Orueta figura con una suma de 10.000 ps; Juan José Vargas igualmente. En estos años en las cuentas cada día se observa la rúbrica siguiente: "Por 10 cobrado a los Azogueros a cuenta de auxilio de dinero". Después de la ola de deudas contraídas debía ser oneroso el reembolso. Para mantenerse los azogueros se vieron obligados a recurrir a nuevos auxilios. Por 10 menos esto puede inferirse del hecho que el 19 de mayo de 1806 "se sacaron de las arcas de fondos" 61.000 pesos como auxilio ordinario para los Azogueros de la Rivera de Potosí.¹⁴ Dado que en el libro de cuentas semanales del año los auxilios ordinarios y extraordinarios no ascienden a más que 70.796 ps 7 rs, esta cifra debe englobar sólo los auxilios dados "para fomento de su giro", y las otras deudas de los azogueros de Potosí (compra de azogue etc.), igualmente las de otros mineros quedan fuera de estas summas.¹⁵

En todo caso las deudas contraídas por los azogueros cargaban el Banco durante la guerra de independencia y los otros cargos de índole política (empréstitos forzosos etc.) engrandecían ellas en los ojos de los ministros del Banco quienes veían agotarse el fondo y derrumbarse la minería. A estas deudas se agrega el endeudamiento de los azogueros frente a los comerciantes y prestamistas, hecho que merece más atención, sobre todo en nuestro período cuando la falta de capital era uno de los obstáculos más grandes del desarrollo de la minería.¹⁶

No son sin interés las observaciones de P. V. Cañete al respecto. "También debe cortarse otro abuso demasiado perjudicial: de venderse azogueros en reales de contado o bajo de fianzas, a personas que no son de ejercicio mineros... se sigue que comprándolos en la Caja a 60 pesos quintal (que es último precio fijado en Real Ordenanza de 10 de noviembre de 1783), se vende luego por los Mercaderes, en calidad de avios a los mineros de fuera, a un 50% más, por lo menos, y no pocas veces a un 100%, contraviniendo a las Leyes que prohíben el comercio de un género de Estando, y perjudicando sobre manera al infeliz minero, en doblarle el precio de este ingrediente, pues ha de pagar lo equivalente a otro tanto más de lo que ne se ha aprovechado para la saca y beneficio de las platas.

¹³ *Libro de Fondos. Donde constan los Encierros en Arcas procedidos de las Cuentas Semanales del Real Banco de San Carlos de Potosí y las Sacas de dinero en el presente año de 1805.* B. S. C. 272. p. 3.

¹⁴ *Libro de Fondos 1806.* B. S. C. 274. p. 6.

¹⁵ Por ejemplo en las „dependencias" de 1803 (210.035 ps 7 1/2 rs) las partidas de a „uxilios" son las siguientes:

Auxilios ordinarios y extraordinarios dados en dinero a los azogueros de la Villa	63.883 ps 3 1/2 rs
Auxilios ordinarios y extraordinarios dados en ferreteria a los azogueros de la Villa	24.976 ps 1 1/2 rs
Auxilios ordinarios y extraordinarios dados en dinero para compra de palos ejes	21.026 ps —
Auxilios ordinarios y extraordinarios dados en azogue conducidos del Cuzco y Puno	63.412 ps 3 rs
Auxilios ordinarios y extraordinarios dados a los azogueros de „fuera"	12.099 ps 7 1/2 rs
<i>Libros de cuentas semanales...</i> Año de 1803. B. S. C. 217. p. 102.	

¹⁶ MARIE HELMER alude a este problema en líneas generales, *Mineurs allemands à Potosí: l'expédition Nordenflycht (1788—1798).* La minería hispana e iberoamericana. Vol. I. León 1970. p. 525.

Pero siendo difícil y talvez impracticable a un minero pobre, ocurrir a la Caja de su Departamento en busca de azogues, sin tener prendas, crédito ni fiadores con que asegurarlo, no conviene negarlos en el todo a los Mercaderes aviadores.”¹⁷

Estas palabras llaman la atención al callejón sin salida de los *pequeños mineros* quienes caían en la mano de mercaderes usureros. La necesidad de tener garantía material para obtener crédito y comprar azogue imposibilitaba la actividad económica de los pobres mineros. A nuestro juicio este aspecto del régimen financiero de la minería colonial es más significativo con sus consecuencias negativas que el alto nivel de la ganancia estatal, cobos y diezmos que tampoco contribuía a interesar a los azogueros, mineros en su empresa.¹⁸ La situación de los pequeños mineros fuera de Potosí espera y requiere un estudio aparte, a través de los siglos coloniales. Sus límites económicos estrechos pueden dar más luz a la estructura de la sociedad minera del Virreinato del Perú que difería mucho de la de México.¹⁹

Volviendo a los azogueros más ricos, especialmente los de la Villa Imperial, las causas de haber resistido el introducir la nueva tecnología, el método de Born (cuyos recuerdos eran las “máquinas de nuevo beneficio”) son complejas,²⁰ no se puede reducirlas a los altos derechos y a la barata mano de obra de mitayos. Los documentos del Archivo de la Casa de Moneda no bastan para explicarlos, se debe utilizar los materiales de Sucre, Buenos Aires, en primer lugar los de Sevilla.²¹ Aquí ponemos el acento sobre el endeudamiento en frente al Banco que influyó sensiblemente también en la actitud política de los poderosos azogueros en los últimos años. Antes de abordar los grupos dominantes de la minería potosina vale la pena resumir las causas de la decadencia y el papel de las deudas como los ministros las han visto en un informe de 8 de julio de 1823 en el cual han socitado el establecimiento de un tribunal de minería.²²

“Nadie ha dudado lo muy útil que sería extringuir las pensiones que se hallan establecidas sobre las Platas que se presentan al rescate, o a la fundicion de Barras y que tal vez produciria mas en este caso el aumento del rescate y sin derechos que lo que se perdía por la otra parte; pero esto es un problema que solo el resultado puede desifrarlo, pues en un tiempo de rebolucion sugeto a tantas vicisitudes no hay calculo que pueda fixarse en materia alguna y mucho menos en la mineria que es un ramo tan complicado, dependiente de tantos articulos, y sugeto a tantas alteraciones y mudanzas, y en el estrecho de no alcanzar los rendimientos de estas Provin-

¹⁷ Guía histórica, geográfica, física, política, civil y legal del Gobierno e Indendencia de la Provincia de Potosí. Potosí, 1952. p. 146.

¹⁸ “Pourquoi produire plus d'argent en economisant le mercure? Cela signifiait payer plus de taxes, plus d'impôts...” M. HELMER, estudio citado, p. 526.

Si el azoguero evitó el control estatal (“sen tirait en éladant . le contrôle à la fois faible et vexatoire, par la fraude et la contrebande”) ¿qué razón le hacía pensar en no ampliar su producción?

¹⁹ Véase ENRIQUE SEMO: El desarrollo del capitalismo en la minería y la agricultura de Nueva España (1760—1810). Historia y Sociedad 15. 1969. pp. 3—17. J. ELLIOTT hace referencia en su *The Old World and the New 1492—1650*. Cambridge 1969 (p. 71.) a la tesis manuscrita de F. J. BAKEWELL: *Silver Mining and Society in Zacatecas, 1550—1700*. 1969.

²⁰ Sobre la expedición Nordenflycht (RENÉE GICKLHORN: *Die Bergexpedition des Freiherrn von Nordenflycht und die deutschen Bergleute in Peru*. Leipzig 1963. (Freiberger Forschungshäfte 40.) Se trata de una verdadera internacionalización de la técnica, que corresponde a la creciente fuerza cohesiva del mercado mundial naciente; una patente de Hungría, el absolutismo ilustrado de España, un técnico sueco que había venido de Polonia, la experiencia minera de Sajonia (Freiereg) colaboraban en México y en Potosí. Sutil apología y resumen de los resultados de los expertos balmanes en la Descripción del Perú de T. HAENKE, pp. 144—147.

²¹ Archivo de las Indias, Audiencia Charcas 661—700.

²² *Libro de Copias de Oficios e Informes ...*, Años 1819—1824. B. S. C. 350. N. 181. pp. 118—120.

cias para cubrir el contingente que le esta asignado, no parece cordura aventurarse con ligeresa a su primer absolutamente²³ la contribucion a las Pastas, asegurando unas ventajas que pueden ser ilusorias y de funestas consecuencias.

No por esto debe asentarse como positivo que el descuento que se proyecto y mando executar en las Platas en pago del auxilio extraordinario sea la causa de la ruina de los mineros, era preciso tener a la vista todo lo obrado en esta materia para decidir sobre ella en un tono afirmativo: lo cierto es que al principio solo se propuso el descuento del medio real en marco y que este fue universal por que no se hiciese ilusoria la cobranza presentando los deudores sin platas por mano y a nombre de los que no eran. Esta contribucion recaia sobre las fincas las que, y la mita de su asignacion quando existia se havia conservado a beneficio de estos socorros; dicha pencion no excedia en un Ingenio de dos cabezas de seis a siete pesos semanales, cantidad que no podia a ningun minero propietario, y que no comprendia al arrendero aunque este disfrutaba bien de los auxilios en dinero y Azogue segun ordenanza por que al tiempo de sus contratos tenían presente esta pencion para combenir el canon semanal que debian contribuir al dueño; pera aunque sea de esto lo que fuese, y aunque seria util reducir el descuento a su primitivo estado de medio real, que si se ha aumentado ha sido por causas inopinadas y fuera del alcance de hombres, siempre tropesamos con el incombeniente insinuado anteriormente del deficit que puede resultar en el contingente de esta Provincia; sobre que no pueden reatarse los exponentes a responsabilidades y cargas por haver formado calculos al ayre faciles de estampar en el papel, pero muy dificiles o impracticables en la execucion.

De lo dicho se combence que lo unico que puede hacerse en el dia en beneficio de los mineros se reduce a facilitar el despacho de sus causas, que en el dia seran pocas, con los medios insinuados, facilitarles el Azogue con abundancia y comodidad, dispensar gracias a los proveedores de articulos propios al exercicio, y tener consideracion con todos los dedicados a el, sean Patrones, Operarios, o jornaleros, y esperar lo demas a la bonanza del tiempo; en cuyo caso tienen dilatado campo en que trabajar los talentos sublimes; pues el suelo abunda en riquezas por todas partes, los hombres son inclinados a buscarlas en todo tiempo, y el Pais produce todo lo que puede conducir a hacer florecer este importante ramo."

El informe deja entrever que la decadencia de minería es un fenómeno estructural, ya no se puede hacer otra cosa que "esperar lo demas a la bonanza del tiempo." El reintegro de los socorros no podía arruinar a los mineros, azogueros pero llegó a crear una atmósfera subjetiva en la cual los azogueros echaron la gran parte de la culpa y la responsabilidad de su situación financiera al gobierno, a las autoridades que no cesaban de reclamar el 1 real, aunque los auxilios extraordinarios hace mucho no existian, sólo tenían "una memoria inerte".²⁴

²³ La frase es defectuosa en el manuscrito.

²⁴ *Libro de Copias de Oficios e Informes...* B. S. C. 350. N. 141. 29 de octubre de 1822.

III. LA ÉLITE DE AZOQUEROS Y SUS CONATOS DE ESCAPA DE LAS DEUDAS

El grupo de las grandes azogueros de la Rivera es un caso aparte. Sin presentar su actividad económica parece útil reproducir sus nominas con algunos detalles en las dos últimas décadas de la época colonial.

Se debe notar que algunas grandes figuras del Gremio de Azogueros se encuentran en las listas de endeudados de los años 1790. En las cuentas de auxilios de 1792 se habla de cerca de 65.000 pesos de auxilios con los azogueros siguientes: Luis de Orueta, Domingo Arrevalo, Salvador Tulla, Diego Guemes, Gregorio Barragan, marquesa de Santa Maria de Otavi, Juan de Dios Pimentel, Juan José Vargas, José Oña, Faustina Ona, Mariano Inchausti, José Quesada, Joaquin Prudencio Pérez, Mariano Torre, Felipe Lizarrazu, José Antonio Amaral etc.¹ La última gran generación de los azogueros de la Villa Imperial entró en la escena.

En 1805 durante los días 18, 19, 21 de enero los siguientes miembros del Ilustre Gremio recibieron auxilio ordinario bajo la mancomunidad obligatoria²

	<i>Pesos</i>
Francisco Esteves	2000
Carmen Mora	3000
Nicolas Castellanos	2000
Luis de Orueta	10,000
Antonio Zavaleta	4000
José Oña	4000
Pedro Arrieta	1000
Francisco Franco	1000
Asencio Arismendi	2000
José Manuel Orin (Usin?)	2000
Mariano Inchausti	2000
Gregorio Barragan	1000
Mariano Prudencio	3000
Salvador Tulla	2000
Juan José Vargas	10,000
José Estevas	2000
Pedro Ascarate	6000
Prudencio Zilveti	4000
Felix Mariano Urquisu	2000
Melchora Prudencio	2000
Tereza Menendez	2000

¹ *Cuentas de auxilios de dinero desde el año de 1792 a 1793* B. S. C. 229.

² *Libro de Fondos 1805*. B. S. C. 272.

En 1806 los siguientes "azogueros de esta Rivera" recibieron créditos para compra de azogue de Cuzco y Puno³

	<i>Pesos</i>
José Ignacio Lapeira	5088
José Oña	1603
Mariano Inchausti	1587
Pedro Arrieta	1395
Mariano Torre	287
Teresa Menendez	1689
Salvador Tulla	1702
Manuel Pio Garcia	1511
Manuel Jauragui	3637
Prudencio Zilveti	4294
Gregorio Barragan	642
Luis Orueta	4995
Vicente Bautista	492
Asencio Arismendi	842
Joaquin Prudencio	1598
José Estevas	918
Francisco Estevas	1368
Pedro Ascarate	3083
Felix Mariano Urquisu	1040
Juan José Vargas	5092
Francisco Franco	133
Antonio Zavaleta	558

Con la excepción de 6 individuos la nómina corresponde a la de 1805. En la de 1807 (auxilio de azogue) los mismos azogueros figuran que en la de 1806, excepto dos. Es casi el mismo caso en 1808 y 1809. Vamos a ver a los azogueros que en 1808 recibieron auxilios en ferreteria⁴.

	<i>Pesos</i>
Juan de Dios Pimentel	1570
José Ignacio Lapeira	1702
Tomas Vazquez	2040
Pedro Zamudio	2483
Domingo Arevalo	373
Vicente Gareca	121
José Oña	333
Mariano Inchaustegui	157
Mariano Torre	272
Manuel Pio Garcia	413
Manuel Jauregui	882
Prudencio Zilveti	754
Diego Guemes	389
Mariano Prudencio	872
Joaquin Quintana	1553
Manuel Asencio Tapia	150

³ *Libro de Auxilios dados en Azogue del Cuzco y Puno a los Azogueros de esta Rivera 1806—1809*. B. S. C. 239. pp. 1—24.

⁴ *Libro de auxilios dados a los Azogueros en Ferreteria 1808—1809*. B. S. C. 288.

Se nota que con los azogueros de Potosí se vincularon "los socios de la compañía formada para el desagüe de la mina de Colquechaca: el Conde de Casa RI de Moneda, D. Nicolas Ursainqui, D. Daniel Weber, D. Francisco Lopez y D. Ignacio Gomez"⁵ Ellos debieron al Banco 6993 pesos (en 1806).

Vale la pena recorren la lista de 1810 de "los vecinos de Potosi que hacen donación para el socorro del ejercito ausiliar de estas provincias" dirigido por Castelli.⁶ Entre ellos no hay muchos azogueros: Manuel Ascenio Tapia 25 ps, Juan Castello por Salvador Tullá 300 ps, Antonio Zabaleta 100 ps, Nicolas Urzainqui 12 ps etc. Al contrario, uno de los organizadores del complot contrarevolucionario en 1811 fue Joaquin Quintana.⁷

Según la cuenta de 11 de marzo de 1811 los siguientes azogueros compraron al fiado azogue de Almadén y Alemania⁸

	<i>Pesos</i>
Gregorio Barragan	30
Pedro Arrieta	60
Isabel Vargas	50
Juan José Vargas	500
Melchora Prudencio	50
Juan Alcaras	40
Antonio Zabaleta	100
José Esteves	758

En las "razones" de venta de azogue en 1812 se puede deseubrir fácilmente los nombres conocidos.⁹ La lista de 1811 de azogueros endeudados por auxilios contiene a los siguientes¹⁰

Prudencio Zilveti	Gremio de Azogueros
Gregorio Barragan	Luis de Orueta
Juan José Rua	Diego Sánchez Dorado
Luisa Loyo	Isabel Vargas, viuda de José Oña
Salvador José de Matos	Melchora Iribarren
Roque Quiroga	Salvador Tulla
Juan José Vargas	Asencio Arismendi
Conde de Casa Real	José Manuel Usin
Gregoria Torquemada	Norberto Franco
José Antonio Esteves	Carmen Mora
Melchora Prudencio	Tereza Menendez
Marquesa de Otavi	Pedro Antonio Ascarate
Mariano Brabo	Antonio Zabaleta
Diego Barnechea	Mariano Inchausti
Pedro Arrieta	Mariano Urquiza

⁵ *Libro de Auxilios dados en Dinero a los Azogueros de la Rivera de Potosí, y los minerales de fuera. 1805—1807.* B. S. C. 292.

⁶ Los datos de la "Gaceta Oficial" de Buenos Aires son publicados por JUAN RAMÓN MUÑOZ Y CABRERA: *La guerra de los quince años en el Alto-Perú. Cochabamba 1865.* pp. 139—142.

⁷ *Ibid.* pp. 162—168.

⁸ *Libro en que se suman las partidas de Azogue del Almadén y Alemania conducido por vía de Buenos Ayres. 1811.* B. S. C. 320.

⁹ *Libro de entradas, ventas y encierros de dinero del ramo de Azogure, 1812.* B. S. C. 236.

¹⁰ *Libro de auxilios de Dinero. 1811—1816.* B. S. C. 294.

Comparando esta nómina con la de 1816 no se observa mucha diferencia. Para darse idea de la actividad de rescate de un azoguero he aquí los datos referentes a Juan José Rua.¹¹ Vendía piña varias veces por mes, especialmente a partir de 1814. En 1816 en el mes de enero rescató 3 veces, en abril 3 veces, en junio 4 veces, en julio 5 veces, en agosto 2 veces. En septiembre el número de sus rescates es 4, en octubre 5, en noviembre 6, en diciembre 2. Varios azogueros de Potosí figuran también entre los rescatadores de la provincia Chichas: Luis Orueta, Antonio Zabaleta, Lucas Inchausti, José Esteves etc.¹²

Para conocer algunos nuevos nombres pasemos a los vendedores de plata de octubre de 1820¹³

Gregorio Plaza	Juan José Rua
Manuel Garron	José Manuel Velazquez
Pedro Salguero	Maria Arosqueta
Joaquin Aquilar	Inocente Tellez
Francisco Olayzola	Rafaela Duran
Luis Orueta	Diego Osio
Pio Rodriguez	Esperanza Arze
Nicolás Maza	Pablo Rosas
Eduardo Subieta	Pedro Malpartida
Pedro Fajardo	Lorenzo Pozo
Manuela Mexia	Salvador Tulla

En 1819 la viuda de José Ayala tomó en arriendo el ingenio Calicanto de la Rivera, y también las herencias de los defuntos Mario Inchausti y Mariano Brabo debieron arreglarse.¹⁴ Miguel Barriga heredó los ingenios y deudas de M. Inchausti. Para pagar estas deudas solicitó facilidades y los ministros del Banco se pusieron de acuerdo considerando que Barriga rendía mucho provecho al erario. Es interesante la observación de ellos: "Es una especie de prodigiosa locura ver encantados a tantos hombres en un ejercicio que en el día solo ofrece perdidas y que solo puede sostenerlos la esperanza de mejor suerte, y de que buelvan las cosas a su antiguo orden. El mantener esta provechosa ilucion, es lo que ha impelido a los exponentes a estampar los dictámenes que se han citado..."¹⁵ La situación es desesperada: "La dislocación de la Mita, el triplicado precio de los Azogueros, la falta de auxilios en el Banco, la carencia de todo utensilio, aun de primera necesidad para la explotación y beneficio, son otros tantos motivos que tienen los Mineros de esta Provincia, en solo una tercera parte de su grueza, con riesgo de tocar antes de mucho su total ruina."

De no pagar y no trabajar los azogueros insisten en arrendar ingenios. Los Ministros son descontentos de los azogueros de la Rivera: "los mineros de afuera mucho más expuestos a mayores accidentes y faltas de utensilios en su trabajo, presentan sus platas con más de orden que el que se refiere de los Azogueros de esta Rivera".¹⁶ Los nuevos arrendatarios no cumplen sus deberes no tienen la prisa

¹¹ *Rescates de Piñas de los Azogueros desde el año de 1812 a 1816*. B. S. C. 305.

¹² *Libros de Rescates de la Provincia de Chichas del año de 1805 a 1820*. B. S. C. 308.

¹³ *Diario principal donde constan los marcos comprados por el Real Banco de San Carlos de la Villa Imperial de Potosí*. Año de 1820. B. S. C. 90. p. 45.

¹⁴ *Libro de Copias de Oficios e Informes en general del Real Banco de San Carlos de Potosí*. Años 1819—1824. B. S. C. 350. N. 29, 31, 34, 35, 36. En los meses junio y julio.

¹⁵ *Ibid.* N48. 20 de septiembre.

¹⁶ *Ibid.* N. 39. 3 de agosto.

en hacer trabajar sus minas. Los ministros del Banco solicitan al gobernador que obligue a Pedro Enríques, heredero de las minas de Manuel Usin (Osin) "abilite y ponga corrientes y expeditas dichas minas a la mayor brevedad según está obligado".¹⁷

En lo tocante a los arrendamientos privados los dueños de minas intentaban sacar el máximo provecho de esos como lo demuestran las condiciones del "arrendamiento de la mina nombrada Carmen por dn Miguel Barriga a favor de dn Francisco Antonio Rodriguez" firmado el 30 de octubre de 1821.¹⁸

... "yo Don Miguel Barriga doy en arrendamiento a Dn Francisco Rodriguez en la cantidad de seis pesos semanales baxo las condiciones siguientes:

1ª Que este arrendamiento ha de ser por el termino de tres años, el primero forzoso y los dos voluntarios, entendiendose que esta condicion para mi Don Miguel Barriga, son los tres forzosos, y para dicho Don Francisco Antonio solo uno, y los dos restantes voluntarios, que si quiciere, o fuese de su agrado de dicho Don Francisco Antonio Rodriguez seguir con los voluntarios, lo podrá hacer con los dichos voluntarios sin contradiccion de persona alguna.

2ª Que dicho Rodriguez no podrá dejar la Mina en el termino del año forroso con pretesto alguno y la ha de entregar limpia, procurando lavorearla, y estar al cuidado de ella.

3ª Que yo el conductor no podré alterar ni obligar a dicho Rodriguez a que contribuya con mas cantidad que lo estipulado, aun que los metales estén de mas Ley, y se ponga en baja dicha Mina, ni Rodriguez pedirá revaja alguna por mas que se ponga en menos ley el metal.

4ª Que Rodriguez ha de contribuir semanalmente el arriendo y en caso que falte alguna, si mas motibo que este, podré recoger dicha mina, y mientras halle o él proporcione otro arrendero, estará obligado a pagar las semanas a mi el conductor, o la persona que eligiese, y siempre estará al cuidado de los intereses que tengo en dicho cerro, amparandolas a todas, como son la mina de Dolores, el Pallaco de Guacacchi, y otro Pallaco que tengo en la Lavor junto a San Augstin, a la cavesera del Pallaco que trabaja Don Pedro Laureano de Quesada.

5ª Que este arrendamiento debe correr desde esta fecha: agregando Usted las mas condiciones y consuetas que hagan firme este presente contrato."

Estipular una suma fija por semana favoreció generalmente al arrendador y no al arrendero, porque la producción ininterrumpida no pudo asegurarse. Algunos azogueros sacaron provecho también del comercio o reventa del azogue. Conocemos el caso de Pedro Malpartida que vendió un quintal de azogue por 115 pesos. Los ministros del Banco lo consideraron favorable y útil, puesto que los "Mineros de afuera... presentan sus Platas al rescate malas y de baja Ley, por la falta indicada con perjuicio del giro de esta Casa".¹⁹ Un documento de 1821 da cuenta de lo que los azogues "vendidos en esta Villa fuera del Banco, han ascendido en sus precios gradualmente hasta el exesivo de 160 ps ps por quintal".²⁰

En los últimos años de la era española varios azogueros fallecieron, lo que planteó el problema de herencia y no menos el de sus deudas. La "representacion al Gobierno con motivo de la muerte de Luiz de Orueta" nos da luz a las deudas

¹⁷ Ibid. N. 54. 18 de octubre.

¹⁸ *Escrituras Notariales 1820—1823*. E. N. 204. A. p. 131.

¹⁹ *Libro de Copias de Oficios e Informes*, B. S. C. 350. N. 56. 11 de noviembre de 1819.

²⁰ Ibid. N. 105. 30 de julio.

contraídas por el gran azoguero antes de 1809.²¹ Así se completa el panorama conocido referente a los años 1809—1820.²² A fines de 1820 el Gremio de Azogueros debió al Banco 1.025.554 ps 5 rs. La recaudación de las deudas se tropezó con dificultades. Las autoridades en vano esperaban “que estos Mineros correspondieran con la mayor gratitud, y reintegraran los Suplementos que han tenido en los grandes apuros del Erario con la prontitud que les sea posible, atendidas las necesidades de la Corona”...²³

La única garantía de reembolso quedó la finca, el inmueble. Los ministros escriben del muerto Mariano Brabo que dejó una deuda de 1.117 ps 4 rs: “trabajaba como Azoguero, se apersonaba como tal a esta suerte de Negociacion, y notoriamente era conocido por un Individuo poseedor de Fincas raíces”...²⁴ El 5 de marzo de 1822 se secuestró la casa del fallecido Miguel Barriga,²⁴ y las incautaciones tomaron mayores proporciones. También los azogueros quebrados dieron pena a las autoridades. Hágase mención de la mina de Mercedes que perteneció al citado Pedro Enríquez: “Que habiéndose cegado y deteriorado hasta el extremo de no haver postor a venta ni arriendo a la Mina de Mercedes, que se solicita, sin embargo de los carteles de imitación para ello, y que tampoco el Azoguero quebrado D. Pedro Henríquez a cuyo cargo estuvo años antes dicha Mina, es capaz de pagar los gastos de su abilitacion por su notoria insolvencia y estado de mendiguez a que esta reducido; y otra parte habiendola pedido por yerma y despoblada D. Rafaela Duran y haverla limpiado y abilitado, parece racional su propuesta de ampararla bajo su particular responsabilidad, y por ahora aceptar la contribucion semanal que ofrece interin se conoce la produccion de dicha mina.”²⁶

Rafael Duran pertenecía a los azogueros más influyentes, rescataba 50—60 marcos por semana, mientras Pedro Enríquez representaba el caso de pauperización. La mina de Colquechaca después de la muerte de José Antonio Amaral, se halló embargada por el Banco “por cantidad de pesos que queda deviendo.”²⁷ En agosto la arrendó a Francisco Xavier Arancibia, por 400 pesos anuales.²⁸

Poco a poco están apareciendo los casos de “profugos”, entre ellos el de Manuel Usin que dejó no pocas deudas. Su mina de Oñate fue solicitada por Gregorio Plaza.²⁹ En 1823 el Banco tomó medidas extremas, vieron luz las “*certificaciones*” *contra los azogueros adeudados*.

Ildefonso Urbina se refugió de la ciudad dejando atrás sus deudas contraídas en 1807.³⁰ José Velasco emigró con una deuda de 1806.³¹

Llaman a Salvador Tulla a pagar 2045 ps 1 r, deudas contraídas en los años 1812, 1814, 1819.³² Tres días después se ordena la verificación de sus deudas.³³ También se obliga al azoguero de Porco, Marcos Llano a reembolsar sus deudas

²¹ Ibid. N. 110. 15 de noviembre de 1820.

²² Ibid. N. 21. 31 de marzo de 1821.

²³ Ibid. N. 114. 29 de noviembre de 1820.

²⁴ Ibid. N. 11. 2 de marzo de 1821.

²⁵ Ibid. N. 64. (1822)

²⁶ Ibid. N. 54. 10 de diciembre de 1821.

²⁷ Ibid. N. 87. 7 de junio de 1822.

²⁸ Ibid. N. 110. 12 de agosto de 1822.

²⁹ Ibid. N. 111. 12 de agosto. N. 127. 17 de septiembre de 1822.

³⁰ Ibid. N. 175. 7 de marzo de 1823.

³¹ Ibid. N. 176. 7 de marzo.

³² Ibid. N. 177. 7 de marzo.

³³ Ibid. N. 183. 10 de marzo.

de 2473 pesos.³⁴ Pedro de Arrieta que se halla en Arequipa recibe similar intimación³⁵ Lo mismo ocurre con la heredera del Conde de Casa Real, Carmen Lisarasu y con el heredero de Gabriel Iglesias y Mario Zamudio, Dominga Iglesias.³⁶ Se obliga a Pedro Costas a pagar su deuda hecha en 1809.³⁷ Las "certificaciones" contra la finada Marquesa de Otavi por su deuda de 16.644 ps 7 1/2 rs y la finada Melchora Irribaren se datan el 11 y 12 de marzo.³⁸

Vamos a ver las certificaciones que siguen:

Contra Maria Teresa Menendez, 2.265 ps 5 rs³⁹

Contra la viuda de José Segundo Leyseca, 130 ps. La viuda es Rafaela Duran que promete pagar 10 pesos semanales.⁴⁰

Contra el finado Mariano Pobeda cuyo fiador fue Salvador Tulla.⁴¹

Contra Asencio Arismendi, 4.288 ps 6 1/2 rs.⁴²

Contra Juan José Rua, "como conductor del Ingenio de Quintanilla satisfaga la cantidad de trescientos treinta i seis pesos devidos a esta Oficina por la testamentaria de la finada Dª Melchora Irribarin."⁴³

Contra Manuel Senoranz, 150 ps.⁴⁴

Del "informe sobre la deuda de Tulla" nos enteramos de algunos detalles del pago de 1 real en marco y la supresión de ciertas deudas por razones políticas: "...es constante que quando los revolucionarios ocuparon este lugar, vinieron exaustos de numerario, y excitaron con fuerza a todos los vecinos pudientes, contribuyesen para el sobsten de su Exercito con cantidades crecidas, en calidad de donativo, o emprestito, en cuyo numero es consiguiente hubiese entrado Tulla, sino estava emigrado, como asegura el Dor. D. Manuel Garron en su de declaracion no haverlo hecho = En este supuesto se entrego la cantidad relacionada, sea voluntaria, o forzada... No es solo Tulla quien contribuyó a los Insurgentes sino que consta por el Libro citado en las representaciones que anteceden que el Dor. Vargas, Dª Melchora Prudencio y otros individuos que fueron sorprendidos, entregaron su plata labrada, cuyo valor se halla abonado en el mismo Ramo del Real en marco, y no por esto pretendieron se les rebajará de sus deudas, con perjuicio de los Intereses Nacionales, sino que conocieron que estas exacciones, a mas de ser violentas, eran para los fines particulares de los rebolucionarios, y no en beneficio del Rey, y sufrieron los perjuicios para no ser mas oprimidos, y por esta operacion se infiere que los Ministros, que en aquel tiempo exercieron la administracion del Banco hayan tenido por combeniente, y por modo graciable rebajarles en las partidas extinguidas de deudas generales para que minoren estas, y no sean executados a su solucion."⁴⁵

También los mineros de Guantajaya solicitaron la supresión del uno y medio real en marco, alegando que la produccion se disminuyó. Las autoridades estable-

³⁴ Ibid. N. 178. 7 de marzo.

³⁵ Ibid. N. 179. 7 de marzo.

³⁶ Ibid. N. 180, 181. 7 de marzo.

³⁷ Ibid. N. 182. 7 de marzo.

³⁸ Ibid. N. 186, 188.

³⁹ Ibid. N. 189. 13 de marzo.

⁴⁰ Ibid. N. 190, 192.

⁴¹ Ibid. N. 191. Se repite el 4 de abril, N. 211.

⁴² Ibid. N. 193. 15 de marzo.

⁴³ Ibid. N. 195. 17 de marzo.

⁴⁴ Ibid. N. 196. 18 de marzo.

⁴⁵ Ibid. N. 197. 20 de marzo.

cen que la principal causa de este decrece es el contrabando en las costas peruanas.⁴⁶ Esto no les impide en insistir sobre el reintegro de las deudas. Las certificaciones continúan.

Contra Manuel Prudencio Perez, 385 ps.⁴⁷

Contra Melchora Perez Prudencio, 2706 ps 1 r.⁴⁸

Contra Manuel Asencio Tapia, 123 ps 7 rs.⁴⁹

Contra Gregorio Plaza que "ha cesado en el giro de minería, adeudado a esta Oficina 299 ps 2 1/2 rs".⁵⁰

Contra los herederos del Conde de Casa Real (Carmen Lizarazu y Manuel Lizarazu), 1078 ps 6 rs. Estos tienen ingenios y hacienda, por esta razón no se debe tomar en consideración sus "efugios frívolos" para escaparse de sus deudas. Hay que aplicar todo el "rigor de derecho".⁵¹

Juan José Rua desde 11 de noviembre de 1820 suspendió "voluntariamente" el pago de 15 pesos semanales "por el crédito de Doña Melchora Irribarren". Es preciso obligarle a pararglos.⁵² No se da lugar a su solicitud de eximirse del real en las piñas.⁵³ Manuel Asencio Tapia por ser jubilado goza de la facilidad de pagar la tercera parte de su pensión, con respecto a su "crecida familia".⁵⁴

Se data de 19 de abril la certificación sobre la deuda de Francisco Esteves (partido de Chichas) y del finado Antonio Zavaleta.⁵⁵ El fallecido Prudencio Zilveti dejó deudas de 7.132 ps 2 rs, se obligó a su viuda a "seguir con el giro de la Azoguería y satisfacer la deuda con 30 pesos semanales". La señora de Zilveti residió en la Plata desde 1815, y "actualmente se halla en esta Villa, y para evitar demoras y perjuicios se ha de servir la justificación de V. S. mandar que se le notifique al pago de la referida cantidad". La viuda, Isidora Miranda ofreció el pago de 20 pesos por semana.⁵⁶

Se amonesta oficialmente a Manuel Perez Prudencio y Asencio Arismendi que quisiera "evadirse" de su deuda de 400 pesos,⁵⁷ no menos al minero de Chichas, Francisco Esteves.⁵⁸ Según las certificaciones de 15 de mayo Llera Manson después de su muerte dejó una deuda de 7.727 ps 5 1/2 rs,⁵⁹ Manuel Lacoa, minero de Chichas tiene deuda de 2190 ps, Nicolás Cortes 3.301 ps 3 rs, Tadeo Ayala (Chichas) 2190 ps, Gaspar Olañeta 1135 ps 6 1/2 rs José y Manuel Montellanos 1.529 ps 4 1/2 rs, Francisco Sigler 3000 ps.⁶⁰ Se suman las deudas de 7 mineros de Chichas: 21.074 ps 3 1/2 rs.⁶¹

⁴⁶ Ibid. N. 199. 22 de marzo ... "concluyendo de todo que para ebitar de alguna manera, este clandestino comercio, y para proteger este ramo tan productivo, se deben quitar todas las travas que impiden su progreso."

⁴⁷ Ibid. N. 200. 24 de marzo.

⁴⁸ Ibid. N. 201. 24 de marzo.

⁴⁹ Ibid. N. 202. 24 de marzo.

⁵⁰ Ibid. N. 208. 2 de abril.

⁵¹ Ibid. N. 210. 4 de abril.

⁵² Ibid. N. 213. 14 de abril.

⁵³ Ibid. N. 214. 14 de abril.

⁵⁴ Ibid. N. 217. 16 de abril.

⁵⁵ Ibid. N. 218. 19 de abril.

⁵⁶ Ibid. N. 121, 129. 22 de abril, 2 de mayo. La numeración es equivocada (en vez de 222, 229) pero debemos quedar con los números erróneos.

⁵⁷ Ibid. N. 133, 134. 9 de mayo.

⁵⁸ Ibid. N. 136. 12 de mayo.

⁵⁹ Ibid. N. 136. 15 de mayo.

⁶⁰ Ibid. N. 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144.

⁶¹ Ibid. N. 145. 16 de mayo.

El 24 de mayo se procede contra Manuel Prudencio: "el Alcalde no le encontro bienes algunos a D. Manuel Prudencio para la execucion y embargo, y que se libre despacho al Sr Subdelegado de Chichas par que Mariano Caballero comparezca en esta a contestar lo que adeuda el primero".⁶² Similar rigor se hace valer contra Dominga Iglesias: "se nombren peritos para su tasacion del reloj embargado de D. Dominga Iglésias".⁶³ En lugar del "profugo" doctor Ulloa "residente en el dia en las Provincias Insurgentes del Rio de la Plata" su fiador José Maria Frias debe pagar 1463 pesos.⁶⁴ Aunque la marquesa de Otavi era leal a la causa del Rey, la suplica de sus herederos tendente a aminorar las deudas no se puede satisfacerla, datendiendo el decadente estado de esta Oficina. El Ingenio hipotecado a la seguridad de esta dependencia ni puede venderse ni arrendarse en algun precio que pueda salvar el credito demandado. La situacion de los Pueblos, el poco giro de los azogues y la escases general de numerario acredita esta proporcion".⁶⁵

La miseria del Banco lo estimula a aumentar el rigor de procedimientos. Los "testimentarios" de los fallecidos azogueros deben pagar las deudas. En vez del finado Daniel Weber Jacobo Chiliari Albarea es obligado a reembolsar 819 ps 2 rs.⁶⁶ El 10 de junio el total de la deuda de Salvador Tulla no es menos que 2905 ps 1 r.⁶⁷ El 5 de julio le apremian que pague "los cien pesos mensales a cuenta de su adeudo".⁶⁸ El endeudado azoguero escandalosamente niega no pudiendo hacerlo", vuelven a llamarle a pagar "prontamente los cien pesos de mesadas".⁶⁹

Para justificar el reembolso de las deudas, algunas veces estas son pormenorizadas. He aquí las deudas de Maria Carmen Mora.⁷⁰

Auxilio en dinero	1980 ps	4 rs
en azogue	1897 ps	4 rs
suplemento a cuenta de piña	200 ps	— rs
	4.078 ps	0 rs

Las deudas de José Manuel de Uzin entre 1809—1810.⁷¹

Auxilios ordinarios y extraordinarios

	en dinero	5.900 ps	0 r
Id. en azogue		1.067 ps	4 r
Suplemento particular en dinero		4.500 ps	0 r
		11.467 ps	4 r

Roque Jacinto de Quiroga, azoguero de la Rivera entre 1810 y 1823 contrayó una deuda de 1.162 ps 1 r.⁷²

A pesar del rigor y severidad del Banco ni las deudas ni los arrendamientos

⁶² Ibid. N. 151. 24 de mayo.

⁶³ Ibid. N. 162. 4 de junio.

⁶⁴ Ibid. N. 148. 23 de mayo, N. 160. 4 de junio, N. 164. 16 de junio.

⁶⁵ Ibid. N. 166. 18 de junio.

⁶⁶ Ibid. N. 168. 21 de junio.

⁶⁷ Ibid. N. 163.

⁶⁸ Ibid. N. 179.

⁶⁹ Ibid. N. 184. 19 de julio. Se repite el 4 de agosto, N. 190.

⁷⁰ Ibid. N. 192. 4 de agosto.

⁷¹ Ibid. N. 193.

⁷² Ibid. N. 194.

se pagan, como se veen el caso de F. Xavier Arancibia que recibió la mina de Colquechaca.⁷³ El Banco procede por vía de las autoridades para efectuar embargos, ejecuciones. Escribe "al Señor Superintendente idiendo despacho ejecutivo, al Subdelegado de Porco, contra Dª Carmen Mora".⁷⁴ Procede contra Anselmo Biseño, la viuda de José Asencio Arismendi, Casimiro Bravo, Mariano Reynolds, Pablo Rosas etc.⁷⁵

Para presentar a los azogueros y mineros en trabajo, se recapitula la nómina de quienes hicieron rescate de plata en octubre de 1823.⁷⁶

Sra Condesa	Juan Sandi
Lorenzo Rodriguez	Pedri Malpartida
Juan Lopez	Juan Toro
Pedro Fajardo	Mario Berrios
Pedro Quesada	Nicolas Corominola
José Maria Velasquez	Manuel Mamani
Juan José Rua	Simon Mamani
Santiago Portuondo	Manuel Gonzales
Maria Vargas	Lucas Inchausti
Francisco Orosco	Pablo Rosas
José Osa	Tomas Chavaria
Pedro Moreli	Ildefonso Perez
Manuel Carron	Ciprian Puri
Juan Arosqueta	Julian Mendivil
Julian Gradidier	Francisco Olasola
Francisco Gradidier	Augustin Careaga
Juan Gomez	Manuel Caro
Ciprian Caro	Juan Torres
Tomas Copacallo	Rafaela Duran
Santiago Costas	Nicolas Rodriguez
Manuel Sanchez	Nicolasa Castro
Salvador Tulla	Mario Peñaranda
Juan Aguilar	Jorge Baria
Joaquina Terris	Juana Ligurguro
Pastor Muñoz	Benito Lastra
Francisca Neyla	Baleriano Mamani
José Manuel Gallo	Augustin Nina
Lucas Mamani	Patricio Rivera
Mateo Choqueribe	Santiago Saavedra
José Manuel Tito	Acencia Corro
Feliciano Garcia	Antonio Lora
Nicolas Arostegui	José Manuel Melcom
Felipa Marquez	Tomas Arroyo
Antonio Duarte	Diego Obando
Antonio Almeyda	Juan José Cerro
Juan Francisco Nevarez	José Maria Moyano

⁷³ Ibid. N. 196. 14 de agosto.

⁷⁴ Ibid. N. 206. 17 de octubre.

⁷⁵ Ibid. N. 207, 208, 209, 210, 214, 221.

⁷⁶ *Diario duplicado donde constan los marcos de Plata rescatados en este Banco Nacional de la Villa Imperial de Potosi.* Año de 1823. B. S. C. 95. pp. 53—59.

De la nómina de octubre de 1820 que contiene 22 azogueros, aquí se encuentran 9, muchos de la vieja generación desaparecieron, nuevas familias entraron en escena, pero un grupo de base quedó intacto en el momento del cambio de régimen. Lo prueba la lista de los azogueros que hicieron los últimos rescates en marzo de 1825, hasta el 26 del mes.⁷⁷

Ignacia Calvo	Tereza Menendez
Manuel Gonzales	Eusebio Lora
Juan Rosas	José Maria Velazquez
Felipe Mendieta	Pio Rodriguez
Joaquin Aguilar	Manuel Garron
Pedro Quesada	Pastor Muños
Manuel Torrez	Pablo Rosas
Sra Condesa y Compañía	José Mariano Alcazar
Pedro José Bravo	Salvador Tulla
José Antonio Cabello	Pedro Malpartida
Juan Ponze	Pedro Prieto
Pedro Fajardo	Juan Aguilar
Juan Lopez	Nicolas Corominola
Manuel Golpez	

Excepto algunos (Salvador Tulla, Pedro Malpartida, Juan José Rua, Tereza Mendez etc.) no muchos azogueros de la década de 1810 siguen actuando en la minería y rescate. En los últimos años de la guerra el Banco trataba incansablemente de hacer realizar ejecuciones por las deudas de algunas grandes figuras de las décadas precedentes: Amaral, Weber, Arismendi etc.⁷⁸ Esto no era otra cosa que agarrarse de un pelo. Los ministros han justificado su proceder enérgico hasta violento: "Este Banco necesita fondo para su giro, pues de otro modo se carece de las utilidades que rinde en beneficio del Estado y del Publico."⁷⁹

La recaudación de deudas no pudo servir el fondo necesario al Banco para continuar su actividad que fracasó del todo. Sólo contribuyó a ajenar a los azogueros que no cesaron de protestar y suplicar el "descuento" del dinero pagado por sus deudas y los donativos ("préstamos") militares. El Gremio de Azogueros en un tono dramático solicitó al gobernador —intendente en 1812: "hacemos presente a V. S. para que se digne ordenar, que tomándose razon en los Libros del Banco Nacional, procedan los Señores Ministros a Descontar los dos reales en marco de las Piñas de la Azogueria de esta Villa, y el real de las demas plata que se llevasen a rescate. Con este motivo no podemos menos que hacer presente a V. S. con bastante sentimiento nuestro, que la Azogueria yva decayendo por momentos, hasta que llegue tal vez el instante fatal de que para todo el trabajo, tanto por falta de Azogues, como de cobres ...si el Senor Gobernador D. Francisco Paula Sanz tuvo a bien auxiliar a los Azogueros con millon y medio de pesos solo por la falta de azogues, en un tiempo en que no estaban tan agotados sus recursos, ahora que la calamidad ha llegado a su ultimo punto, está en su orden, el que a favor de una causa tan interezante, se haga el corto sacrificio que pedimos y que esperamos."⁸⁰

⁷⁷ *Libro Diario Principal de Rescate. Año de 1825.* B. S. C. 354.

⁷⁸ *Libro de Copias de Oficios e Informes*, N. 226, 227. 6 de noviembre de 1823. N. 241. 17 de diciembre.

⁷⁹ *Ibid.* N. 238. 4 de diciembre.

⁸⁰ *Libros de la Razón*, 1793—1825. B. S. C. 295. p. 214—215.

En búsqueda del tiempo perdido que no regresó más, los azogueros experimentaron el gran contraste entre la era de subvenciones representada por F. Paula Sanz y los años de guerra cuando no disfrutaron de las mismas ventajas. En 1816 los azogueros calificaron el Gremio de "un cuerpo moribundo".⁸¹ Tampoco fué otra cosa el Banco mismo que manifestó los síntomas de dislocación: enormes sumas pasaron a la Casa de Moneda, hubo total desorden administrativo, el Banco recurrió a los privados para mantener su fondo. En 1824 el tesorero del Banco presentó su dimisión.⁸² El 2 de abril de 1825 recibe el Banco un préstamo privado de 20.000 pesos "por el término de un mes". El 11 de mayo Leandro Usin notificó a los ministros del Banco que el Ejército Unido Libertador nombró a Guillermo Miller "presidente y comandante general de este departamento".⁸³

Landro Usin azogueros como líder de Potosí recibió a Dámaso de Uriburu, comisionado de la compañía mixta argentino-brasileño-inglesa que llegó a Potosí el 22 de mayo para informarse de las posibilidades de hacer prosperar la explotación minera.⁸⁴ Uriburu gozó del apoyo de Usin, Osio, Costas, Jauregui y otros azogueros mientras que los doctores de Chuquisaca, Casimiro Olañeta no aprobó los planes de Uriburu.⁸⁵ Esto simboliza la antinomia de intereses de los azogueros y doctores pese a que ambos fueron representantes de la política de "dos caras", Usin actuó como el agente de Casimiro Olañeta en Potosí.⁸⁶

La reorganización de la minería fué de agrado tanto de los azogueros como del capital inglés. Durante la guerra el interés de los primeros no cesó de existir a pesar de las dificultades y los molestos efectos de la actividad militar. Esto se pone de manifiesto de las cifras de "minas pedidas".⁸⁷

<i>Año</i>		<i>Año</i>	
1810	1	1817	3
1811	2	1818	5
1812	14	1819	4
1813	6	1820	8
1814	5	1821	8
1815	5	1822	28
1816	8		

Un otro aporte comprobante es que la cantidad de plata amonedada no disminuyó después de 1825.⁸⁸

<i>Año</i>	<i>Moneda de plata</i>
1825	1.345.232 ps 3 rs
1826	1.583.057 ps 0 rs
1827	1.633.538 ps 4 rs
1828	1.369.928 ps 0 rs
1829	1.549.456 ps 4 rs

⁸¹ Ibid. pp. 221—222.

⁸² Ibid. p. 333.

⁸³ Ibid. p. 347.

⁸⁴ JOAQUIN GANTIER: La personalidad de Dámaso de Uriburu. (Actuación en Bolivia.) Boletín de la Sociedad Geográfica e Histórica "Scure", Tomo XLVII. 1960—61. p. 29.

⁸⁵ Ibid. p. 37.

⁸⁶ CHARLES W. ARNADE: La dramática insurgencia de Bolivia. La Paz 1964. p. 181.

⁸⁷ MODESTO OMISTE: Crónicas potosinas. I. La Paz 1919. pp. 107—112.

⁸⁸ Ibid. pp. 24—25.

Los azogueros mostraron no poca gana de participar en el establecimiento de la Sociedad de Minería planeada por Damaso Uriburu. Se asignaron acciones a Miguel Eguivar y Carlos Eguivar, que "entran minas en Porco". José Manuel Osio "entra con minas en el Cerro Rico", también se le asignó 1000 pesos.⁸⁹ Se asignó acciones también a Marcelino Silveti "por consideracion a los grandes servicios que ha prestado a la sociedad".⁹⁰ Como Marcelino, también Mariano Silveti es azoguero de Potosí, no menos Carlos Ortiz de Zárate. Manuel Usin ex-azoguero recibe acciones, igualmente "las hermanas Quintana como hijas legítimas albaceas y herederas del finado Joaquin de la Quintana, vecino de Potosí".⁹¹ Martín de Jauregui vendió minas e ingenios a la Sociedad en el valor de 60.755 ps.⁹² En el centro de las negociaciones se hallaron las minas de Potosí "llamadas con los nombres de Animas, Escalera y Boguilla ahora o últimamente ocupadas por los mencionados señores Don Luis de Orueta, Don Martín Jauregui y Don Indalecio Gonzales de Socasa".⁹³

Estas negociaciones acerca de la Sociedad de Minería representan la continuidad entre el pasado y el presente, la muestra de la supervivencia de la azoguería potosina cuya estructura, con poca excepción, quedó intacta e inalterada. Este sistema fué capaz de aumentar la producción durante los primeros meses del gobierno republicano.⁹⁴ Las esperanzas de la compañía de Inglaterra no fueron irreales en cuanto a la reconstrucción de la minería, pero hubo una coincidencia desfavorable de las circunstancias internacionales que impidió la proyectada reorganización que favoreció también el descubrimiento de una mina de mercurio en la provincia de La Paz en 1826.⁹⁵ Las dificultades financieras producidas por la crisis financiera de Inglaterra súbita e inesperadamente pusieron fin a la empresa.⁹⁶ Así se cierra el círculo: la economía de las nuevas repúblicas como parte integrante del mercado mundial llegó a una dependencia más directa del capitalismo industrial de Europa. También por esta razón son instructivos los últimos días de la azoguería potosina.

⁸⁹ GUILLERMO OVANDO-SANZ: *British Interests in Potosí, 1825—1828*; Unpublished Documents from the Archivo de Potosí. *The Hispanic American Historical Review*. Vol. XLV. 1965. p. 72.

⁹⁰ *Ibid.* p. 73.

⁹¹ *Ibid.* p. 74.

⁹² *Ibid.* pp. 75—76.

⁹³ *Ibid.* pp. 76—86.

⁹⁴ Cf. la descripción de JOHN MILLER: *Memoirs of General Miller in the Service of the Republic of Peru*. II. London 1829. p. 283. WILLIAM LOFSTROM: *Attempted Economic Reform and Innovation in Bolivia under Antonio José de Sucre, 1825—1828*. *Hispanic American Historical Review*. Vol. L. 2. 1970. pp. 292.

⁹⁵ El Cóndor de Bolivia citado por W. LOFSTROM art. cit. p. 297.

⁹⁶ Sobre su historia véase EDMOND TEMPLE: *Travels in Various Parts of Peru, Including a Year's Residence in Potosí*. 2 vols. Philadelphia 1833.

A POTOSI AZOQUERÍA UTOLSÓ NAPJAI

A tanulmány azokat a forrásokat szolgáltatta meg, amelyek a gyarmati rendszer felbomlása, a függetlenségi háború idején mutatják be a születő bolíviai állam uralkodó osztályának egyik legfontosabb összetevőjét, a potosi bányavállalkozókat (azoguéria). Hitelműveleteik arra irányultak, hogy csökkentsék az ezüstbeváltási illetéket, ami megkönnyíthette volna számukra az állammal szemben fennálló óriási adósságaik törlesztését. A spanyol adminisztráció immár nem megnyerni szándékozott ezt a réteget, mint a korábbi évtizedekben, hanem hivatalos úton próbált eljárni az adósságok behajtására. A különböző források összevetése alapján kirajzolódik az azoguero elit, amelynek a közársasági korszak felé való kontinuitása könnyen kimutatható. Hogy az új gazda, az angol tőke nem tudott nagyobb beruházásokat eszközölni vállalkozásaikba, azt az 1825-ös angliai gazdasági zavaroknak kell tulajdonítani. A Sociedad Minera vegyes vállalat csődje ugyanakkor azt is láttatja, hogy a bolíviai ezüsttermelés immár nem szervezhető újra, minthogy szerkezete — szemben a mexikói bányászattal — teljesen elavult.

AZ ANDESI NÉPEK NEMZETTÉ VÁLÁSÁNAK EGYES GAZDASÁGI FELTÉTELEI A GYARMATI KORSZAK VÉGÉN

I.

A nyugat-európai polgári nemzetek kialakulásának problémái közül nem egy megoldatlanul vár a történészekre. Még bonyolultabbak a kelet-európai országok történeti folyamatai, nem beszélve a gyarmati uralom alól felszabadult népekről, melyek hiányos gazdasági és társadalmi szerkezettel kerültek a polgári fejlődés útjára. Ezek közül a XIX. század elején függetlenné váló latin-amerikai országok azon csoportjára összpontosítjuk a figyelmet, amelyet *történetileg* andesi országoknak szoktunk hívni: Kolumbia, Ecuador, Peru és Bolívia. Közülük a két utóbbit vizsgáljuk.

E regionális fejlődésnek több közösen ható tényezője van: a földrajzi tagoltság, amely ezeket az országokat rendszerint 3 sajátos területre és több klimatikus zónára osztja; az Atlanti-óceántól való nagy távolság, amely ezeknek az országoknak az európai és észak-amerikai piaccal való kapcsolatai szempontjából hátrányt jelent; az indián kultúrák hagyatéka és ennek felszívódása a nemzeti kultúrákba (indigenismo stb.). Folytathatnók a közös vonásokat, de célunk nem ezek kiemelése, hanem ezeken belül néhány történelmi körülmény rövid felvázolása, amelyek értetővé teszik e népek modern fejlődésének legfőbb törvényeit.

A nemzetté válás folyamata a függetlenségi háború alatt és után indult meg. Az uralkodó „nemzet” azonos a kreol földbirtokosok és kereskedők osztályával. Alattuk a nemzetiségek, törzsek, etnikai csoportok és mesztic rétegek egész sora foglal helyet. A kizsákmányolás viszonyait az alkotmányok formulái, a jogilag egységes nemzet koncepciója és a liberális szabadságjogok leplezik.¹ Joggal hangsúlyozza Jorge Ovando a „bolíviai nemzetet” alkotó kreol uralkodó osztály népellenes, nemzetiségellenes magatartását, amelynek egyik legszomorúbb következménye a XIX. század második felében a közösségi földek kisajátítása, az indián közösségek feláldozása a latifundiumok érdekeinek, nem kevésbé az indián nemzeti-ségek és törzsek kultúrájának, nyelvének háttérbe szorítása.²

Az andesi országokban etnikailag mindenütt több nép él egymás mellett. Ezeket társadalmi szempontból két kategóriára oszthatjuk, kizsákmányoló és kizsákmányoltra, az előbbi akadályozza az utóbbiak fejlődését. Nemzetté e két kategória kölcsönhatásainak bonyolult folyamata alakítja e népeket. Az előző kérdésfelvetéseknél árnyaltabb elemzésekre van szükség. Egyrészt az uralkodó kreol „nemzetekben” is hatalmas társadalmi differenciálódás ment végbe az elmúlt másfél évtizedben, ami a bolíviai, perui stb. kreolok elszegényedett rétegeit osztályérdekei az elnyomott „nemzetekhez” közelítette. Másrészt a „közbülső” rétegek, a meszticiek meglehetősen bonyolítják a helyzetet, még akkor is, ha osztálytudatuk azonos a társadalmi viszonyokban elfoglalt helyükkel. Harmadrészt a kreolok spanyol nyelvűsége nem

¹ Vö. ROBERTO ALVARADO D.: Las normas jurídicas y la realidad histórica de Bolivia. Revista del Instituto de Sociología Boliviana. 7. 1968. Sucre.

² J. OVANDO: Sobre el problema nacional y colonial de Bolivia. Cochabamba, 1961. A „nación boliviana” meghatározása 63—64. l.

csupán az elnyomott nemzetiségek kultúrájának és nyelvének fejlődését akadályozó tényező, hanem a haladó nemzetközi áramlatokba való bekapcsolódásnak, a haladó eszmék közvetítésének eszköze is, a haladó *kreol* elemek pedig az elnyomott nemzetek (és nemzetiségek) társadalmi és kulturális felszabadulásának fő motorjaiként töltenek be fontos szerepet. A „bolivianidad”, a „peruanidad” kétarcú, és noha eddig elsősorban negatív vonásai érvényesültek, századunkban előtérbe kerülnek a pozitív vonások.

A „polinacionális” felfogás nem engedi meg, hogy a tulajdonviszonyokat és a kizsákmányolást az üres jogi formulák eltakarják. Csak ezen az állásponton lehetséges elemezni az andesi társadalmak nemzeti fejlődését a maguk ellentmondásaiban. Ezek között egyik legfontosabb annak a viszonylagos érdekközösségnek a ténye, amely a kreolok és indiánok között a spanyolok elleni harcban öltött bizonyos formákat, az osztályellentétek ellenére, és amely ma is vitatott kérdése a nemzeti burzsoázia és a néptömegek idegen tőke és befolyás elleni harcának. Az európai népekhez viszonyítva Latin-Amerikában, speciálisan az andesi országokban, az érdekeknek ez a találkozása gyenge, mivel a burzsoázia fejletlensége miatt kevésbé kaphatott és kaphat társadalmi tartalmat.

Mellőzve azokat a rendkívül érdekes kérdéseket, amelyek a nemzetté válás legmodernebb szakasza felvet, arra szorítkozunk, hogy azokat a *gazdasági* elemeket domborítsuk ki, amelyek a nemzeti fejlődés kezdetét szerkezetében meghatározták. A gyarmati gazdasági rendszer, a spanyol birodalmi piac felbomlása, az idegen, főleg angol tőke beáramlásának kezdete, ennek és a hosszú háborúskodásnak következtében beállt mennyiségi visszaesés a termelésben, a bányászat hanyatlása, a kreol nagybirtokosi tulajdonviszonyok megszilárdulása, az 1780-as nagy indiánfelkelés következményei és más tényezők adták a nemzetté válás megindulásának alapjait a kreol réteg számára, amely a függetlenségi háborúban uralkodó osztállyá vált, miután átstrukturálódott.

A nemzetté válás *második* szakaszában, a XX. század elejéig tartó évszázadban *elsősorban a latifundiumok, nem pedig a tőkés fejlődés bomlasztotta szét az indián közösségeket.* A bolíviai kereskedőtőkés latifundistává vált, a perui kereskedő tőke a salétrom és a guano révén véglegesen az angol tőkéhez kötődött és a partvidéket (Costa) tette meg a gazdasági élet ütőerévé. A *harmadik* szakaszban, századunkban az angol tőke uralmát az észak-amerikai váltotta fel a finánc-tőke formájában, ami Bolíviában az önmonokultúra kifejlődésével járt együtt. A prekapitalista és gyengén tőkés társadalom különböző változatai alakultak ki az andesi országokban.

A nemzetté válás fejlődése szempontjából két alapvető körülményt kell kiemelni:

1. A spanyol uralom által teremtett kényszerű *piaci viszonyok* a XVIII. század végén érezhetően bomlásnak indultak és a nagyobb piaci egységeken (alkirályságok) belül a kisebb regionális gazdasági egységek jelentősége emelkedett ki. Ezek több esetben egybeestek az adminisztratív keretekkel.³ Szükséges, hogy ezek gazdasági aspektusai az eddiginél jobban elemzések tárgyát képezzék. A regionális vagy később nemzetinek nevezhető piac nem azonos a belső piaccal, hanem csupán olyan forgalmi keret, amelyen belül többé nem a gyarmati uralom érdekei érvényesülnek. Termé-

³ A gyarmati korszak adminisztratív egyéniségeiről mint az új államok politikai kereteiről RICHARD KONETZKE: *Perspectiva de investigación de la historia política y social de Hispanoamérica*. Revista de Indias, 76. 1959. J. LYNCH: *Spanish Colonial Administration 1782—1810. The Intendant System in the Viceroyalty of the Rio de la Plata*. London 1958. Legújabbán JOSÉ MARIA ORS CAPDEQUI: *La estructura politico-administrativa hispánica como base de las nacionalidades americanas*. Comité International des Sciences Historiques. Rapports II. Vienne, 1965. 143—162. l.

szetesen ez nem úgy alakult ki a felszabadulás után, mint ahogy a nyugat-európai merkantilizmus korszakában. Ez a megkülönböztetés az országos és belső piac között, valamint a társadalmi munkamegosztás primer szerepének kidomborítása a marxista álláspont egyik leglényegesebb eleme.⁴

2. A másikat J. Carlos Mariátegui fogalmazta meg legpregnansabban, amikor az *európai fejlődéstől eltérő város-falu kapcsolatot* elemzi. Peruban (és más latin-amerikai országokban) a falu nem alapozhatta meg a tőkés vállalkozást, a város pedig nem kapott semmit a mezőgazdasági termelés centrumaitól, a haciendáktól: „A hacienda, a földdel és a csatolt iparral együtt a kereskedelmet és a szállítást is magához ragadva a várost megfosztja létfeltételeitől.”⁵ A hacienda nem az európai falu szerepét tölti be, nem a városnak, hanem a távoli piacoknak termel. Ugyanakkor nem egykönnyen válhat tőkés nagybirtokká sem, mint ahogy Kelet-Európában megfigyelhető volt. Még az 1953-as földreform után is Bolíviában csak Santa Cruz tartományban bontakozott ki ilyen tendencia.⁶

Az andesi országok gazdaságtörténetében is erősen érvényesült az „*external view*”, amely a külkereskedelem vizsgálata mellett elhanyagolta a belső gazdasági tényezők vizsgálatát és azok összefüggéseit az exportgazdasággal, a világpiacra való termeléssel.⁷ Az arányok helyreállítása a jövő feladata, csakis így juthatunk el a kialakuló kreol nemzetek természetének igazi megismeréséhez.

Az idézett Mariátegui megfogalmazás főleg a XIX. századi nagybirtokokra vonatkozik. A gyarmati korszak végén a hacienda nem egyértelműen játszott a jelzett szerepet, a világpiaccal való kapcsolata nem olyan meghatározható, mint a karib cukormonokultúráé vagy a venezuelai kakaótermelésé. A *perui alkirályság* agrárexportja Spanyolország felé igen csekély volt. T. Haenke az 1790—1794 közötti öt év exportjának belső arányait a következőképpen állapítja meg:⁸

5.593.513 peso	2 1/2 real	nemesfém Spanyolországba
1.000.000 peso		a Buenos Aires-i alkirálysággal való kereskedelem
100.000 peso		agrárexport Spanyolországba
<hr/>		
6.693.513 peso	2 1/2 real	

A jelzett öt esztendőben az alkirályság bevételeinek fő rovatában, a „Ramos de Real Hacienda”-ban a 18.123.864 peso 6 real-ból a bányászatra esnek a következő bevételek:

Diezmo de plata labrada	31,685 peso	1/2 real
Tres por ciento de oro	75,839 peso	6 real
Derechos de fundicion y ensaye	106,052 peso	6 real
Venta de minas	1,092 peso	
Azogue de Huancavelica	829,398 peso	5 1/2 real
Productos de la Casa de Moneda	2.268,027 peso	
<hr/>		
	3.312,095 peso	2 real

⁴ Vö. LENIN: Az úgynevezett piackérdésről. Lenin Művei I. Budapest 1951. 95—96. l.

⁵ J. C. MARIÁTEGUI: Siete ensayos de interpretación de la realidad peruana. Santiago de Chile 1955. 19. l.

⁶ Vö. AMADO CANELAS D.: Mito y realidad de la reforma agraria. La Paz 1966. 239—247. l.

⁷ WILLIAM P. MC GREEVEY: Recent research on the economic history of Latin America. Latin American Research Review. Vol. III. N. 2. 1968. 93. l.

⁸ TADEO HAENKE: Descripción del Perú. Lima 1901. 70. l.

Az összes „renta” 18.2%-a származik az ezüst-, arany- és higanybányászatból és a pénzverésből.⁹

Nueva Granada-nak a függetlenségi háborút megelőző években átlag 2.453,096 peso bevétele volt. Ebből csak 150.000 esik a pénzverő házra és 78.000 a nemesfém-illetékre (quinto), míg 470.000 a dohányra, 295.048 a pálinkára, 65.000 a sóbányákra.¹⁰ A dohány nagy százalékaránya ellenére sem volt dohányexport Nueva Granadában.¹¹ A *Presidencia de Quito*, a mai Ecuador árutermelése rendkívül fejletlen volt, az évi átlagbevétel 591,199 peso összegéből a legnagyobb tétel, 213,089 peso az adókra esik, sem dohány, sem sóbevétel nincs, a nemesfémilleték mindössze 200 peso(!), ami a bányászat jelentéktelenségére utal. A vámtételek (aduanas) és a forgalomra kivetett adók (alcabalas) mindkét helyen csekélyek: 191.000, illetve 67.000 peso Nueva Granadában, 67.000, illetve 43.000 peso Presidencia de Quitóban. Nueva Granada bevételei nem fedezték az adminisztráció költségeit, általában a gyarmati korszak utolsó évtizedeiben évi 200.000 pesót kellett hozni Peruból a deficit megszüntetésére.¹²

A leendő bolíviai állam területén 1799-ben a La Paz-i intendantura „masa común de la Real Hacienda” rovatán a bevételek csupán 23%-a származott az alcabalából, azaz az áruforgalomból.¹³ Az agrárexport Potosí felé irányult. Maga a potosi intendantura mindig óriási élelmiszerbehozatalra szorult. A régi Audiencia de Charchas (Bolívia) mezőgazdaságilag legaktívabb része a missziók által megszervezett Mojos (Beni) tartomány volt, melynek állatexportja az Altiplano bányavidékei és Lima felé irányult.¹⁴ Ez az export sem haladta túl az interregionális forgalom kereteit, nem a világpiacra termelt.

Az andoki országokban az Antillák rabszolgaültetvényeihez, a mexikói haciendához, venezuelai „hato”-hoz vagy az argentin „estanciához” hasonló árutermelő nagybirtokok nem, vagy alig alakultak ki. A missziók árugazdaságára, ezekre az egyedül „érdekes termelési nucleusokra” (J. C. Mariátegui)¹⁵ csapást mért a jezsuiták kiűzése. A perui rabszolgaimport a gyarmati korszakban még nem tudta megalapozni a világpiacra termelő rabszolgatartófundumok rendszerét. A limai gyapotexport már csak azért is szerény keretek között maradt, mert jelentékeny részét Peruban feldolgozták, megteremtve ezzel az egyik „legmodernebb” dél-amerikai ipart.¹⁶

A külföldi ipar versenye már a *felszabadulás előtt* akadályozta a helyi ipar fejlődését. Ez a konkurrencia főleg a csempészet útján érvényesült. Lima főleg a XVIII. században a tiltott kereskedelem óriási központja volt. Igaza lehet. T. Haenkenek, hogy a szabadkereskedelmi rendeletek, az Európával a Horn fokon át lebonyolított kereskedelem részben kihúzták a talajt a csempészet alól, és emelték a legális

⁹ Uo. 77—78. l.

¹⁰ JOSÉ MANUEL RESTREPO: Historia de la revolución de la República de Colombia. Paris 1827. I. tomo. 270—271. l.

¹¹ Uo. 221. l.

¹² Uo. II. tomo, 52. l.

¹³ Ingresos i Egresos de las Cajas de La Paz 1799. Biblioteca de la Universidad Mayor de San Andrés, Sección Manuscritos, núm. 184. 297—298. l. Vö. T. WITTMAN: Datos económicos de La Paz en vísperas de la guerra de independencia. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus XXXII. Szeged, 1969.

¹⁴ Legjobb összefoglalás WILLIAM M. DENEVAN: The Aboriginal Cultural Geography of the Llanos de Mojos de Bolivia. Berkeley and Los Angeles 1966. Vö. LUIS PEÑALOZA: Historia económica de Bolivia. I. La Paz, 1946. 134—135. l.

¹⁵ Siete ensayos id. kiadás 44. l.

¹⁶ J. VICENS VIVES: Manual de historia económica de España. 3. kiad. Barcelona 1964. 498. l.

kereskedelem volumenét.¹⁷ Am a kereskedelem növekvése mögött nem lehet nem észrevenni két fontos tény:

1. a nyugat-európai iparcikkek beáramlása fokozódott
2. Lima az európai árukért csaknem kizárólag nemesfémmei fizetett.

Jól jellemzi a helyzetet Gil alkirály 1790-es jelentése. A szabadkereskedelmi politikát nem követte a termelés növelése, ezért a forgalom növekedése átmeneti, az államadóság pedig növekszik. A sok beözönlő európai áru ellenértékeként olyan nagy mennyiségű nemesfémmei kellett adni, hogy az megcsappant, ugyanakkor az eladatlan európai áruk nagy tömege halmozódott fel. A nemesfémbányászat maga is hanyatlóban van.¹⁸

Összegezzük az eddig érintett három legfontosabb körülményt:

1. a világpiacon termelő nagybirtok hiánya,
2. a mezőgazdasági termelés stagnálása vagy csekély növekedése,
3. a nemesfém-monokultúra válsága, a bányászat hanyatlása.

A mezőgazdasági árutermelést, legalábbis Peru és Bolívia területén részben a *bányavidék szükségletei*, részben a szomszédos *elűtő földrajzi feltételek* közt levő tájakkal való csere ösztönözte. Ez utóbbival kapcsolatban kell kiemelni a klimatikus zónák jelentőségét. Az Andok (Altiplano, Sierra), a Costa, Yungas (Valles) és a Selva (Montaña), Oriente közti különbségek szerepét az egyes tartományok, tájak gazdasági egymásrautaltságában a gyarmati korszakra vonatkozólag alig tették konkrét vizsgálat tárgyává.¹⁹ Még mindig Cosme Bueno 1763—1778 között írt kiváló munkája az egyik legjobb iránytű, ha az interregionális kereskedelmi kapcsolatokban akarunk tájékozódni.²⁰

Az andoki országok mezőgazdaságában a jelzett tényezők együtt magyarázzák, hogy a belső kereskedelmi forgalom nem csupán a gyarmati rendszer kényszerű keretei között, a Lima—Potosi, majd a Lima—Potosi—Buenos Aires triád monopóliumainak engedelmessé válva fejlődött, hanem e birodalmi piacon belül már régóta erősödtek a *helyi piaci kapcsolatok* is, és mintegy európai módon egyes városok és bányák körül kisebb piaci egységek, egyes centrumok, Quito, Lima, Potosi stb. körül nagyobb regionális kereskedelmi hálózatok kezdtek kibontakozni, amelyek a kialakult független államok gazdasági alapjait meghatározták.

Ez a viszonylag introvertált mezőgazdaság, amelyben a XIX. századig az indián őslakosság közösségi tulajdonviszonyait a latifundiumok még nem rombolták le, a világpiacon termelő ezüst monokultúra hanyatlásával együtt határozta meg nemcsak a független államok kialakulását, hanem e népek nemzetté válásának meginduló folyamatát is.

Ami a belső gazdasági kapcsolatokat illeti, a „peruanidad” és „bolivianidad” ilyen természetű meghatározói eddig nem voltak gondos tanulmányozás tárgyai. A. Humboldt 1802-es limai levelét, amelyben e főváros jelentőségét lebecsüli, az

¹⁷ Descripción del Perú, 65—68. l.

¹⁸ CARLOS DEUSTUA PIMENTEL: Las intendencias en el Perú (1790—1799). Sevilla 1965. 27. 48—51. l. Az alkirály a Spanyolországba küldött pénz összegét lényegesen kevesebbre teszi mint T. HAENKE. 54. l.

¹⁹ EMILIO ROMERO: Geografía Económica del Perú. 3. kiadás, Lima 1953. 186. stb. l. ALIPIO VALENCIA VEGA: Geopolítica en Bolivia. La Paz, 1965. 231—247. stb. l. HERNÁN CASTILLO ARDILES: Consideraciones sobre el concepto de área cultural. Revista del Instituto de Sociología Boliviana. Sucre, 1968. núm. 7. 53—63. l. (Alfonso Villa Rojas „informe”-jának ismertetése: 58—63. l.)

²⁰ Geografía del Perú Virreinal (siglo XVIII). Publicado por DANIEL VALCARCEL. Lima 1951. Ugyancsak hasznos T. HAENKE idézett munkája és C. DEUSTUA PIMENTEL tanulmánya.

egyéb adatok nem támasztják alá. Semmiképpen nem mondható el, hogy „Lima jobban el van vágva Perutól, mint London”.²¹ T. Haenke a belső forgalom szempontjából központi szerepet tulajdonít Limának. *Északról*, a „Valles”-ből (völgyek) a következő árucikkeket szállítják a főváros felé:

Nyersanyagok: rizs, gyapot, hús, kordován bőr, indigó, dohány, öszvér és szamár, gyümölcsök.

Iparcikk: szappan, durva posztó, sombrero, gyapjú harisnya, ágynemű, asztalterítő, cipő, cukor.

Mindezekért Lima európai árukat ad, és kereskedelmi mérlege aktív.²²

A „Valles”-hez közel levő Huamachuco, Pataz, Cajamarca, Chachapoyas, Moyobamba, Jaen de Bracamoros és Loja tartományok Lima-irányú exportja:

Nyersanyagok: cascarilla, dohány.

Iparcikk: gyapotfonál, ágytakaró (frazada), finom asztaltakaró, posztó ruhák: tócuo, bayeta, poncho és gyapjuszövetek.

A *Limától északra eső közeli területekről* (Chancay, Huacho, Conchucos, Guamáles, Gualias, Cajatambo, Canta) Limába érkeztek:

Nyersanyagok: só, juhhús, sertézsír, édesség, sajt.

Iparcikk: ágytakaró (frazada), poncho, bayeta, gyapjuszövet matrac készítésére, erős vászon (lona), olcsó szövetek (pañete).

Ugyanezeket kapja Lima Huanuco tartományból. A többi észak-keleti terület: Tarma juhokat, gyapjuszöveteket, gyapotfonalat, Cerro de Pasco nemesfémeket ad a fővárosnak. *Jauja* Pasco-ba, Tarma-ba és más közeli területek felé a következő árukat szállítja: szalonna, sonka, fekete vászon szöveteket, juhokat, burgonyát, durva vászont (jerga), lucernamagot. *Huarochiri* termelvényei: ezüst, gyümölcsök, zöldségfélék, szén, sajt stb. Tehát az északi területekhez hasonlóan a Limától északkeletre és keletre eső területek is jelentős ipari termelvényeket, főleg textíliákat küldenek a főváros felé. Amint Haenke megjegyzi, ezeknek a tartományoknak Limával való kereskedelmi mérlege aktív. „Meg kell jegyeznünk, hogy mindezek a tartományok egymással kereskednek és főleg a bányákkal” — állapítja meg.²³

Ami a déli tartományokat illeti, ezek áruai a következők:

Cuzco: gyapjútakarók, alpaca, szőnyeg.

Huamanga: marhabőr, talpbőr, székek és kanapék díszítésére szolgáló aranyozott tapéták, irattartók (papeleras), oltárhomlokzatok (frontales) és festmények.

Huancavelica: higany.

Arequipa: olaj, bor, olajbogyók tartására szolgáló edények.

Cuzco és Arequipa a „Valles” vidékkel együtt 1775–79 közötti öt esztendőben 28.443,853 peso 2 1/2 real árut szállított Limába ahonnan nagyrészt spanyol árukat kapott 32.859,820 peso 6 3/4 real értékben. A Lima felé irányuló szállítás évi átlaga kereken 5.688,716 peso. A Mercurio Peruano-ból tudjuk, hogy Cuzco és Arequipa 1791-es exportja Potosi és Chuquisaca felé a következő:

²¹ HANNO BECK: Alexander von Humboldt. I. Wiesbaden 1959. 210. l. Egy másik német, Lima virágzásáról: J. U. BERGK: Reise in Brasilien, Peru und Caracas. Leipzig 1808. 182. l.

²² T. HAENKE: i. m. 45–46. l.

²³ Uo. 47. l.

Cuzco	734,505 peso
Arequipa	1.300,475 peso
	<hr/> 2.034,980 peso

Potosiból és Chuquisacából származó import (nagyreszt pénzben) 1791-ben:

Cuzco	475,530 peso
Arequipa	389,260 peso
	<hr/> 864,790 peso

A két tartomány déli irányú exportja 1.170,190 pesóval haladja meg a kivittelt.²⁴ Az 1791-es év adatait nem vehetjük átlagnak, de összehasonlító alapnak igen. A Lima felé irányuló áruszállítás összegét nem lehet pontosan megállapítani, mert Haenke adata a „Valles” vidékre is vonatkozik. Ha e gazdag vidék Lima felé irányuló kivitelét egyenlőnek vesszük Cuzco és Arequipa tartományokéval, ami az optimális becslés, akkor az 1775—79 közötti átlag fele, 2.844,458 peso nem jelentősen haladja meg az 1791-es, Potosi és Chuquisaca felé irányuló export összegét. Vagyis e déli tartományok árukivitele megoszlik Lima (és más perui tartományok) és a Potosi—Chuquisaca gazdasági központ között. A perui déli tartományok Potosi irányú kivitele még jelentősebb, ha figyelembe vesszük Punót és Huancavelica higanyexportját, nem kevésbé Moquegua pálinkáját. A Rio de la Plata alkirályság felállítása és az egykori Audiencia de Charcasnak ehhez való csatolása nem csökkentette ez utóbbinak a perui alkirályság déli tartományaival való kereskedelmet. Potosi élelmiszerekkel való ellátása terén e tartományok igen nagy konkurrenciát jelentettek La Paz tartománynak.

1800-ban Potosiba északról érkező áruk megoszlása:

Quitóból (Limán át)	27,800 peso
Cuzco-ból	280,900 peso
Moquegua-ból	1.111,000 peso
	<hr/> 1.419,700 peso
La Pazból	103,000 peso
	<hr/> 1.522,700 peso

Ez az északi irányú import, amelyben nem szerepel több perui tartomány, több mint felét teszi ki Potosi ezévi forgalmának, a 2.806,700 pesónak.²⁵ A többi a mai argentin területről és Kelet-Bolíviából származik. A függetlenségi háború zavarai megakadályozták Potosi higannyal való ellátását Buenos Airesből, ezért a huancavelicai higany jelentősége a nyersanyaghiánnyal küzdő potosi kohászatban bizonyos mértékig megnőtt.²⁶

Peru déli határtartományait a piaci kapcsolatok egyaránt közelítették Limához és Potosihoz. *La Paz érdeke e perui tartományok Potosival való kapcsolatainak gyengítésében állott*, ami meghatározhatta földbirtokosainak és kereskedőinek politikai

²⁴ CARLOS DEUSTUA PIMENTEL: *La intendencias en el Perú, 172—174. l.*

²⁵ VICENTE D. SIERRA: *Historia de la Argentina. Fin del régimen de gobernadores y creación del Virreinato del Río de la Plata (1700—1800).* Buenos Aires, 1959. 537. l.

²⁶ Representación del Gremio de Azogueros, 11 de marzo de 1816. Libros de la Razón, 221—222. l. Banco de San Carlos, núm. 295. A Potosi Casa de Moneda Levéltára.

magatartását. Az egész piaci hálózat erősíthette a Perutól független állam létrehozására való tendenciákat. Ezt is figyelembe kell venni a potosi azoguerok és a Chuquisaca-i „doktorok” szerepe mellett, amikor a bolíviai állam létrejöttének főbb összetevőit keressük. Az ellentmondásos piaci kapcsolatok a déli perui tartományok és Bolívia gazdasági központja (Potosi) között nem kis mértékben magyarázzák azokat a zavarokat, amelyek a két állam különválását, szövetségét kísérték a függetlenség után.²⁷ A két állam önmagában való életképtelenségének és újraegyesítésének modern elmélete nem számol valósággal, de abban igaza van, hogy a „feudális kisebbség” érdekei határozták meg a bolíviai állam létrejöttét.²⁸ Az államot az uralkodó osztály szervezi meg.

A La Paz-i földbirtokosok a függetlenedés után gazdaságilag megerősödtek. A XIX. század közepén e tartomány magasan vezet a hacienda-k száma tekintetében.²⁹ Ugyanakkor a tartománynak Peruval való kereskedelme több mint félmillió peso deficitet mutat és az élelmiszer tekintélyes részét külföldről kell behozni.³⁰ A régi piaci keretek átalakultak, a termelés érezhetően csökkent a gyarmati korszakhoz képest, ami a nemzet kialakulásának jelzett második szakaszát jellemzi. Ez magán hordja az első főbb vonásait. Éppen ezért a bolíviai példa esetében a gyarmati kor utolsó évtizedeinek legfőbb gazdasági meghatározóját, a *potosi ezüsbányászat hanyatlását*, az azoguerokat La Paz hacendado-i és Chuquisaca „doktorai” elé kell helyoznunk. Így nemcsak a bolíviai nemzettévalás egyes főbb vonásait ismerhetjük meg, hanem közelebb kerülhetünk a függetlenségi háború jellegének meghatározásához is.

II.

A függetlenségi háború jellegének megítélése nem kis mértékben függ attól, hogy a spanyol gyarmatok gazdasági és társadalmi fejlődésének a szintjét milyen pontosan tudjuk meghatározni. Sajnos, ezen a téren még igen nagy bizonytalanságokkal kell számolnunk. A Karib térségben a rabszolga ültetvények tőkésedése figyelhető meg a XIX. században.³¹ Ezzel szemben Venezuelában „enfeudamiento”-ról, a nagybirtok feudalizálódásáról beszél a venezuelai agrártörténet.³² A mi kérdésünk körébe vágó perui, bolíviai gyarmati társadalom legfőbb gazdasági alapja az indián bánya-kényszermunka, a *mita* volt, amit sem tisztán rabszolga, sem feudális jobbágyi viszonyoknak nem lehet minősíteni.³³ A XIX. században megerősödő nagybirtok, mely a közösségi földek rovására terjeszkedett, valamint a bér munka leplébe öltöző *peonaje* sajátos prekapitalista társadalmat állítanak elénk, amelyben az árutermelés nem szötte át a gazdaságot. A legtöbb országban a felszabadulás a régi formáció kibontakozását segítette elő, és nem a „feudalizmus felszámolásának” klasszikus, a polgári forradalmakra jellemző esete áll fenn. Innen a meglehetősen nagy

²⁷ A tendenciák harcára vö. M. RIGOBERTO PAREDES: La Fundación de Bolivia y Otros Ensayos Históricos. La Paz 1964. 32—46. l.

²⁸ JULIO ALBERTO D'AVIS: El Estado boliviano y la unidad peruana. Cochabamba 1944. 393. l.

²⁹ JOSÉ MARIA DALENCE: Bosquejo estadístico de Bolivia. Chuquisaca 1851. 273. l.

³⁰ Uo. 313. l.

³¹ JULIO LE RIVEREND: Historia económica de Cuba. 2. kiad. La Habana 1965. 160—161. l.

³² FEDERICO BRITO FIGUEROA: La estructura económica de Venezuela colonial. Caracas 1963. 352—353., 362—363., 400. l.

³³ Vö. DEMETRIO RAMOS PÉREZ: Historia de la colonización española en América. Madrid 1947. 313—332. l. (A *mita* különböző válfajai.) Bolíviára SUBIETA SAGARNAGA: La *mita*. 1917.

terminológiai zavar és pontatlanság, amikor a függetlenségi háborúknak *polgári forradalomként* való ábrázolásáról van szó.

A bizonytalanságok talaja az a körülmény, hogy a függetlenségi mozgalom vezető rétege a nagybirtokos kreolok és a nagybirtokos érdekekhez közel álló kereskedők voltak. Sem a kereskedő tőkésék, sem a gyarmati értelmiség ellenzéki állásponton levő része nem tekinthető nyugat-európai értelemben vett burzsoáziának, ugyanakkor a világgpiacal összeköttetésben levő, a nyugati burzsoázia gazdasági céljait kiszolgáló nagybirtokosok és bányatulajdonosok sem hasonlíthatók az árutermelő kelet-európai nemesekhez, akik a függetlenségi és forradalmi események élvonalába kerültek.³⁴

Még csak most indultak meg azok a kutatások, amelyek a függetlenségi gazdasági-társadalmi feltételeire és annak tisztázására irányulnak: hogy mennyire volt meg egy, legalább távlatában burzsoá jellegű átalakulás számára nélkülözhetetlen *tőkés minimum*.

A bolíviai példa kivételességének a látszata elsősorban abból fakad, hogy a magas andesi ország története, főleg gazdaságtörténete még a latin-amerikai történetírás számára is nagyrészt ismeretlen terület, és az észak-amerikai L. Hanke, Ch. Arnade és a francia M. Helmer kísérletei sem tudtak lényegesen továbbjutni a kérdések felvetésénél.³⁵ Arnade a bolíviai állam létrejöttéről szóló tanulmányában nem érint gazdasági kérdéseket. A bolíviai fejlődés kivételességének gondolata szétáradt a köztudatba, a publicisztikát is uralja.³⁶

A XVIII. század második felének egyik legnagyobb fordulata *Buenos Aires kereskedelmi primátusának* kialakulása, Lima fölé való kereskedése volt. A potosi azoguerók nagy hasznot húztak a Río de la Plata alkirálysághoz való csatolásból és annak forgalmából, ahonnan óriási higanyszállítmányok érkeztek számukra.³⁷ Ugyanakkor érezhetővé lettek a potosi azoguerók és a Buenos Aires-i kereskedők közti gazdasági természetű ellentétek, amik a függetlenségi háború alatt politikai élt kaptak a saját céljukat követő és sikertelen spanyolelles bolíviai hadjáratokat folytató argentin „porteño”-kal szemben.³⁸

Ha a legendás potosi ezüst nem is tudta többé kontinentális és világszinten meghatározni az Európa és Amerika közti gazdasági kapcsolatokat, mint a XVI—XVII. században, de a XVIII. század végén a bányászat még elég jelentős volt hanyatlásában is ahhoz, hogy a bolíviai gazdasági „autonomizmus” bázisaként az új állam és nemzet gazdasági magjává váljék.

Potosi „ezüst korszakának” gazdasági rajzával még adós a történettudomány. A világ legnépesebb városai közé tartozó Potosi XVI—XVII. századi gazdasági

³⁴ Vö. CARLOS DEUSTUA PIMENTEL: Sobre la burguesía peruana en el siglo XVIII. Anales del III. Congreso Nacional de Historia del Perú. Lima 1965. 275—282. l.

³⁵ LEWIS HANKE: The Imperial City of Potosi. An Unwritten Chapter in the History of Spanish America. The Hague, 1956. CHARLES ARNADE: The Emergence of the Republic of Bolivia. Univ. of Florida 1957. MARIA HELMER: Potosi à la fin du XVIII siècle (1776—1797). Journal de la Société des Américanistes XL. 1951. Vö. még HAROLD OSBORNE: Bolivia. A Land Divided. 3. kiad. London 1964.

³⁶ „Bolívia mindenesetre érdekes ország, amely nem felel meg a szokásos latin-amerikai példának.” *Die Presse*, 1967. ápr. 18. számában megjelent cikkben.

³⁷ Vö. RICARDO LEVENE: Investigaciones acerca de la historia económica del Virreinato del Plata. I. Buenos Aires 1952. (2. kiadás). RUDOLFO PUIGGROS: Historia económica del Río de la Plata. Buenos Aires 1948. MANFRED KOSSOK: El Virreinato del Río de la Plata. Buenos Aires 1959. A kereskedelmi utak változásaira VICENS VIVES (szerk.): Historia social y económica de España y América. IV. vol. I. Barcelona 1958.

³⁸ El Consulado de Buenos Aires y sus proyecciones en la historia del Río de la Plata. I. Buenos Aires, é.n. 432. l.

életének számadatai csak főbb vonásokban ismereteseek. Alvaro Jara bányászattörténeti kutatásai némi új eredményeket szolgáltatnak az amerikai nemesfémimport adatait először feltáró Hamilton tanulmányaihoz képest. Ezekből kitűnik, hogy az amalgamozás révén a perui nemesfémtermés az 1570-es évek végén hirtelen megnövekszik, az 1571—75-ös 1.761.098.590 maravediről 1576—1580 között 8.110.998.288-ra emelkedik.³⁹ Ettől kezdve Potosi hegemon szerepet kapott a világ nemesfémkereskedelmében, és ez a sajátos monokultúra átalakította a perui—bolíviai magassfénsík gazdasági életét. A rendkívül széles területre kiterjesztett indián kényszermunka a mezőgazdaság fejlődését deformálta, a potosi bányavidék élelmiszerrel való ellátása részben a paraguayi jezsuita missziókra hárult. A higanyellátás a perui Huancavelica bányából történt, míg a szállításhoz szükséges öszvérek az argentin pampákról kerültek ki. Ha mindehhez hozzávesszük a kalandorok özönlését az Altiplano felé és a máig is ellenőrizhetetlen csempészetet, könnyen érthetővé válik Potosi gazdasági kulcs helyzete, amelyet a spanyol kereskedelmi monopóliumok rendszere, főleg a kikötőül szolgáló Lima előjogi biztosítottak a XVIII. század második feléig. A Cerro Rico termése 1545 és 1834 között évi átlagban 13.485.174 peso volt.⁴⁰

Ha keveset tudunk Potosi aranykoráról, méginkább áll ez a hanyatlás körülményeire, ami annál is inkább sajnálatos, mert e gazdasági recesszió társadalmi következményei hozták felszínre azokat a tényezőket, amelyek döntően meghatározták az egykori Audiencia de Charcas-nak önálló állammá való szerveződését. E folyamatra vonatkozó tanulmányok még hiányoznak, éppen ezért hasznosnak látszik első lépésként egyes kiadott forrásokat és egyes levéltári anyagokat elemzés tárgyává tenni.

Szó van elsősorban *Pedro Vicente Cañete y Dominguez* 1787-ből származó hatalmas művéről, Potosi intendantura történeti, földrajzi, fizikai, politikai és jogi kérdéseit összefoglaló „Kalauzáról”, amelynek teljes, 1952-ből származó kiadása 838 lapot tesz ki.⁴¹ A felvilágosodott abszolutizmus híve és funkcionáriusa, Potosi asesora az azogueróknak ajánlja tanulmányát, minthogy célja a bányamívelés fellendítése, Potosi gazdasági életének sokoldalú felvirágoztatása. Ámde a munka nem jelenik meg, mert a helyzetelemzés olyan kritikai magatartással párosul, amelyről könnyen ki tudták mutatni Cañete ellenfelei az azoguero-ellenességet és így diszkreditálhatták pártfogói szemében.

A szabadkereskedelmi irányzat az eddiginél is jobban feltárta a valódi helyzetet, hogy az iparilag fejletlen anyaország legfeljebb az amerikai javak elosztásában,

³⁹ A. JARA: Tres ensayos sobre economía minera hispanoamericana. Santiago de Chile 1966. 101—118. l.

⁴⁰ Vö. SERGIO BAGÚ: Estructura social de la colonia. Buenos Aires 1952. 84—85. l. CASTO ROJAS: El Cerro Rico de Potosí. II. Congreso Internacional de Historia de América. III. Buenos Aires 1939. 156. l. Összefoglalóan LUIS PEÑALOZA i. műve I. köt. Szempontok a bányamonokultúrához C. FURTADO: Développement et stagnation en Amérique Latine. Annales 1966. No. 1. jan.—févr. 16. l. Még ma is használható MODESTO OMISTE: Crónicas potosinas. I. La Paz 1919. L. HANKE: Producción de plata en Potosí. LEWIS HANKE Y GUNNAR MENDOZA: Historia de la villa imperial de Potosí por Bartolomé Arzáns de Orsúa y Vela. Tomo III. Brown University. 1965. MARIE HELMER: Potosi dans l'économie de l'Amérique du Sud au XVIIIe siècle. Revista de Indias. XLI. A potosi pénz történetére és elterjedésére HUMBERTO F. BURZIO: La ceca de la villa imperial de Potosí y la moneda colonial. Buenos Aires. 1945.

⁴¹ Guía histórica, geográfica, física, política, civil y legal del Gobierno e Intendencia de la Provincia de Potosí. Potosí 1952. ARMANDO ALBA szerkesztésében és bevezetésével. Életrajzát GUNNAR MENDOZA állította össze: El doctor Don Pedro Vicente Cañete y su Historia Física y Política de Potosí. Universidad de San Francisco de Xavier. Tomo VII. 1952. 181—302. l. Rövidáttekintést ad értékelés nélkül VALENTIN ABECIA BALDIVIESO: Historiografía boliviana. La Paz 1965. 175—179. l.

az amerikai és nyugat-európai áruk közvetítésében kapott szerepet a világpiacon belül. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a gyarmatok gazdasági növekedését csak akadályozza a spanyol kormányzati rendszer, az illetékek és a korrupció. Cañete műve írásakor, 1788-ban, csak a potosi ezüstpénzverésből 58 millió peso csalásból származó nyeresége volt a kincstárnak.⁴²

A XVIII. század második felében a mexikói ezüsttermés jóval túlszárnyalta a hanyatló perui bányászatot, az ezüsttermelés kockázatosága csak aláhúzt a mezőgazdaság eddig kiaknázatlan lehetőségeinek fontosságát, amelyről Cañete a spanyol fiziokraták műveiben sokat olvashatott. Campomanes, Capmany, Bowles, Jovellanos és mások egyaránt a mezőgazdaságot tekintették a gazdagság forrásának, az ipar és kereskedelem alapjának. A szabadkereskedelmi koncepció, a protekcionizmus és a fiziokrata agrárszemlélet sajátos keveréke bontakozik ki a spanyol Bourbon abszolutizmus gazdasági ideológiájában. Brazíliában hasonló a helyzet, Manuel Nuñez Dias találóan beszél legújabb tanulmányában „agrármerkantilizmus”-ról.⁴³ Ami a leglényegesebb a spanyol gazdasági gondolkodás fejlődésében: a fiziokraták nem a pénz — hanem az áruhalmozás fontosságát húzták alá, véget vetettek a korai merkantilizmus (bullionizmus) nemesfém-fetisizmusának.⁴⁴

A gyarmatokon kibontakozó fiziokratizmusnak egyik legsajátosabb vonása éppen a *nemesfém monokultúrával való szembefordulás*. Cañete elveti a gyarmatosítókban és az indiánokban egyaránt élő „hamis eszmét, hogy a foglalkozások közül egyedül a bányászat képes gazdagítani”.⁴⁵ A nemesfémeket árunak tekinti, amelynek értékét a feldolgozására felhasznált munka adja meg.⁴⁶ A nemesfém-bányászat annyira áhított reorganizációját csakis az áruforgalom fokozásának keretében tudja elképzelni, aminek legfőbb feltétele a mezőgazdasági termelés fokozása. „Mindezek a tartományok elsősorban mezőgazdaságiak, és csakis terményfeleslegükkel tudnak kereskedni.” Jobban aggasztja a mezőgazdaság stagnálása, mint a bányászat hanyatlása.⁴⁷

Cañete óriási érdeme, hogy a potosi ezüsthegemónia hanyatlását agrárösszefüggéseibe beleállítva ábrázolja. A bányásztörténet, elsősorban Modesto Bargaño alapvető műve⁴⁸ és általában a gazdaságtörténet nem követte a mezőgazdaság és ipar (bányászat) kölcsönhatásainak finom elemzésre sugalló eljárását. Cañete a spanyol korona érdekeiből kiindulva veszi észre a különböző gazdasági pólusok közti forgalom jelentőségét. Szerinte fő cél „támogatni a belső kereskedelmet az egyes tartományok között, amely alapja az országon kívüli kereskedelemnek, és fő forrása az állam jólétének”. Ez a formula közel áll az egységes nemzeti piac fogalmához, és az általunk hangsúlyozott interregionális forgalom fontosságát emeli ki. A gazdasági „bolivianismo” tehát a felvilágosodás gazdasági irodalmában világos megfogalmazást nyer.

⁴² Historia social y económica de España y América (J. Vicens Vives) Tomo IV. vol. I. 1958. 399. l. LEVENE szerint a pénzhamisításból az államnak évi 200 000 peso haszna volt. Az államilag támogatott csempészetre vö. J. VICENS VIVES: Manual de historia económica de España. 3. kiad. Barcelona 1964. 371—373. (Kanári-szigetek volt a csempészet elosztó központja.)

⁴³ Fomento ultramarino e mercantilismo: a Companhia Geral do Grao-Pará e Maranhão (1755—1778). Revista de História 66, 1966. 425. lü.

⁴⁴ Vö. JEAN SARRAILH: L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIII. siècle. Paris 1964. (2. kiad.) 543—571. l.

⁴⁵ Guía histórica 514. l.

⁴⁶ Uo. 157—158. l.

⁴⁷ Uo. 521. l.

⁴⁸ La minería y metalurgia en la América española durante la época colonial. México-Buenos Aires. 1953.

A termelés a jelen állapotában nem alkalmas az áruforgalom élénkítésére, e termékek „nem kívánnak pénzforgalmat, nem vonzanak pénzt ezekbe az országokba, mivel Európában értékelik fel őket a kurrens áron... úgy, hogy a termékeinket sohasem lehet visszakapni effektív értékükben és számolópénzben”. A felvilágosult abszolutizmus gyarmati teoretikusa eljut annak kimondásáig, hogy a gyarmati függés az áruforgalom törvényeit, az értéktörvényt lehetetlenné téve megfosztja magát is attól a felhalmozástól, amelyből a kincstár lényegesen nagyobb hasznot húzhatna! Arra Cañete nem gondolt, hogy e növekvő felhalmozás és áruforgalom szükségszerűen a gyarmati függés felszámolásához vezetne.

A gazdasági függés egyik legkedvezőtlenebb következménye a negatív kereskedelmi mérleg. „Mivel amit eladunk, alig éri el a tizedrészét azoknak az árucikkeknek, amelyeket vásárolunk, szükséges, hogy ez a nagy különbség befolyásolja az ezüst és egyéb javak termelését Amerikában. Ugyanilyen érveket használ a mi politikai tudósunk Ustariz, amikor bebizonyítja Spanyolországnak a saját pénzétől való megfosztását az idegen nemzetek által...” Tehát Cañete a fejlődés három típusát rajzolja fel: az iparosodó nyugati országokét, a tőlük függő gyarmattartó Spanyolországot és magukat az „Indiákat”, ahol mind az előzőek fölénye, mind az anyaország előjogai tényezőivé lesznek az elmaradottságnak.

Mind az áruforgalom, mind a bányászat oldaláról nézve kimondatlanul is előbukkan a gazdasági krízis központi figurája, a *parazita és eladósodott azogüero*, aki a régi módon immár nem képes vállalkozói tevékenységét megfelelő szinten tartani. Hogy szerepét megérthessük, lássunk néhány *hanyatlási szimptomát*.

Az amalgámolás bevezetésének évtizedeire sötét árnyként borult a higany magas ára, az eljárás során tapasztalható nagy higanyvesztés és a természeti környezet átalakulása, amely az olvasztásnál tüzelőanyagként használt *hicho* eltűnésében, az olvasztási költségek növekedésében nyert kifejezést.

A technológiai hanyatlás problémáit A. Barba nyomán Cañete részletesen elemzi. A nagy fémvesztés legfőbb okát a szakértelem hiányában látja. A „beneficiadores” tudatlanságát több helyen érinti, a munkaszervezet egész rendszerét bírálja. Az őrlés és mosás által kialakuló nagy veszteségeken kívül részletesen tárgyalja a higanyvesztést is, ami a korszerűtlen eljárások következménye.⁴⁹ Azzal a következtetéssel zárja elemzését, hogy „jelenleg több higany vész el, mint azelőtt, és hogy Mexikóban kevesebbet használnak fel, mint itt”, az ezüst minősége rosszabb, mint korábban volt.

Potosi ezüsttermelése szoros összefüggésben volt a perui Huancavelica higanybányáinak gazdagságával. Ámde a higanyszállításnak nagy természeti akadályokat kellett legyőznie, Huancavelicából Potosiba az Andok zordon, 3000–4000 méter magas láncain kell átkelni. Egy út Potosi és Lima között 4 hónapot vett igénybe, ugyanakkor Buenos Airestől csak 62 napnyi utazás választotta el a Villa Imperialt.⁵⁰ Innen van az, hogy Potosi gazdasága egyre inkább Buenos Aires felé orientálódott, és az argentin öszvérkaravánok, az öszvérimport jelentősége egyre nőtt.⁵¹

A III. Károly-féle felvilágosodott abszolutizmus híve, Cañete optimista, hisz az állam regenerációjában, ezt a tömegek fékentartása egyedüli biztosítékának tartja, és a bányászat fellendítését a mexikói „Ordenanzas” 1785-ös itteni bevezetésétől várja. A bányaalkotmány jelentőségének túlbecsülése azonban nem viszi őt jogász

⁴⁹ Guía histórica, 63—72. l.

⁵⁰ RUDOLFO PUIGGROS i. m. 47. l.

⁵¹ A kérdésre legújabbán NICOLÁS SÁNCHEZ-ALBORNOZ: La extracción de mulas de Jujuy al Perú. Fuentes, volumen y negociantes. Estudios de Historia Social. Universidad de Buenos Aires. Núm. 1. 1965. 107—120. l.

illúziók területére. Részletesen foglalkozik a természettudomány nyújtotta lehetőségekkel, és konkrét kiutat vázol fel, amelynek főbb részletei jól érzékeltetik a hanyatló potosi gazdaság ellentmondásosságát.

Javaslatai között szerepel a rézbányászat adta lehetőségek kihasználása. A réz a számoló pénz nyersanyagát és az ezüstkészítés egyik elemét jelenti.⁵² Felhívja a figyelmet a fatermelésre is, a fa ugyanis az ingenio tartozékainak nyersanyaga. Fontosnak tartja olyan manufaktúrák létesítését, amelyek a bányászattal és az agrártermékekkel vannak összefüggésben, főleg az ezüstmívességet, gyapjúipart, bőripart emeli ki. Mind a fémfeldolgozás, mind a fogyasztás szempontjából sürgeti a sókitermelés megindítását.

Az iparral alátámasztott bányászat az ezüstkimerülés hátrányait jól ki tudná egyenlíteni. Befektetést, tőkésítést államkölcsön útján lehetne eszközölni, a Banco San Carlos közreműködésével. Ámde a vállalkozó azoguerók jelenlegi hitelei improduktív célokra, az eladósodott bányatulajdonosok fenntartására és fényűzésére szolgálnak. „Minden évben ötven-hetven ezer ezüst pesót osztanak szét az azoguerók között a San Carlos Bank állományából, de alig van köztük, aki ezt a segítséget felhasználná”, a felvett összeg nagy része „fiestákra”, adósságok törlesztésére folyik el, „úgyhogy van azogueró, aki négy-hatezer pesót kap a fémfeldolgozó üzemének munkáslétszáma alapján, de biztosra lehet venni, hogy nem használ fel (az üzemre) többet mint egy ezret.” Sokan annyira el vannak adósodva a bankkal szemben, hogy a felvett hitelből egy pesót sem kapnak kézhez.

A diagnózis pontos, az *azoguerók parazitizmusának* minden jegye benne foglaltatik. A bűvös kör bezárul: az azogueró a munkaerőt a pénzgazdaság gyengesége miatt sem tudja kellően megfizetni: „van olyan azogueró, akinek nincs 20 ezüst pesója apróban, hogy megfizesse... a napszámot, a mita-indiánokat.”⁵³ Váltópénz hiányában rendszerint a Banco de San Carlos sem fizetett pénzzel, ami működésében nagy zavarokat okozott. A beváltáson, hitelügyleteken kívül fő funkciója a víztelepítési munkák finanszírozása volt, ami 389.535 peso investálását kívánta meg.⁵⁴ Gyarmati körülmények között a természeti gazdálkodásra épült hanyatló nemesfém monokultúra elzárja a regenerálódás útját az azogueró vállalkozás elől.

Maradt a mita, mint a munkaerő-ellátás, a bányamunka-szervezet egyedüli alapja. A mitára azonban az 1780-as „forradalmak” halálos csapást mértek, ami nem kerüli el Cañete figyelmét sem: „indianjaink nemcsak kellemes, hanem hasznos örömet találtak felszabadulásukban”.⁵⁵ Az indián felkelések csak utolsó stádiumát jelentették a kényszermunka rendszer hanyatlásának, amelyet már a mita-indiánok számának korábbi csökkenése is jelzett, nem beszélve a munka értékének kétségéről.⁵⁶

Tudott dolog, hogy a függetlenségi háború éveiben Potosi birtoka mind a haza-
fiak, mind a spanyol csapatok számára kulcskérdés volt, a Casa de Moneda és a

⁵² Javaslatai a *Guía* első részének „párrafo único”-jában, 275—285. l.

⁵³ Uo. 198. l.

⁵⁴ JULIO BENAVIDES M.: Historia bancaria de Bolivia. La Paz 1955. 13—14. l. Az elvizedésről, mint Potosi bányászata hanyatlásának egyik legfőbb jelenéségéről a magyarországi jezsuita EDER XAVER FERENC is hasznos megfigyelést ad rendkívül becses munkájában: *Descriptio provinciae moxitarum in regno peruano*. Budae 1791. 26. l.

⁵⁵ *Guía*, 518—519. l. Az indián felkelések éppen Chayantából indultak ki. Vö. A. VALENCIA VEGA: Julián Tupaj Katari caudillo de la liberación india. Ensayo de interpretación. Buenos Aires 1950. 104. l.

⁵⁶ Vö. GUILLERMO OVANDO-SANZ: Siete documentos ineditos sobre la mita de Potosí. Revista del Instituto de Investigaciones Históricas. Potosi, vol. I. 1959—1960. 46—73. l.

Banco de San Carlos pénzalapjából mindkét hadsereg nagy összegeket tett zsebre.⁵⁷ Magának a Villa Imperialnak a háború alatti története még megírásra vár. Az 1810-es Buenos Aires-i felkelésnek meglehetősen nagy visszhangja volt Potosiban, de amint egy levél írja, Paula Sanz intendáns „szent ligát” akart létrehozni a reakciós elemekből, és Potosinak Limához való visszacsatolásán fáradozott.⁵⁸ A városban ez a kettős tendencia a háború végéig megfigyelhető. A vezető réteg királyhűsége általánosnak mondható, de az 1822-es Hoyos-féle felkelés a dolgok másik oldalát világítja meg. A hangadó azoguero vállalkozó réteg politikai magatartását az események és anyagi körülményeik fokozatosan változtatják meg.

A kincstár jövedelmei a háborút megelőző másfél évtizedben csökkentek, de nem oly mértékben, ahogy ezt a bányászat hanyatlása sejtetni engedné.⁵⁹ A Caja Real költségvetésének összegei a háború elején és végén a következők:⁶⁰

1810	1.648,353 peso	4 7/8 real
1813	1.610,092 peso	6 7/8 real
1820	1.275,381 peso	7 1/4 real
1821	1.285,861 peso	5 real
1822	1.186,324 peso	7 1/2 real
1823	1.048,460 peso	3 real

Ezekben az összegekben átlag 1 millió pesóval szerepel a Banco de San Carlosnak adott póthitel (suplementos). 1810-ben a bank tartozása a Caja Reallal szemben 1.084,191 peso, 1812-ben 1.071,400 peso,⁶¹ és ez nem csökken a 20-as években sem. Viszont a katonai célokra adott kölcsönök („créditos pasivos”) összege növekszik:

1810	276,802 peso	4 3/8 real
1811	208,670 peso	3 1/2 real
1820	431,139 peso	4 1/4 real
1821	431,138 peso	4 1/4 real
1823	546,796 peso	2 3/4 real

A költségvetésekben a „háborús kiadások” rovata szintén növekvő tendenciát mutat:

1810	276,505 peso	2 3/4 real
1812	391,182 peso	1/2 real
1820	515,965 peso	5 1/4 real
1822	492,330 peso	5 real
1823	602,215 peso	5 1/4 real

A költségvetési bevételek között 1812-től kezdve megjelentek a „hazafias kölcsönök” (préstamo patriótico), „hazafias adózás” (contribución patriótica). 1820-ban a „köl-

⁵⁷ ENRIQUE VIDAURRE: Potosí cuartel general de los guerreros de la independencia. La Paz 1952.

⁵⁸ JUAN RAMÓN MUÑOZ Y CABRERA: La guerra de los quince años en el Alto-Perú. Cochabamba 1865. 82—84., 86—87. l.

⁵⁹ Libro de informes a la Intendencia, p. 88. Cajas Reales (rövidítve: C. R.) Archivo de la Casa de Moneda de Potosi (rövidítve: A. C. M. P.) A számok közölve: TIBOR WITTMAN: La riqueza empobrece. Problemas de crisis del Alto Perú colonial en la Guía de P. V. Cañete y Dominguez. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica. Tomus XXIV. Szeged, 1967. 7. l.

⁶⁰ Libro Mayor Triplicado de la Real Caja de Potosi 1810. C. R. 877. 1813: C. R. 881. 1820: C. r. 884 1821: C. r. 889. 1822: C. R. n. 893. 1823: C. R. n. 899. A. C. M. P. Az 1813—1820 közötti Libro Mayorok nincsenek meg a levéltárban.

⁶¹ Libro Mayor Triplicado, 1812. C. R. n. 880. A. C. M. P.

csön" 67.500 pesót tett ki, 1822-ben a „rendkívüli adók” (contribución extraordinaria) összege 114.026 peso 7 real volt, 1823-ban pedig a „kényszerkölcsön” (empréstito forzoso) rovatában 64,839 pesót és 2 realt találunk. Mind ez, mind a „donativo” a tehetős azoguerókat, hacendadokat és plébánosokat terhelték.⁶² Előfordultak olyan esetek is, amikor a királyi csapatok károkat okoztak a vagyonos elemeknek, és ezek hiába kértek orvoslást.⁶³

Minthogy a patrióta hadsereg is megterhelte a lakosságot és nem kímélte a gazdagokat sem, nem a háborús terhekben kell keresni az uralkodó rétegek magatartásának legfőbb meghatározóit. Ezek a bányászat hanyatlásával és az egész spanyol gazdasági rendszer összeomlásával voltak összefüggésben. A tények, a folyamat lényege az azoguerók segélyezését szolgáló Banco de San Carlos adataiból olvasható ki legjobban.

Hasznos kiindulópontot nyújt a bank „administrador”-ának 1811. november 13-i jelentése (informe) a pénzügyek és a bányászat összefüggéseiről.⁶⁴ A bank fő hivatása az azoguerók hitellel való segítése lett. A különböző korlátozásokat károsnak tartja a bányászat érdekeire. Amikor a könnyen hasznosítható ércek elfogytak, a tartalékok kimerültek, a századfordulón hirtelen érezhetővé vált a termelés akadozása. A Cerro mélyébe való behatolás költséges volt, és ezért az azoguerók egyre több segélyt kértek a banktól. A termeléshez szükséges nyersanyagok, elsősorban a higany ára megduplázódott, a munkabérek emelkedtek, ezért a Gremio de Azogueros egyre nagyobb hiteleket vett fel, a bank pedig nagy türelmet tanúsított a visszafizetések sürgetésében. Az azoguerók egyetlen menedéke a bankhitel lett. A jelentés szerzője az 1779 augusztusa és 1810 közötti időszakban a bank által felvásárolt ezüsből az illetékek formájában nyert hasznot 10.650,800 peso-ra teszi. Okos befektetéssel ez a nyereség felvirágoztathatta volna Potosi bányászatát. Ehelyett a vissza nem fizetett hitelek a bank és a bányászat hanyatlásának fő okai lettek.

A királyi csapatok parancsnoka, Goyeneche túlzásnak minősítette az „administrador” aggályait és továbbra is érvényben hagyta az eddigi kölcsön-rendszert, folytatva Paula Sanz intendáns hagyományait. Amikor a Gremio de Azogueros 1797. augusztus 8-án elismerte, hogy már addig 1.700.000 peso kölcsönt kapott, és további segélyeket, valamint a visszafizetésre halasztást kért, Paula Sanz a bank tisztviselőinek véleménye ellenére a heti levonások csökkentése mellett döntött.⁶⁵ 1802-ben határozottan elrendelte, hogy a tisztviselők haladéktalanul utaljanak át a „Tesoreria”-ba 50.000 pesot, hogy higanyt lehessen vásárolni az azoguerók számára.⁶⁶ Maga Buenos Aires is mérsékleltre intett a hitelek folyósítása terén, de ez sem használt.⁶⁷ Az eladósodás lavináját és a bank csődjét nem lehetett feltartóztatni annál kevésbé, mert a bank nagy összegeket utalt át a Casa de Monedába.

Az azoguerók tartozásaira vonatkozó adatok arról tanúskodnak, hogy a századfordulón hirtelen felduzzadt a rendkívüli kölcsönök összege. 1801. december 19. és

⁶² Primer tomo de documentos comprobantes de cargo y de data de la Caxa Principal de Potosi. 1823. C. R. n. 902. A 108., 119., 128., 130. sz. dokumentum. Segundo tomo ... 1823, C. R. n. 903. A 164. sz. dokumentum (Partido de Chayanta). A. C. M. P.

⁶³ Domingo de Arevalo 1814-ben kezdődő pere: Caxa Nacional Principal de Potosi. Año 1822. Primer tomo de los documentos comprobantes de Cargo y Data. C. R. n. 895. 66. sz. dokumentum stb. A. C. M. P.

⁶⁴ Libros de la Razón que inició el año de 1793. 1793—1825. Banco San de Carlos (rövidítése: B. S. C.) n. 295. 184—185. l.

⁶⁵ Uo. 34—36. l.

⁶⁶ Uo. 68—69. l.

⁶⁷ Uo. 69—70. l.

1803. június 18. között 74 személynek 1.071,400 peso rendkívüli segílyt adtak, tekintettel a nagy higanyhiányra.⁶⁸ A visszafizetések a háború végén, 1824-ben is csak 42.904 p 1 1/4 r-t tettek ki. Ahogy nőtt az azoguerók adóssága, úgy nőtt a banké is. A Banco de San Carlos 1813-ban még csak 2.400 peso kölcsönt vett fel magánosoktól, plébániáktól, 1816-ban ez a szám 83.129 peso 1 real-ra növekedett.⁶⁹ Később még nagyobb kölcsönökről tudunk.

A háborús terhek a bankot arra készítették, hogy az azoguerókkal visszafizettesse adósságaikat. A bank vezető tisztviselői tisztában voltak a bányászat hanyatlásával, és egy 1819. szeptember 20-i levelükben fel is sorolják ennek összetevőit: a mita felbomlása, a higany árának megháromszorozása, termelési eszközök hiánya és a banktól kapott segílyek elmaradása.⁷⁰ A 20-as években *a bank egyre fokozódó eréllyel követeli az adósságok megfizetését*. Olyan gazdag és tekintélyes azogueró, mint Luis Orueta is, 1820-ban bekövetkezett halálakor 8.055 peso 2 1/2 real adósságot hagyott hátra.

Érdekesek egy ilyen azogueró adatai. Luis Orueta 1791. március 14. és 1820 novembere között 2.916,230 peso 5 3/4 real értékű ezüstöt váltott be potosi bányáiból. A bank illetékek (diezmo, cobo) formájában 330,992 peso 1 1/2 realt nyert ezen. A többi, Potosin kívüli bányáival együtt 3.293,401 peso 6 real ezüstöt váltott be, és 373,801 peso 1/2 real illetéket fizetett. A hadseregnek 1812-től kezdve 4,374 peso 1 real összeget adott. Orueta adóssága viszonylag nem volt túl nagy, másoké nagyobb volt.⁷¹ Ezért kérték az azoguerók, hogy a rendkívüli segílyre marco-ként kivett 1 real-os kamatot szüntessék meg.⁷² Ezt a kérésüket nem teljesítik, sőt olyan előkelő azoguerók mint Salvador Tulla és mások felszólítást kapnak adósságaik megfizetésére.⁷³ E felszólítások egymást érik és a bank egyesek ellen *per megindítását* kéri. Többen adósságukat hátra hagyva elmenekültek a spanyol kézen levő városból, köztük Salvador Tulla.⁷⁴

Az azoguerók könnyítéseket kérnek, hivatkozva szomorú anyagi helyzetükre, a bank viszont az adósságokat részletezi, és vonakodik engedélyeket adni, sőt végrehajtásokat eszközöl. 1823-ban a bank még egy utolsó tervezetet készít a bányászat fellendítésére, és javasolja a rendkívüli segílyekre kivett kamat csökkentését, de ez már nem használhat semmit.⁷⁵ A vagyonelefoglalások még ennyit sem, ezek az azoguerókat az utolsó hónapokban szinte automatikusan távolították el a spanyoloktól, politikai magatartásuk átalakulásához nagymértékben járultak hozzá.

Potosi legtekintélyesebb azogueróinak 15—20-as létszámú csoportját mindig külön lehet választani a többitől. A Rivera gazdag vállalkozói még 1821-ben is heti 50—100 marco ezüstöt váltottak be a bankban, sőt a Porco-beli Pedro Malpartida hetenként 400—450, a Chichas-beli Martin Jauregui pedig mintegy 200-at.⁷⁶ A beváltott ezüst mennyisége az utolsó években nem csökkent, sőt nőtt.⁷⁷

⁶⁸ Libro donde constan los auxilios extraordinarios que recibieron los Individuos de Ilustre Gremio de Azogueros 1801—1825. B. S. C. n. 233. A. C. M. P. (126. l.)

⁶⁹ Libro de Fondos, Año de 1823. B. S. C. n. 346. A. C. M. P.

⁷⁰ Libro de Copias de Oficios e Informes en general del Real Banco de San Carlos de Potosi. Años 1819—1824. B. S. C. n. 350. 1819, 48. sz. dokumentum. A. C. M. P.

⁷¹ Uo. 1821, 21. sz. dokumentum.

⁷² Uo. 1822, 141. sz. dokumentum.

⁷³ Uo. 1823, 177. sz. dokumentum.

⁷⁴ Uo. 1823, 175., 176., 183. sz. dokumentum stb.

⁷⁵ Uo. 1823, júl. 8. (a dokumentum száma tévesen 181, 381 helyett).

⁷⁶ Uo. 1821, 80. sz. dokumentum.

⁷⁷ Libro de cuentas semanales-ok: B. S. C. n. 254, n. 255, n. 351, n. 526. A. C. M. P.

1821-ben	752 barra
1822-ben	865 barra
1823-ban	903 barra
1824-ben	925 barra

Arról is van tudomásunk, hogy a Potosi Cerro Rico-jában a háború évei alatt nem szüneteltek a bányák bérletére irányuló kérelmek, sőt ezek száma az előző évek átlagával, 4-gyel szemben 1822-ben 28-ra emelkedett.⁷⁸ A potosi azoguerók a felszabadulás utáni hónapokban aktivizálódtak: a korábban tervezett bányabíróság felállítását kérték, és a mita-indiánokkal szembeni visszaéléseikről a potosi departamento elnöke kénytelen volt jelzést adni.⁷⁹

*Ez a réteg képes volt meghatározni a kialakuló bolíviai állam főbb vonásait, annál inkább, minthogy az ezüstmányászat hanyatlása ellenére, hosszú ideig az állam legfőbb gazdasági erőforrása maradt. Természetesen a potosi azoguerókon kívül tekintetbe kell venni az Altiplano más vidékeinek bányavállalkozóit (minero-k) is. Így vizsgálva a gazdaság és politika összefüggéseket, jobban ki kell emelni Luis Peñaloza megállapítását, hogy a függetlenségi háború éveiben „Alto Peru” gazdaságilag elszigetelődött mind Limától, mind Buenos Aiestől, és egy sajátos „autonomismo” alakult ki.⁸⁰ Peruban főként a kreol latifundisták gazdasági megerősödését, a birtokaik koncentrációját, a cukorültetvények válságát kell hangsúlyozni az új állam létrejöttében,⁸¹ Bolíviában viszont főleg a bányászat hanyatlásának bonyolult folyamatát kell sokoldalúan vizsgálni. Nemcsak az azoguerók sajátos érdekeit és helyzetét kell hangsúlyozni, hanem a *mitayókét* is és nagy fontosságot kell tulajdonítani annak az „*agrártragédiának*” (Gustavo Adolfo Otero), amely a munkaképes férfiak bányákba kényszerítésével a mezőgazdaságot századok óta pangásra ítélte, és az Altiplanót, sőt magát Bolíviát a mezőgazdasági import függvényévé tette.⁸²*

A gyarmati kor végén a szabadkereskedelmi irányzat még inkább oda vezetett, hogy az Altiplano nemesfémmeel egyenlítette ki kereskedelmi mérlegét, a pénz „menekült e vidékről”.⁸³ A felszabadulás után csak tovább fokozódott ez a jelenség. 1846-ban a külföldi behozatal 3.772,881 peso volt, míg a kivitel csupán 491.767 peso.⁸⁴ Ez az adat csak egyik jelzője annak a hanyatlásnak és gazdasági kiszolgáltatottságnak, amely a függetlenedés után az új állam fejlődését jellemezte. A nemesfém ekkor már nem fedezte az országos behozatalt, annál több mint félmillió pesóval volt kisebb értékű. 1830—1846 között a nemesfémtermelés 14.316,146 pesóval maradt el a behozatal értékétől, ami a nemesfémtermékek kimerüléséhez vezetett.⁸⁵ Ebben a negatív mérlegű külkereskedelemben érthetően kulcspozíciót kellett elfoglalni a megcsappant, de viszonylagosan még mindig jelentős potosi ezüstnek. Minthogy a 3.772,881 peso behozatalból 2.457,781 peso a „tengerentúli” országokra esik, állíthatjuk, hogy a potosi nemesfém abban a folyamatban, amely a *bolíviai gazdaságot kiszolgáltatta a fejlett európai és észak-amerikai tőkés piacoknak*, döntő szerepet kapott.

⁷⁸ MODESTO OMISTE: *Cronicas potosinas* I. 107—112. l.

⁷⁹ VICENTE LECUNA: *Documentos referentes a la creación de Bolivia*. Caracas, 1924. I. 407. l.

⁸⁰ *Historia económica de Bolivia*. I. 222. l.

⁸¹ EMILIO ROMERO: *Historia económica del Perú*. Buenos Aires, 1949. 241. l. ALIPIO VALENCIA VEGA: *El indio en la independencia*. La Paz, 1962, 129. l.

⁸² RAUL RUIZ GONZALES: *Bolivia. El prometeo de los Andes*. Buenos Aires. 1961. 48. l.

⁸³ SERGIO VILLALOBOS R.: *Problemas del comercio colonial. Temas de historia económica hispanoamericana*. Nova Americana I. Paris, 1965. 61. l.

⁸⁴ JOSÉ MARIA DALENCE: *Busquejo estadístico*, 303—304. l.

⁸⁵ Uo. 306. l.

A gazdasági élet nemzeti kereteinek, a csírázó belső piacnak a védelmére irányuló protekcionizmus Bolíviában nem jutott el a politika szintjéig, irodalmi, alig észrevett közgazdasági elméleti álláspont maradt.⁸⁶ Ily módon az idegen, elsősorban angol tőke, a külső piac eszközévé vált nemesfém monokultúra fejezte be a társadalmi munkamegosztás útjának eltorlaszolását, és a bolíviai gazdaság egy beteg, de latifundiumokkal „gazdagodott” szerkezettel érkezett el az ónkorszakba, amely a bányászat központú gazdaság folytatását jelentette az imperializmus korában.

Peruban némileg különbözik a gazdasági fejlődés fő tendenciája. A függetlenségi háború utolsó éveiben itt is bányászatot tekintették a nemzeti jövedelem fő forrásának, de a valóságban ez csak fele (3 millió peso) volt annak a mezőgazdaságból származó 6 millió peso értékű árunak, melynek felét exportálták.⁸⁷ A 40-es években a guano-korszak kezdete a mezőgazdaság felé irányította a figyelmet, míg ugyanakkor az ekkor megerősödő liberalizmus az országot teljesen az idegen tőke vadászterületévé tette. 1849-ben Juano Norberto Casanova, Jovellanos alapján, sürgeti a mezőgazdaság fejlesztését, és az 50-es években a kormányzat is tett erre lépéseket.⁸⁸ Közvetlenül a felszabadulás után, 1826-ban az angol Charles Milner Ricketts beszámolója szerint Peru nemcsak nemesfémeket tud adni az importért. Az ország exportál cukrot, gyapotot, sót, pálinkát, rizst, de mivel a háború alatt a rabszolgák szétszóródtak, az üttetvények nagy része megmíveletlen maradt, az ország kereskedelme Guayaquillel és Chilével deficitese.⁸⁹ Ebből is látható, hogy a perui latifundiális jellegű gazdaság számára a fő kérdés az *üttetvények újjászervezése*, munkaerővel való ellátása volt. A gazdasági élet súlypontja, főleg a guano révén, végleg a partvidékre tolódott el, míg Bolíviában továbbra is az Altiplanón maradt.

A bányamonokultúra tartós uralma Bolíviában nemcsak az uralkodó osztály és az indián nemzetiségek gazdasági, társadalmi helyzetét határozta meg, hanem külön-külön a „bolíviai” spanyol nyelvű kultúrát és az indián kultúrák fejlődését is. Mindezekre az az ellentmondás nyomta rá bélyegét, melyet G. Adolfo Otero tömören így fogalmaz: „a gazdagság szegénnyé tesz”.⁹⁰

III.

Általában az indián lakta magassíkságok, főleg Peru és Bolívia társadalmát a történettudomány a felszabadult országok között a legstatikusabbnak minősíti anélkül, hogy részletesebb összehasonlító elemzést adna.⁹¹ A történeti tudat ezekben az országokban a legpesszimistább, noha ezt a nemzeti jellem fő vonásává tenni nem lehet.⁹² Az elmaradás-élmény perui és bolíviai sajátosságai a gyarmati időkben gyökereztek, mindkét országban már ekkor külön kulturális tudat és „conciencia de sí”

⁸⁶ TIBOR WITTMAN: El período proteccionista del pensamiento económico en Bolivia. José María Dalence. Ibero-Americana Pragensia. I. 1967. Praha. 109—121. I. V. PAZ ESTENSORRO: Bolivia. El pensamiento económico latinoamericano. México 1947. 36—70. I. ALIPIO VALENCIA VEGA: Desarrollo del pensamiento político en Bolivia. La Paz 1953.

⁸⁷ EMILIO ROMERO: Perú. El pensamiento económico latinoamericano. México 1945. 287. I. Uo. 313—316. I.

⁸⁸ R. A. HUMPHREYS: British Consular Reports on the Trade and Politics of Latin America 1824—1826. London, 1944. Idézi LEWIS HANKE: History of Latin American Civilization. Sources and Interpretations. Vol. 2. 1967. Boston 19. I.

⁸⁹ Vida Social en el Coloniaje. 2. ed. La Paz 1958. 311. I.

⁹¹ CHARLES C. GRIFFIN: El período nacional en la historia del Nuevo Mundo. México, 1962. 30. I.

⁹² GUILLERMO RIVEROS TEJADA: La influencia histórica de Bolivia en América. La Paz 1964. 15. I.

létezett, és nemcsak „perui eszme”, hanem „bolíviai” is létezett, megelőzve a gazdasági és társadalmi folyamatok beérését.⁹³

Mi ezekbe a bolíviai nemzetté válás szempontjából annyira fontos kérdésekbe nem bocsátkozunk, az előzőekben csak arra korlátozódtunk, hogy kimutassuk: az azoguero-válság nélkül nem lehet megérteni a bolíviai állam és nemzet kialakulásának első szakaszát, és sokkal fontosabb körülmények játszottak közre a Buenos Aires-től és Limától való elszakadásban mint egyes taktikai lépések, a „doktorok”. A potosi Cabildo anyagának megvizsgálása pontosabbá teheti a képet, de már most helyeselni tudjuk Ch. W. Arnade tanulmányának spanyol nyelvű fordításához írt, a bolíviai álláspontot tükröző bevezetés arra irányuló törekvését, hogy mélyebben kell ismerni a bolíviai állam létrejöttének tényezőit és tovább kell menni az elemzésben.⁹⁴ Potosi fontosságának elvi deklarálása nem elégséges⁹⁵ és ha egyszer elkészül a város 1810—1825 közötti története, az általunk kiemelt gazdasági összefüggések és problémák figyelembe vétele nélkül nem lehet teljes. Az események igen fontosak.⁹⁶ Még fontosabb Potosi gazdasági jelentősége, amely magára a kialakuló bolíviai államra és a kreol nemzetre rányomta bélyegét.

Az azoguerók a földbirtokosokkal együtt úgy határozták meg az új uralkodó osztály kialakulását, hogy nem vettek részt a fegyveres küzdelemben. Ugyanakkor az ellenállási gócek, a „republiqueták” vezetőinek a szerepe sokkal kisebb és alig ismert. Ugyanígy a perui ellenállási mozgalomban az alsó papság egy részének aktív részvétele sem nyomta rá bélyegét az új állam kialakulására.⁹⁷ Ami azonban a legfontosabb: az uralkodó osztály vagy egyes rétegeinek gazdasági, politikai mozgása önmagában nem lehet exakt ismerv. Az indián tömegek és a kreolok egymáshoz való viszonya különösen fontos ebben a két országban, ahol a Túpac Amaru és Túpac Katari felkelés Latin-Amerika legnagyobb tömegmozgalmát jelentette a függetlenségi háborút megelőző időben. Ezeknek az andoki országoknak a tömegei azokkal a kreolokkal együtt voltak érdekelve a spanyol uralmi rendszer felszámolásában, akik maguk is részt vettek a felkelések leverésében. Éppen ezért az antagonisztikus indián—kreol osztályellentétek és a gyarmatok és a spanyol kormányzat ellentétei a patriota mozgalomban olyan bonyolult skálát hoztak létre, aminek eredményeként itt volt a legerősebb a dél-amerikai indiánok spanyolellenes guerilla-harca, de ugyanakkor itt volt legkönnyebben megnyerhető a nép a spanyol hatóságok és hadsereg által.

⁹³ Vö. JORGE BASADRE: *La Promesa de la Vida peruana y otros Ensayos*. Lima 1958. Idézi R. A. HUMPHREYS AND JOHN LYNCH: *The Origins of the Latin American Revolutions 1808—1826*. London 1965. 294—297. l. Mi a „bolivianismo” egyik legillusztrisabb képviselőjét éppen P. V. Cañete-ben látjuk, és annak Potosi-központúsága nem véletlen. Az ilyen megfogalmazásokkal nem tudunk egyetérteni: „Felső-Peru nem mutatott önállóságot sem gazdasági, sem nemzeti, földrajzi és más sajátosságok szempontjából.” LIVANCEV-VIDGOP: *Bolivia*. Leningrad 1963. 10. l. (oroszul). Az Audiencia de Charcas Dél-Amerika egyik legjellegzetesebb történeti tájegysége volt. Humboldttal és J. M. Dalencével együtt mi sem helyeseljük a „Felső-Peru” kifejezést, nemcsak azért, mert a gyarmati korszakban nem használták, hanem azért is, mivel Bolívia történeti fejlődését egyoldalúan Limához, „Alsó-Peruhoz” köti, vö. J. M. DALENCE: *Bosquejo*, 2. l. Nem árt hangsúlyozni azt a körülményt, hogy a Río de la Plata alkirályság felállításában az Audiencia de Charcas kezdeményezően lépett fel, és ez már önmagában egy Lima fősege elleni lépés volt. Vö. BERNARD MOSES: *Spain's Declining Power in South America. 1730—1806*. Berkeley 1919. 157—159. l.

⁹⁴ CHARLES W. ARNADE: *La dramática insurgencia de Bolivia*. La Paz 1964. Introducción, XI. l.

⁹⁵ Uo. 75. l.

⁹⁶ A Potosiban történt események nagy vonásokban ARNADE művéből is megismerhetők: 75—88., 90. l. VIDAURRE i. művén kívül vö. még JUAN RAMÓN MUÑOZ Y CABRERA: *La guerra de los quince años en el Alto-Perú*. Cochabamba 1865. BROCHA GORDA: *La Villa Imperial de Potosí*. Buenos Aires, 1905. 499—513. l.

⁹⁷ Szerepüket eltűzve: B. VICUÑA MACKENNA: *La revolución de la independencia del Perú desde 1809 a 1819*. Lima. 1860. 72—73. l.

Az indián lakosság magatartása nem jellemezhető általánosságban, mindig a helyi körülmények gondos mérlegelése alapján dönthető el, hogy miért foglaltak állást a patrióták vagy a spanyolok mellett.⁹⁸ Feltétlenül el kell utasítani azt a tételt, amely szerint a latin-amerikai országok felszabadítása egy vékony elit műve volt.⁹⁹ Ugyanakkor a tömegeknek a függetlenségi harcokban játszott alapvető szerepe árnyalást kíván és a kérdés objektív és szubjektív alapja külön választandó. A spanyol adók stb. elleni indián ellenzékiesség ösztönös erői általános, objektív alapot adtak a patrióták mozgalmának, de ezek nem mindenütt tudták azt tudatos, szubjektív spanyol-ellenes tényezővé változtatni, azaz a kreol spanyolellenességet, mely lényegesen különbözött az indiánokétól, az Andok vidékén még nehezebben lehetett az indián tömegekkel elfogadtatni mint másutt.¹⁰⁰ Ez azt jelenti, hogy a népi patriotizmus Peruban és Bolíviában sajátos vonásokkal rendelkezett, ami szintén nem kis mértékben határozta meg a nemzeti fejlődés alapjait.

Peruban a Túpac Amaru előtti indián megmozdulások egyértelműen a gyarmati adórendszer, a repartimientók, alcabala, mita és corregidorok visszaélései ellen irányultak. Már 1738-ban Huaylas-ban volt tiltakozás és 1774-ben Mancos-ban felkelés az adók ellen. 1776-ban több megmozdulás volt: Velille és Huánuco falvakban megölték a corregidort, Yungay-ban az adószedők ellen keltek fel, Ancashban a repartimiento ellen tiltakoztak, Urubamba-ban a püspöknek kellett csillapítgatnia a lakosságot.¹⁰¹ Az 1777-es év eseményei: Arequipában a börtön megtámadása és a rabok kiszabadítása, Moquegua-ban, Jauja-ban, Tarma-ban, Huancayo-ban, Pasco-ban elégedetlenség, tiltakozás az adók miatt. Felkelés előjelei Cailloma-ban, Huamanga-ban, Huancavelica-ban, felkelés Piscobamba és Chacas-ban.¹⁰² Cusco is több felkelési kísérlet és megmozdulás színhelye volt a nagy 1780-as indiánfelkelés előtt.¹⁰³ A Potosi közelében levő Chayantaban a Katari testvérek már 1776 óta élére álltak az elégedetlenségnek. A nagy tűz 1780-ban itt lobbant fel.¹⁰⁴

⁹⁸ Perúi vonatkozásban I. RAUL RIVERA SERNA: *Los guerrilleros del Centro en la emancipación peruana*... Lima 1958. 31. stb. I. Reyes falu sajátos esetére: 115—116. I. Egy jelentés San Martinhoz a meszticék magatartásáról: „Es menester también que usted se penetre que no hay más partitismo que aquel que he renunciado, y que estos, desengañados de que la independencia no era un astro, que todo lo convertía en oro y plata o un aguacero que Illovia leche, miel y bordados, miran de reojo instituciones, que los fuerzan a desprenderse de la vaquita, el carnerito y un granito de trigo.” 117. I. Ugyanakkor az „exploradores de la Patria”, a felderítők, szállítók stb. a nép fiaiból kerültek ki. Különösen Közép-Peruban fordultak a falvak a spanyolok ellen. 123, 128—133. I. Az „indiadas rebeldes”-re vö. J. M. VALEGA: *La gesta emancipadora del Perú*. Lima, 1940—1942. Vol. 2. 37., 40. I. Santa Fé-ben a tömegek a patrióták ellen, viszont Cazanare-ban mellettük keltek fel, José MANUEL RESTREPO: *Historia de la revolución de la República de Colombia*. Paris 1827. III. tomo 116., 137—139., 145. I. Pasto városának jelentése 1814-ből SERGIO ELIAS ORTIZ: *Collección de documentos para la historia de Colombia (Epoca de la Independencia)*. Primera serie Bogotá, 1964. 62. 64. I. Bolíviában némileg más a helyzet, de a kérdés sokkal konkrétabb elemzést kíván, mint amit A. VALENCIA VEGA ad: *Indio en la independencia*.

⁹⁹ Egyes hasonló történetírói felfogások bírálatát adja N. M. LAVROV, A. N. STRAHOV, B. I. KOVAL: *Voyna za nezavisimosty v Latinszkoy Amerike (1810—1826.)* Moszkva 1964. 33—34. I.

¹⁰⁰ E tekintetben a republiqueták, montonera-k szerepét kell beható vizsgálat tárgyává tenni. Érdekes adatok: *Diario de un soldado de la independencia altoperuana, 1816—1821*. Universidad San Francisco Xavier. Tomo XVII. Nos 41—42. Enero-diciembre. 1952. Egy indián tiltakozása a patriótákat sértő kifejezések ellen: 63—64. I. Az ilyen tudatosság nem általános.

¹⁰¹ MANUEL S. REINA LOLI: *Rebeliones indígenas en Ancash*. Anales del III. Congreso Nacional de Historia del Perú. Lima 1965. 340—356. I.

¹⁰² J. M. VALEGA: *La gesta emancipadora del Perú*. Vol. 1. 1940., Lima, 105—108. I.

¹⁰³ DANIEL VALCÁRCEL: *La rebelión de Túpac Amaru*. México-Buenos Aires. 2. ed. 1965. 35—37. I.

¹⁰⁴ Vö. ALPIPIO VALENCIA VEGA: *Julían Tupaj Katari caudillo de la liberación india*. Buenos Aires 1950. Chayanta társadalmát nem ismerjük.

Éppen, mivel a gyarmati rendszer alapjai ellen irányult, azért lehet úgy fogalmazni, hogy a nagy perui és bolíviai indián felkelés megrázkódtatta e rendszert, és végső soron előkészítette a függetlenségi harcot. Ámde az indiánok *nem a kreolok szabadságáért, hanem saját felszabadulásukért* küzdöttek, és hogy a kettő mennyire nem volt azonos, mutatta az 1781-es Oruro-i kreol felkelés példája. A spanyolok ellen felkelt kreol bányavállalkozók és meszticek kezdetben a Túpac Amaru felkelés mellé csatlakoztak, de amikor az indián tömegek a város felé özönlöttek, a kreolok megijedtek és fegyverrel szórták szét a parasztokat. Spanyolellenességük gyorsan elpárolgott, mivel a néptől való félelmük nagyobb volt.¹⁰⁵ A kreolok és a meszticek nagy része fegyverrel a kézben segített a spanyoloknak az indiánfelkelés leverésében mind Peruban, mind Bolíviában. Más kérdés, hogy nem kapták meg a várt jutalmat, csalódtak, és a bevezetett reformok (intendantura stb.) nem elégitették ki őket, és ellenzékiességük a spanyol uralommal szemben fokozatosan nőtt. *Az indiánokkal szembeni bizalmatlanság* azonban továbbra is egyik fő meghatározó maradt.

Amikor az indián kérdést vizsgáljuk, nem szabad lebecsülni a *gazdag indiánok*, a cacique-k magatartását, amely nem mindig felelt meg a tömegek érdekeinek. A köztük folyó hatalmi versengések már 1780–82-ben megosztották őket és egy részük, a „disidentes” a spanyolok mellett harcoltak testvéreik leverésében. Közük volt az a Mateo Pumakahua, aki később a függetlenségi háború kiemelkedő alakja lett.¹⁰⁶ A gazdag indiánok jelentős része a meszticekkel és kreolokkal együtt a vezetésben, politikai irányításban akartak részesülni, és ezért lényegében a *kreol patriotizmus* álláspontjára helyezkedtek. Az általuk vezetett tömegeket, csapatokat a patrióta hadsereg és a „republiketa”-k, „montonera”-k segédcsapataiként dobták be a spanyolok elleni háborúba. Magukkal a tömegek társadalmi követeléseivel nem, vagy kis mértékben azonosultak, és nem is adtak kifejezést ezeknek. Ezért maradtak 1810–25 között az indiánok saját program nélkül, a kreol partizánok pedig csak demagógiából, az indiánok megnyerésére beszéltek általánosságban az indiánok tűrhetetlen helyzetéről, és jól felfogott érdekükben biztatták őket, hogy tagadják meg az adókat a spanyol hatóságoknak.

Nem volt az andesi országokban semmiféle indiánfelszabadító program, és amikor az argentin segélycsapatok Castelli vezetésével megérkeztek és a Buenos Aires-i forradalmi kormányzat liberális indián programját hozták, a bolíviai uralkodó rétegek és az argentinok között kiéleződtek az ellentétek, mivel az előbbiek hallani sem akartak az indián kizsákmányolás rendszerének megváltoztatásáról. Amikor a második argentin hadsereg később ide megérkezett, Belgrano már nem is erőltette a kérdést.¹⁰⁷ Csupán 1821 óta tiltották Peru egyes területein a „pongueaje”-t és a mitat-t, egyébként a felszabadító seregek és a háború semmi javulást nem hozott az indiánok számára, sőt a tömegek szenvedése soha nem látott mértéket ért el, különösen Közép-Peruban, ahol az indiánok aktív közreműködésével dőlt el a függetlenség sorsa.¹⁰⁸

Az indiánok döntő szerepet játszottak a perui és bolíviai függetlenség kivívásában *mint a guerillák segítői, ellátói és mint a felszabadító hadsereg adóalanyai*. De ugyanakkor az indiánokat soha sem vették be a guerillákba, melyeknek a szervezete a kreolokra, esetleg meszticekre korlátozódva lehetetlenné tette az indiánok

¹⁰⁵ A. MIER: Noticia y proceso de la muy noble y leal villa real de de San Felipe de Austria de Oruro. S. d. 62–63. l. BOLESZAO LEWIN: Túpac Amaru el rebelde. Buenos Aires 1943. 292. l.

¹⁰⁶ ALIPIO VALENCIA VEGA: El indio en la independencia. La Paz 1962. 285–293. l.

¹⁰⁷ Uo. 210–211. l.

¹⁰⁸ RAUL RIVERA SERNA: Los guerrilleros del Centro, 122, 127. l.

belülről való aktív részvételét.¹⁰⁹ A cholo-k és a perui partvidék egyes négerai, akik bejutottak a montonera-ba, alacsony társadalmi helyzetükből, a nyomorból igyekeztek kiszabadulni és amint egy tanulmány szerzője találóan megjegyzi, készek voltak feláldozni életüket, „melyet egy egészséges patriotizmus tüze regenerált”.¹¹⁰ Ez az „egészséges (népi) patriotizmus” szociális tartalmú volt, a spanyolokkal a terhek lerázására szállt szembe, a kreol patriotáktól a nép társadalmi és politikai felszabadítását várta.

Minthogy ez utóbbinak már a háború idején semmi jele nem volt, érthető az indiánok jelentős részének közömbössége vagy a királyi csapatok melletti állásfoglalása. Ismeretes, hogy még az Ayacucho-i ütközet után is indián „montonera”-k működtek Peru egyes részein, róluk Sucre számol be, ugyanígy mint a Huancavelicai-királypárti felkelésről. Mojos, Chiquitos és La Paz környékén is voltak még királypárti fészkek.¹¹¹ Még korábban (1811) a ravasz spanyol katonai vezető, Goyeneche azt is kihasználta, hogy az argentinok nem tartották meg ígéretüket az indiánok felszabadítására, és sok csalódott indián falut maga mellé állított.¹¹² Sem a királypártiak, sem a patrioták szemében az indián nem volt több mint „igásállat”.¹¹³ Ugyanakkor a munkában, nyomorban elgyötört indiánok közül csak kevés tudta, hogy saját mindennapi szenvedéseinek körét áttörve milyen politikai program céljait szolgálta. Ebben az értelemben az indián távol („ausente”) érezte magát a forradalmi folyamattól Bolíviában.¹¹⁴ Az újabb kutatások Kolumbiában ugyanezt igazolják.¹¹⁵

A felszabadulás még csekély társadalmi reformokat sem jelentett az indián számára. Bolívar dekrétumai tisztában voltak azzal, hogy az indián közösségeket kevés számú kreol uzurpálja, ezért célozták a közösségek felszámolását és az indiánok egyéni földtulajdonának megeremtését. Mivel azonban a gyarmati adózási rendszer érvényben maradt, ennek alapja viszont az indián közösség volt, a perui és bolíviai uralkodó osztály nem engedte e dekrétumok megvalósítását.¹¹⁶ E két állam születését a legmélyebb indián-ellenesség pecsételte meg, és ez rányomta bélyegét a kialakuló burzsoa „peruanidad”-ra és „bolivianidad”-ra. A kreol uralkodó osztályoknak később, az egyes XIX. és XX. századi nagy háborúk alkalmával utólag kellett olyan „nemzeti” ideológiát teremteni, amely a nép és az urak közös érdekeire való hivatkozással leplezte a társadalmi antagonizmust.

Másrészt viszont ezekben az országokban, éppen az indián kérdés és a bányászat sajátosságai miatt, a kizsákmányolás elleni és a nemzeti függetlenségért folytatott harc hagyományai a haladó tudatban jobban összefonódtak egymással, mint más or-

¹⁰⁹ VÖ. GUNNAR MENDOZA: Una crónica desconocida de la Guerra de Independencia Alto-peruana. Universidad de San Francisco Xavier. XIV. Nos 37—38. 1951. Sucre. BARTOLOMÉ MITRE: La guerra de las republiquetas. Buenos Aires 1965.

¹¹⁰ J. M. VALEGA: i. m. Vol. 2. 29—30. l.

¹¹¹ VICENTE LECUNA: Documentos referentes a la creación de Bolivia. Caracas 1924. Tomo 1. 25., 112., 7. l.

¹¹² A. VALENCIA VEGA: i. m. 223. l.

¹¹³ Uo. 220. l.

¹¹⁴ ALIPIO VALENCIA VEGA: Geopolítica en Bolivia. La Paz 1965. 206. l.

¹¹⁵ Az indiánok szerepéről Kolumbiában JUAN FRIEDE megfogalmazása igen világos: „részvételük ... csaknem semmi” (casi nula), a dokumentumok között semmi nyom nincs arról, hogy az indiánok rokonszenveztek a felszabadító mozgalmakkal, ezeket a „fehérek” ügyének tekintették. El indio en la lucha por la tierra. 1944. 100—101. l. Mindez csak az indián- kérdésre vonatkozik, a néger rabszolgák helyzete és felszabadulási törekvések Kolumbiában olyan problémákat vetettek fel, amilyenek Peruban és Bolíviában nem voltak.

¹¹⁶ JORGE OVANDO SANZ: Historia económica de Bolivia. UMSA Facultad de Economía. La Paz 1968. 112—122. l.

szágok esetében. Ez sokkal inkább jellemzi az andesi népeket, mint az a pesszimizmus, amelyet az egyes nyugati kategóriákban gondolkodó történétírók látszólagosan igyekeztek elméleti alapokra helyezni.¹¹⁷

Tibor Wittman

APUNTES SOBRE ALGUNAS CONDICIONES ECONÓMICAS DE LA
CONFIGURACIÓN DE LAS NACIONES ANDINAS A FINES
DE LA ÉPOCA COLONIAL

El autor analiza las peculiaridades de aquellas unidades económicas que llegaron a ser los marcos de las naciones andinas poniendo de relieve las estructuras socioeconómicas del Perú y Bolivia a fines del coloniaje. Se llama la atención, a la necesidad de mejor matizar en las investigaciones sobre los mercados regionales e interregionales. Después de recapitularse las principales líneas de desarrollo del Altiplano boliviano (decadencia y dislocación del sistema colonial de la mono-producción argentífera, el papel de los azogueros endeudados etc.) se aborda algunos problemas de la relación contradictoria de la clase de terratenientes y mineros criollos y de la población indígena. En los países en cuestión las tradiciones de la lucha de clase (Túpac Amaru etc.) y de la independencia — a pesar del antagonismo social muy agudo — se vinculan estrechamente. Los rasgos económicos especiales de los comienzos del proceso histórico que sequían dando formas a las naciones andinas en nacimiento, esperan a sus investigadores y requieren que no se transplanten a esta area las categorías simplistas de historia de Europa.

¹¹⁷ Elsősorban ALCIDES ARGUEDAS-ra gondolunk. A történettudomány válsága Peruban sem engedte meg, hogy az utóbbi évtizedekben a Mariátegui által megvázolt fejlődést tudatos kutatások igazolják vagy módosítsák. Vö. PABLO MACERA: *La Historia en el Perú: Ciencia e Ideología*. Amaru No. 6. 1968. 90—94. l. A régi európai sablonok (kreol és burzsoa azonosítása) némi módosítása Kolumbiában ANTEO QUIMBAYA: *Cuestiones colombianas. Ensayos de interpretación y crítica*. Bogotá, 1958. 154. l. stb.

Tanulmányunkban még nem használhattuk fel az 1971-ben, Peru felszabadulása 150. évfordulóján rendezett V. Amerikanista Kongresszus előadásainak, vitáinak eredményeit.

VARGA ILONA

MAGYARORSZÁG KERESKEDELME A LATIN-AMERIKAI ORSZÁGOKKAL A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A kapitalizmus általános fejlődése meghatározta a kontinensek között kialakult kereskedelem jellegét. A monopóliumok és konkurrenciaharc kibontakozásával már a századfordulón előtérbe kerül a védvámok rendszere, amely a hazai burzsoázia érdekeit hivatott védelmezni. Ez a kereskedelempolitika különböző protekcionista jellegű intézkedésekkel (kiviteltámogatás) igyekszik egyensúlyt teremteni a belső és külső piac között. A világpiac felosztása mellett fellépő viszonylagos túlermelés és anyomában járó válságok a szabadkereskedelem helyett a viszonyosság elvét teszik a nemzetközi kereskedelem alapjává. A XX. század elején az országok között kötött kereskedelmi szerződések a „*legnagyobb kedvezmény*” biztosításával jönnek létre. Ez azt jelenti, hogy a szerződő felek biztosítják egymásnak mindazokat az előnyöket, amelyeket már más szerződő államnak megadtak. Ebből a szerződésen kívül kereskedő országok ki vannak zárva, de a szerződő államok exportja a belső piacon egyenlő feltételek között versenyezhet egymás áruival.

Az első világháború után ez a védvámos rendszer a szerződéses vagy autonóm vámtarifával nem volt elegendő a belső és külső piac egyensúlyának fenntartására. A nagyhatalmak gazdasági pozíciójában kialakult eltolódás kihatott a kisebb országok helyzetére, de hatással volt a nemzetközi kereskedelem alakulására is.

A magyar gazdasági élet ellentmondásai az első világháború és a trianoni békekötés utáni években még súlyosabbakká váltak. A megmaradt ország viszonylag túlméretezett ipari kapacitással, de kialakult nyersanyagforrásaitól és piacától elszakítva kezdett átállni a békés termelésre. A belső piac fejlesztésére nincs lehetőség egyrészt a feudálkapitalista nagybirtok rendszer, másrészt a kibontakozó infláció miatt. A nyersanyagforrások és a hagyományos piac a szomszédos országok elzárkózása miatt szinte elérhetetlenek. Ezt az elzárkózást nemcsak a szomszédok nacionalista burzsoáziája, hanem a hivatalos magyar politika revizionista törekvései is elősegítették.¹

A magyar burzsoázia kihasználja az infláció lehetőségét, majd a stabilizáció nyomán keresi a nyersanyagot és áru piacát. Így kerül előtérbe többek között a tengerentúli országokkal folytatott kereskedelem. E gazdasági kapcsolatok előzményeit nehéz meghatározni a Monarchia külkereskedelmi közössége miatt, de azért is nehéz, mert a latin-amerikai országok áru nagy nyugati cégek közvetítésével jutnak el hozzánk, és a statisztikák az áruk származását nem mindig és nem pontosan jelölik (I–III. táblázat). A hagyományos tengerentúli behozatal: kávé, tea, nyersbőr és cserzőanyagok. Ezeket közvetítők útján importáljuk, és a magyar export számára csak a gazdasági világválság után nyernek nagyobb jelentőséget a dél-amerikai államok. A világválság minden kapitalista országban kielezi a gazdasági és társadalmi ellentmondásokat, és a gazdasági feszültség enyhítése érdekében kü-

¹ A tárgyalt időszak gazdasági, politikai hátterét részletesen elemzi Reményi Lajos Külkereskedelempolitika Magyarországon 1919–24. Akadémiai Kiadó Bp. 1969.

lönféle állami intézkedések szabályozzák a külkereskedelmet. Az önálló kereskedelmi szerződések előnyei csak módosult formában, nagyobb fokú állami ellenőrzés mellett juthatnak kifejezésre.

A lassan kibontakozó fejlődést Magyarországon is megszakítja az 1929-ben kibontakozó gazdasági világválság, amelynek hatása a 30-as évek külkereskedelmében is érezhető. Magyarország külkereskedelme alapvetően Németország elé irányul és Közép-Kelet-Európa több országához hasonlóan nálunk is kialakul az állami beavatkozás rendszere a gazdasági élet — különösen a külkereskedelem területén. A német példa nyomán a *kötött devizagazdálkodás* bevezetése azt jelenti, hogy minden külföldi fizetőeszközzel történő árucserét a Nemzeti Bank útján kell lebonyolítani, tehát a külkereskedelem állami ellenőrzés alá kerül. A külföldi tartozások visszafizetését is beszüntetik, amivel hatalmas összegeket tartanak vissza az országban a gazdasági egyensúly biztosítása érdekében. Külkereskedelmet serkentő szerepe van a *felárrendszer* bevezetésének, amely a külföldi valuták pengőre átváltása esetén a hivatalos árfolyamtól magasabb pengőérték kifizetését tette lehetővé. Ez gyakorlatban a pengő 20–40%-os leértékelését jelentette a valuta beváltásánál, de a hivatalos leértékelés nemzetközi valutáris okokból nem történt meg.

A vámok megszigorítása szinte minden országban bekövetkezik. Magyarországon főleg a *behozatali tilalmak* körét bővítik, szinte minden külföldi készáru kizárásával. A behozatalt az állami *kontingens* keret meghatározásával szabályozzák, amelyből a szerződő országok részesedését is megállapítják. Ezenkívül egyes áruk *exporttámogatása* és a mezőgazdaságban a *termelés szabályozása* mind részei az állami beavatkozásnak. A külkereskedelem egyik jelentős szabályozója a *klíringrendszer* kialakítása lesz, amely két ország forgalmát egymást kiegyenlítő áruszállításokra helyezi és devizával csak a szűk különbözetet egyenlíti ki. A harmincas évek elején kialakul a közép-európai országok és Németország, Olaszország klíringrendszere, amin belül bonyolódik le az érdekelt országok külkereskedelmének nagyobb része. Ezen keresztül is a német térhódítás eszközévé válnak a közép- és kelet-európai országok.²

A magyar–német klíringszerződés szinte korlátlan lehetőséget biztosít a magyar mezőgazdasági termékek és a német ipar számára fontos félkész áruk elhelyezésére. A más irányú kereskedelmi kapcsolatok lehetőségét viszont akadályozza az egyoldalú kiviteli többlet. A szerződés fenntart a kiegyenlítésre egy szabad devizakeretet (Beschränkte Freie Quote), amelyből nagyrészt a Németország által közvetített idegen — főleg tengerentúli — áruk finanszírozása történik. A klíringrendszer így akadályozza a más országok felé irányuló külkereskedelem kialakítását.

A magyar ipar egyes ágazatai felfejlődnek az első világháború után. A szomszéd államok elzárkózása és az európai verseny azonban a nyersanyagbeszerzés és áru-elhelyezés miatt is távoli piacokra kényszeríti ezeket. Így kerülnek előtérbe a latin-amerikai országok az elektromos-, textil-, bőr- és néhány jelentéktlenebb iparág áruinak elhelyezésére, ill. nyersanyagbeszerző piacaként. A kapcsolatok kialakítását viszont nehezítik a magyar gazdasági életben kialakult korlátozások.

Néhány dél-amerikai ország — a magyar kivitel volumenéhez viszonyítva — jelentős szerepet nyer ezen iparágak piacaként. A magyar termékek vagy azért versenyképesek a külső országokban, mert a belső ipar fejletlenebb (pl. Kolumbiában a kikészített magyar bőrök), vagy új találmányok kidolgozásával világviszonylatban győzik a versenyt, mint a Ganz gyár motorvonatai. A dél-amerikai országok keres-

² Berend T. Iván—Ránki György: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Bp. 1969. 282- és kk.

kedelempolitikája is biztosít lehetőségeket a kapcsolatok kialakítására. Általában elmondható, hogy külkereskedelmükben a devizagazdálkodás ellenőrzése a jellemző, amivel a pozitív valutaforgalmat és a külföldi tartozások rendezését szeretnék biztosítani. A „legtöbb kedvezmény” elvének fenntartása mellett a kereskedelmi szerződések az *szigorú viszonyosság* alapjára helyezik. Ezt a szigorítást indokolják az egyoldalú gazdaság felhalmozott készletei (pl. brazil kávé), de befolyásolja az Egyesült Államok expanziós gazdaságpolitikája, amely a fontos ipari pozíciók megszerzése érdekében kedvezményeket biztosít a monokulturás termelés áruinak elhelyezésére (pl. az 1935-ös Brazília—USA kereskedelmi szerződés). Ennek ellenére mindig vannak lehetőségek kisebb országok speciális termékeinek elhelyezésére, amely áruknak nem elhanyagolható pozitívuma, hogy bizonyos hiányokat töltenek be és nem jár gazdasági-politikai függés a kereskedelmi kapcsolatok nyomában.

A magyar—dél-amerikai külkereskedelem stabilizálásában a *viszonyosság* biztosítása okozza a legnagyobb gondot. A tengerentúli nyersanyagbeszerzés hagyományos módon a külföldi importcégeken keresztül történik és a dél-amerikai országok nem magyar vásárlásként tartják számon. Ez az akadály a kereskedelmi szerződésekkel áthidalható, de a 30-as években a magyar ipart főleg az *exportlehetőségek* érdeklik a tengerentúl. A viszonyosság Argentínával és Brazíliával csak nehezen, állandó zökkenőkkel tartható fenn, Kolumbia, Kuba, Uruguay és Venezuela esetében a magyar import kényszerűség. Chile annyiban képez kivételt, hogy a réz fontos hiánycikk, amelynek megszerzésére sem elegendő valuta, sem megfelelő exportcikk nem áll rendelkezésre.

A gazdasági nehézségek áthidalásában nem egyszer komoly szerepe van a magyar diplomáciai testületnek az adott országokban, de a hazai hivatalos szervek —illetékes minisztériumok, Külkereskedelmi Hivatal— nem mindig az esetleges perspektíva lehetőségével, hanem a külkereskedelemben betöltött százalékarány („egyéb országok” 8—10%) részeként kezelik ezeket az országokat. Az Országos Levéltár anyagára támaszkodva igyekszünk bebizonyítani, hogy a jelzett kapcsolatokban több lehetőség rejtett, a kibontakozást viszont világhatalmi tényezők akadályozták.

Argentína a kölcsönösség elve alapján fejleszti külkereskedelmét. A nyilvántartást a szállító országok vásárlásaiként vezetik. Mivel a magyar igényeket idegen kereskedőtársaságok biztosítják, az argentin statisztikákban ezek vásárlásaként szerepelnek. Ezért van jelentős eltérés az argentin és magyar statisztikákban a kereskedelmi forgalom kimutatásánál (IV. sz. táblázat). Az ellentmondások a követjelentések szerint 1934-től kerülnek fokozottan felszínre, amikor az argentin kormány korlátozza az importárúkra a devizakiutalásokat. Amely ország nem köt kereskedelmi egyezményt Argentínával, áruit csak pesóban egyenlítik ki és ez bizonytalanná teszi az üzletkötést a peso 30—36%-os áringadozása miatt.³ Tovább szigorítják az importot 1935-ben, amikor az árubevitelt engedélyekhez kötik. Amely importvállalat előzetesen nem nyer beviteli engedélyt és ezzel „felármentes devizát”, annak áruit 20%-os árkülönbözettel vámolják el. Ezzel szemben a devizaegyezményt kötő országok (Anglia, Hollandia, Németország, Svájc) előnyt élveznek a kereskedelemben, a devizakiutalásoknál.⁴ Az argentinai magyar követség kérelmét 2 millió pengő értékű deviza kiutalására még 1934 végén azzal utasítja el a Devizaellenőrző Központ, hogy az argentin statisztikákban „alig említésre méltó” tétellel szerepelnek

³ Országos levéltár Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának iratai (továbbiakban: OL k 69) 52 667/934—594. csomó.

⁴ Uo. 5289/935.

a magyar vásárlások.⁵ Ezek az akadályok a kereskedelem szerződéses szabályozására ösztönzik a magyar államot.

A kereskedelmi szerződés megkötése néhány magyar vállalatnak az érdeke, amely már régen számol a tengerentúli piac meghódításával. Itt elsősorban a Ganz és Tsa Rt. vagongyárát kell említeni, amely 1921-ben Hollandiában kereskedelmi társaságot alapít meghatározott céllal: „...A nyugat felé és különösen a tengerentúlra irányuló üzlet egységes irányítására a Ganz féle Villamossági Rt-gal közösen Gyáros Vilmos mérnököt küldjük ki Amsterdamba...”⁶ Az üzlet kialakítására csak később kerül sor, miután a Ganz a húszas évek végén a General Electric érdekkörébe kerül és az érdekelt gyárak között megtörténik a piacok elosztása. A válságot követő fellendülés idején a Ganz gyár Európában nem talál elegendő felvevőpiacot új gyártmányai, a villamosvonatok számára, mivel sem Magyarországon, sem a szomszédos államokban nem történik meg a vasútvonalak rekonstrukciója.

Az argentin államvasút 1934-ben írt ki versenypályázatot 18 motorkocsira, amelyre 13 ország vállalatai adták be ajánlataikat. A rendelés értéke 12 millió peso (= 104.000 angol font), de további 16 motorkocsi rendelését is kilátásba helyezték. A Ganz megbízottja a General Electric argentinai képviselte volt, az elnyert szerződést az írta alá a Ganz nevében 1935. jan. 31-én.⁷

A gyár termelése szempontjából az üzlet jelentős, de mögötte kitapintható a termékek versenyképességének egyik fontos tényezője, az olcsóság. A továbbiakban ez okozta a Ganz problémáit, amint a gyár igazgatósági beszámolója később bizonyítja: „... az első 34 kocsira szóló megrendelést 1935 elején éles versenyben és nyomott árakon tudtuk megszerezni, amely árak megjavítására mind ez ideig nem volt mód, mert csakis a régi árak alapján tudtunk — a versenypályázat kiírása nélkül — újabb megrendeléseket elnyerni. Az általunk elért árak viszont az angolokra nézve teljesen elfogadhatatlanok, de különben is indokolt ezeknek az emelése, amit azonban, ha a szabad verseny érvényesülhet, teljesen lehetetlen elérni, mert a német ipar, kormánya támogatásával, hallatlan erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy az argentin piacot elhódítsa, vagy legalábbis a vasutak megrendeléseinek jelentékeny részét elnyerje.”⁸

Az üzlet lebonyolításához biztosítják a felármentes devizát, a Ganz mégis szorgalmazza a magyar külügyminisztériumban a magyar—argentin kereskedelmi megállapodások létrehozását. A magyar vásárlások emelése mindenképpen ajánlatos, mert más cégek áruai is vevőre találtak. Így az Egyesült Izzó és Villamossági Rt. 120.000 peso értékben kapott devizakiutalást, a Szegedi Kenderfonó Gyár Rt. kb. 1 millió pengő értékű kenderfonalat helyezett el, de más kiutalásokkal a Külkereskedelmi Hivatal által kért 2 millió peso keretet meg is haladták 1935-ben és további cégek is érdeklődtek a piac iránt. A Kender—Juta és Textilipari Rt. 100 vagon jutagykartmányt tudna elhelyezni 36.000 angol font értékben.⁹ Az export támogatására a külügyminisztérium nagyobb mennyiségű tengeri vásárlási lehetősége iránt érdeklődik, amit az illetékes argentin körök örömmel fogadnak (Gabonabevásárlási Központ), de német kikötőkön át, német kereskedőkön keresztül ajánlanák lebonyolítani.¹⁰ Ez Németország számára lenne előnyös, mert a magyar—német kiringegyezmény keretében tudná elszámolni a közvetített árut, ezt viszont Argentína nem

⁵ Uo. 50 176/935.

⁶ OL. Gazdasági Levéltár Z 421. Ganz. igazg. jkv. 1921. nov. 7.

⁷ OL K 69 50 799/935.

⁸ OL Gazd. Levéltár Z 421. uo. 1938. nov. 8.

⁹ OL k 69 52 512/35 — 52 317 — és 50 957.

¹⁰ Uo. 55 167/935.

veszi figyelembe magyar vásárlásként a felármentes devizák kiutalásánál. Így a tervezett üzlet csak szerényebb keretek között realizálódott.

A kereskedelmi szerződés a magyar áruk devizasükségletének biztosítása érdekében volna minél előbb megkötendő. Az argentin szervek viszont húzták a tárgyalásokat, mert nem látták biztosítottnak a magyar rekompenzációt. A kialakult forgalomról erősen eltértek a két ország statisztikái (V. táblázat), de 1935-től a félreértések elkerülésére bevezették az áruk származási bizonyítványának kötelező bemutatását. A szerződés feltételeként Argentína meghatározott árumennyiséget szeretne exportálni, vagy más, kivitelét biztosító engedményt akar elérni. A követ véleménye szerint meggondolandó, hogy a magyar ipar képes-e az argentin nyersanyag-kontingens átvételére, mert a kereskedelmi egyezmény magyar behozatal nélkül a magyar kivitel számára nem nyújthatna előnyt.¹¹

A Külkereskedelmi Bizottság viszont hangsúlyozza a kereskedelmi megállapodások mielőbbi létrehozásának szükségességét, — vagy legalább a magyar exportcikkre a 20%-os felár felfüggesztését. Ha ez nem megy, legalább a Ganz áruira kell biztosítani a kedvezményes devizát.

A szerződés létrejöttének legfőbb akadálya, hogy az argentin kormány csak 10 millió pesos magyar vásárlási keret esetén hajlandó biztosítani a magyar export számára kedvezményes (20% felármentes) devizát. Tehát a magyar vásárlásokat kell kiterjeszteni, amire a Külkereskedelmi Hivatal szerint van lehetőség (I. VI. sz. táblázat). Előnyös az import, mert az argentin áruk magyarországi kiegyenlítését a tényleges behozatal devizaértékének megfelelő pengőben és a folyamatban levő felár (1937: 53%) kifizetésével eszközlik. Az argentin export szempontjából számba jöhető gyümölcsfajtákra a Magyar Vámtarifa szerződéses tételei érvényesek, amelyek a legnagyobb kedvezmény alapján szerződő felet megilletik.¹² A Földművelésügyi Minisztérium viszont elzárkózik mindenféle bizalmas, vagy formai megállapodáshoz való hozzájárulástól, amely Argentínának gyümölcsexportot biztosít. A Magyar Nemzeti Bank a devizaátutalások rendjénél kifogásolja, hogy az argentin államadósságok céljára lefoglalt hányad nincs meghatározva. A magyar exportálók viszont továbbra is a szerződés mielőbbi megkötése érdekében lépnek fel. A kereskedelmi szerződés realizálását magyar részről a Ganz gyár érdekei siettetik, mert 1937 márciusában további 5 millió pesos rendelésről folynak tárgyalások. Utóbbinál a Ganz a nyersanyagár-emelkedések miatt árkalkulációját 15%-kal akarja emelni. A rendeléseket 1938 januártól kezdik szállítani, ezért kívánatos a kereskedelmi kapcsolatok mielőbbi rendezése, hiszen kedvezményes valuta nélkül a gyárat 20% veszteség éri. A szállítások fontosságára való tekintettel döntenek a szerződések mielőbbi aláírásáról.¹³

A magyar—argentin kereskedelmi szerződést 1937. december 24-én írják alá. Egymás áruira kölcsönösen elismerik a legtöbb kedvezményt, de a devizakiutalásokat az argentin kormány a magyar vásárlásoktól teszi függővé. Az áruforgalmat származási bizonyítványokkal kell igazolni, amelyeket a külképviseltek láttamoznak. A szerződés két éves, de 3 hónapos felmondást feltételezve további 1—1 évre meghosszabbítható. A szerződéshez egy „Bizalmas jegyzék”-et csatoltak, amely az adminisztratív teendőket szabályozza. A magyar import szempontjából leglényesebb a 10 millió peso értékű (1 pengő=0,98 peso) vásárlási kötelezettség, amelynek 1/4 része gyapot legyen, amennyiben az ára nem tér el a világgiaconál.

¹¹ Uo. 53 007/936.

¹² Uo. 52 245/937.

¹³ Uo. 57 179/937.

A szerződésben, illetve a bizalmas jegyzékben vállalt 10 millió peso magyar kontingens már 1938 első felében bonyodalmakat okoz. A német—argentín kliring-szállítmányokból átvett bőrt és cserzőanyagot Argentína nem ismeri el magyar vásárlásként.¹⁴ A Külkereskedelmi Hivatal értesülése szerint a Ganz gyár újabb üzletei további valutákat kötnek le a magyar kiutalásból és mivel az állami megrendelések elsőséget élveznek, így más cégek nem is jutnak devizához.¹⁵ Tehát most előnytelenebb a helyzet, mint a kereskedelmi szerződés megkötése előtt. Ez annál inkább igaz, mert a gyapotvásárlási kötelezettségek is nyomasztóak, a kereskedők nem akarnak szakítani hagyományos beszerzőikkel, az előnyösebb árakra hivatkozva.

A magyar kivitel túlsúlya jellemzi az argentín—magyar kereskedelmi kapcsolatokat. A Devizaellenőrző Hivatal állandóan panaszkodik a magyar vásárlások elmaradása miatt, és a devizakiutalások megvonásával fenyeget. A budapesti argentin követ is arra hívja fel a Külügyminisztérium figyelmét, hogy a vállalt 10 millió pesónyi szerződésnek legalább 75%-át teljesíteni kellene a jószándék dokumentálása érdekében.¹⁶ A helyzetet nehezíti, hogy Argentína nem hajlandó figyelembe venni a Németország által közvetített magyar vásárlásokat (bőrök, quebracho), mert a német—argentín kliringegyezmény alapján a német tartozások állandóan növekszenek, ezen felül a közvetett magyar vásárlások Argentínának devizakiesést jelentenek. A tengerentúlra exportáló magyar vállalatokat a kedvezményes deviza kiesése sem riasztja el az üzlettől, mert a hazai kereskedelempolitikában kialakított felárrendszer mellett még kifizető a szállítás. Az 1935-ös rendelkezés szerint a szabadforgalmú országokkal az áru aranypengő értékének megfelelően behozatalnál 53%, kivitelnél 50% felárban részesül (a kliringszerződéses államok áruira ez 41, ill. 38%).¹⁷ Az állami megrendelésként szereplő áruk: a Ganz motorkocsik, a Weiss Manfred gyár 10.000 font értékű vascső szállításai kedvező elbírálásban részesülnek Argentínában a devizakiutalásnál. Más üzemek viszont hajlandók a devizakiutalásoknál alkalmazott 20% terhelést is vállalni, hogy áruikat elhelyezhessék. Így az Egyesült Izzó, ha 1 millió izzólámpa bevitelére engedélyt kap (=400.000 peso), a Goldberger gyár, ha korlátozás nélkül szállíthat, a Fried Bernát és Fiai Rt. 20 q borjúbox exportra kér engedélyt (7000 font érték), a Mezőgazdasági és Kémiai Ipartelepek 200 q szárított élesztőt szállítana 7400 font értékben,¹⁸ mert a hazai támogatás kifizetővé teszi számára az exportot. Az exporttámogatás pedig az iparfejlesztés létérdeke, mert csak ezzel a támogatással tudják haszonnal elhelyezni az árufeleslegeket.

Az Argentínával kialakult kereskedelem néhány vállalat számára nyújt lehetőséget, de a kölcsönösen kiegyensúlyozott forgalomra Argentína mezőgazdasági jellegű feleslegei miatt nincs lehetőség. Magyarország csak réseket tölt be az áruforgalomban, és az imperialista hatalmak konkurrencia harca mellett ez egészen eltorpül. Mikor 1939 tavaszán Németország 100.000 tonna búza és 8000 tonna gyapjú vásárlására tesz ajánlatot, konpenzációként megkapja az államvasutak rendelését 64 dieselmotorra és 900 tehervagonra, noha a Ganznak is voltak erre esélyei.¹⁹ Az argentin kormány a felhalmozott búzakészleteket szeretné csökkenteni, de ezzel a német háborús készülődést segíti. A berlini magyar követség jelentése szerint „Az argentinai búzaszállítások némileg feltűnőek, figyelemmel az állandóan kiváló-

¹⁴ Uo. 52 517/938.

¹⁵ Uo. 52 549/938.

¹⁶ Uo. 52 992/938.

¹⁷ Uo. 52 909/938.

¹⁸ Uo. 53 114/939.

¹⁹ Uo. 51 639/939.

nak jelzett német búzatermesre és a nagy német készletekre. Az sem nagyon valószínű, hogy a német vagongyárak a rendelést — tekintettel a nyersanyagellátási nehézségekre és a birodalmi vasút egyidejű rendelkezéseire — hat hónapon belül le tudják bonyolítani.”²⁰

A háborús készülődés a magyar külforgalomban már 1938-ban érezteti hatását. Az exportprémiumok és forgalmi adóvisszatérítések csökkenése vagy esetenként megvonása visszahat a kivitelre. A *Wolfner gyár* fenti okok miatt arról panaszkodik, hogy az 1938-as exportja 1937-hez viszonyítva 15%-kal csökkent, de az országos bőrexport ugyanezen időben 25%-os csökkenést mutat.²¹ Bár a háborús készülődés miatt a belső fogyasztás emelkedett, a gyár nem nélkülözheti az argentin nyersanyag-és exportpiacot, amelyet 1939-től a német import kiesése nyomán a *Wolfner gyár* legfontosabb tengerentúli piacaként tart számon. A gyár már 1937-ben számba veszi Amerikát, mint a piacfejlesztés fontos területét, de bázist ekkor főleg a közép-amerikai országokban teremt, az ABC^{22a} országokba bőrexportja ekkor még nem számottevő.²² Az argentin piac gyors felfejlődésére jellemző, hogy 1940 tavaszán már 70.000 dollár értékű kikészített bőr exportjáról adnak számot, de ha a kilátások nem romlanak, a kivitel 120—150.000 dollárra fokozható. A kivitel értéke azonnal nyersbőr és cserzőanyag vásárlásokra fordítható, amit az argentin hatóságok valószínűleg szívesen látnának. A tengeri kereskedelmet a háború kitörése óta a német árukat sújtó angol bojkott akadályozza. A Külkereskedelmi Hivatal közvetítésével az angol konzulátus engedélyt (navicert) ad nem-német eredetű áruk tengeri szállítására és így hajóznak a magyar készítmények Dél-Amerikába.²³ (Keresk. forgalomra l. VII. táblázat.)

Amikor a háború előrehaladásával a navicert megszerzésére nincs lehetőség, a *Wolfner gyár* Buenos Airesi üzletfelei azt ajánlják, hogy az árucserét Buenos Aires—Jokohama—Vladivostok vasútvonalon kell kialakítani. A lehetőségeket nem ismerik, de valószínűnek tartják, hogy az áru így is kalkulációképes lesz.²⁴ Ez a lehetőség a brazil szállításokkal kapcsolatban is felmerült, de nincs nyoma annak, hogy a Szovjetunióon keresztül jutott volna Magyarországra tengerentúli áru. A Ganz motorkocsik esedékes szállítása is megszakad, bár azok útra kész állapotban vannak. Utolsó adataink 1940-ről vannak a kölcsönös forgalomról. A magyar üzletfeleket az sem riasztotta el a kapcsolatok fenntartásától, hogy angol fontot csak az Angol Birodalom és Spanyolország területéről érkező árukra utalt ki a Devizaellenőrző Hivatal 1939. október 25 óta.²⁵ A háború terjedése megszakította a fejlődő kapcsolatokat.

Brazília külkereskedelmét az 1879-es vámtarifa alapján bonyolította, amely a kölcsönös legtöbb kedvezményes szerződésekkel szabályozta a forgalmat. 1928-ban módosítják a vámtörvényt, de az alapokat ez nem érinti, a brazil nyerstermények védelme biztosított, a kereskedelmi mérleg állandóan aktív.

Magyarországgal 1929-ben kezdődnek tárgyalások a kereskedelmi forgalom szabályozására. A kibontakozó gazdasági válság közepette a magyar kávévámok felemelésének veszélyétől ösztönözve 1931. december 24-én létrejön a kereskedelmi egyezmény, a legtöbb kedvezmény kölcsönös biztosításával. A két ország forgalma

²⁰ Uo. 51 663/939.

²¹ Gazdasági Levéltár Z 704 31. dosszié.

²² Uo. 29. dosszié.

^{22a} ABC országok: Argentína, Brazília, Chile.

²³ Uo. 32. dosszié.

²⁴ Uo. Z 708 142. és 147. dosszié.

²⁵ OL K 69. 55 591/939.

nem jelentős (VIII. sz. táblázat), az áruk külföldi kereskedőtársaságok közvetítésével kerülnek Magyarországra. Kivitelünkben csak a maláta szerepel nagyobb tételeiben.

A brazil külkereskedelmet a továbbiakban módosítja a kávékészletek felhalmozódása, amelyeknek exportját a további szerződésekben kikötött kontingensekkel igyekeznek biztosítani. Az export csökkenésével függ össze a devizaforgalom ellenőrzésére hozott néhány intézkedés 1930—34 között. Az Egyesült Államokkal 1935-ben kölcsönös előnyöket biztosító szerződést kötnek, amelyben Brazília számára fontos 12 kiviteli cikket — közte a kávé — szabad listára tesznek, 6 trópusi cikk és a mangánérc vámját pedig 50%-kal mérsékli az USA.²⁶ A szerződés nyomán előrelátható, hogy a lejáró szerződéseket Brazília nem fogja a régi alapon megújítani.

A magyar—brazil kereskedelmi egyezményt Brazília 1936. április 30-ával felmondja. A magyar kivitel biztosítása érdekében azonnal megindulnak a tárgyalások átmeneti provizórium, illetve az új szerződés kialakítására. Mivel Brazília is érdekelt az európai kapcsolatok rendezésében (1936. aug. 1-ig 40 kereskedelmi szerződést szüntettek meg), Sampaio meghatalmazott miniszter európai körútján tárgyal a kereskedelmi szerződések új feltételeiről. Magyarországi tárgyalásai során nyilvánvaló, hogy új alapokra helyezik kereskedelmi kapcsolataikat. Elfogadják a legtöbb kedvezmény elvét, de csak a teljes viszonyosság alapján. Kéri a magyar kávévámok legalább 50%-os leszállítását és a kávépótlék néven forgalmazott árukból a „kávé” szó törlését, mert jogtalan konkurenciát teremt a kávéval. Ellenszolgáltatásul felajánlják az USA-val kötött szerződésben szereplő kedvezőbb vámtételeiket. Brazil exportként számba jöhet még gyapot, narancs, kakaó, szárított vagy fagyasztott hús, állati bőrök, fafélék, kaucsuk és dohány.²⁷

A kereskedelmi kapcsolatok rendezéséért szót emel a Külkereskedelmi Hivatal: A malátakivitel (amelyben a Dreher sörgyár érdekelt) jelentős, de ne kizárólag kávéimporttal legyen kompenzálva. Gyapotbehozatalunk évi 70 millió pengőt tesz ki, amiből 15 milliós tétel az USA-ból származik. A brazil ennél olcsóbb és jobb minőségű lenne. Ezenkívül nagy lehetőség nyílna textiláruink exportjára, mivel a textilárut Brazília 80%-ban külföldről szerzi be.²⁸ Más jelentés szerint Brazília is szívesen látná a kereskedelmi kapcsolatokat olyan országgal, amely nem áll preferenciális viszonyban nyersanyagszállító országokkal és nincsenek gyarmatai, így jó árucserre kialakulását remélik. De Magyarország számára is előnyös lenne a fejlődő ország növekvő piaca. Árviszonyaik mellett az angol, francia és közép-európai kisebb államok áruival is lehet versenyezni. Az erős német konkurenciát viszont a brazil hatóságok igyekeznek visszaszorítani erős beviteli többlete miatt.²⁹

Végül ideiglenes egyezmény jön létre a két ország között 1936. július 30-án, amely meghosszabbítja az 1931-es egyezményt a végleges kereskedelmi szerződés megkötéséig (ill. 30 napos felmondással). Ehhez két bizalmas jegyzék csatlakozik, amelyben Magyarország 1300 tonna kávévásárlási minimumot vállal, és kikötik, hogy a szerződő felek érdekelt vámtételeiket az egyezmény idejére nem emelik.³⁰ A brazil kormányt a kávé elhelyezése sarkallja, de gazdasági problémái a következő évek folyamán sem oldódnak meg.

A gazdasági egyensúly kialakítására a Vargas-kormány több intézkedést tesz 1937 novemberében. Így jelentősen lecsökkentik a kávé kiviteli vámját, felszabadít-

²⁶ Uo. 1935. dec. 5. összefogl. jelentés. 595. csomó.

²⁷ Uo. 53 901/936.

²⁸ Pesti Tőzsde 1936. júl. 9.

²⁹ OL K 69 56 921/936.

³⁰ Uo. 55 128/936.

ják a deviza- és valutaforgalmat —, megindul a befagyasztott külföldi kereskedelmi követelések kifizetése és az év decemberében a Banco do Brasil monopolizálja a devizaforgalmat. Ez azt eredményezi, hogy a szabadforgalomban 20%-kal magasabb a deviza árfolyam, mint a bank által engedélyezett árukra történő kifizetéseknél. A diktatúra egyéb intézkedései is a hazai mezőgazdasági és iparfejlődés útját egyengetik (lökést adnak a kávékivitelnél), de a fejletlen ipar nem képes biztosítani a szükségleteket, tehát az árubehozatal pillanatnyi megtorpanás után fokozódik. Brazília elkötelezettsége tovább mélyül az USA-val az 1937-es pénzügyi egyezmények nyomán. Ez fékezi az európai kapcsolatok fejlődését, de ezen belül Németország tartja ésfokozni is tudja pozícióit Brazíliában a háború kitöréséig. (IX. táblázat.)³¹

A magyar—brazil áruforgalom 1937 után nem fejlődik, bár brazil hivatalos körökben történik erre ösztönzés. A Külkereskedelmi Hivatal elzárkózik a csereforgalom bővítésétől: „Jelenlegi behozatali rendszerünk nem alkalmas arra, hogy kereskedelmi szerződéseinkben az eddiginél túlmenően vásárlási kötelezettséget vállaljunk.” A Földművelésügyi Minisztérium hasonlóan elutasítja az újabb kontingensekkel terhelt megállapodást, mert „... hátrányosan befolyásolná jelenlegi kávé beszerzési rendszerünket, anélkül, hogy egyéb téren jelentősebb előnyöket részünkre biztosítana”.³²

A kávévásárlás gondjai összefüggnek a magyar—német klíringszerződéssel. „A márka fogyasztás fokozása végett” 100 helyett 120 vagon kávé kell átvenni a német importból.³³ A magyar gyarmatáru-kereskedelemben érdekelt cégek nem lelkesednek az állami beavatkozás folyamatosan kialakult rendszeréért, amely szerint 1936 áprilisa óta a kávévásárlásra igényelt minden angol font után 6,33 márka értékű német kávé kell vásárolni. 1937-ben a gyarmatárura igényelt fontok után kávénál 12,20, teánál 3, borsnál 16 márka értékben tartoznak német tranzit gyarmatáru-vásárolni a magyar importőrök.³⁴ „Ennélfogva a megnövelt márka-átvételi kötelezettség csak fokozza Németországtól való függésünket és az eddiginél nagyobb mértékben fogja a magyar piacot kiszolgáltatni a német gyarmatáru nagykereskedelemtől” — írja a Kamarai Közlöny 1937 májusában. A német klíringszerződés valóban elsorvasztja az önálló magyar kereskedelmet, mert a kereskedelmi szerződésben vállalt 130 vagon kávévásárlásból csak 66 vagonnal tudnak brazil kávé behozni olyan megkötéssel, hogy a Nemzeti Bank csak brazil kávé vásárlására utalja ki a fontot. Az országos fogyasztás kávéból (1939) kb. 210 vagon, amelyből 110 német és kb. 80 vagon brazil szállítmány, a többi a minőség javítására angol exportból származik.³⁵

A hazai szükségleteket figyelembe véve volt reális alapja a szerződésben vállalt kötelezettségeknek, de a Németország felé történt elkötelezettség ezt megakadályozta. Ezért nem volt reális alapja annak az elképzelésnek, hogy a csepeli szabadkikötőt közép-európai kávéelosztó központtá alakíthatná Brazília. Valójában Németország volt a térség kávéelosztója.

A második világháború hatásaként Brazília kávéexportjának 27%-a kiesett az európai kapcsolatok zavarai miatt. A kiesést különböző kormányintézkedések, a belső iparosítás, a hazai felvevőpiac fejlődése ellensúlyozta, és nem került sor devizakorlátozásokra. A brazil külforgalomban mind nagyobb szerephez jut az USA. „Az embernek az az érzése, hogy néhány év alatt ez az egész kontinens függetleníti

³¹ Uo. 56 222/938.

³² Uo. 52 143. és 52 807/938.

³³ Uo. 54 059/938—596. csomó.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo. 50 207/938., 54 630/939.

magát Európától és a külkereskedelem az „Amerikák” közt fog lebonyolódni. Egyelőre igyekeznek még az európai összeköttetéseket fenntartani, de a nehézségek folytán mindinkább rájönnek, hogy nem érdemes ezzel bajlódni, amikor az Egyesült Államokból annnyival simábban vásárolhatnak” — írja a kereskedelmi és iparkamarák riói levelezője.³⁶ A kávé elhelyezésének érdeke is az USA-hoz köti Brazíliát. 1940/41-re kontingentálják az Egyesült Államokba irányuló kávéexportot, amelyből Brazília 60%-ban részesedik.³⁷ Ezzel párhuzamosan Németország részesedése Brazília importjából az 1939 első félévi 4,33%-ról 1940 első félévében 2,89%-ra esik vissza.³⁸

A braziliai magyar követ jelentései 1939 őszétől állandóan arra hívják fel a figyelmet, hogy a magyar gyáraknak ki kellene használniuk a háború következtében kialakult helyzetet. Áruinkért nemes valutát adnának, de a magyar vállalatok nem szállítanak. A háború kitörésekor Hamburgban rekedt magyar malátát az USA vállalataival történő üzletkötések helyettesítik, pedig ezek eddig nem szállítottak Brazíliába malátát. A magyar áruk elmaradása nagy kárt okoz a kialakult üzleti kapcsolatokban.³⁹ A Ruggyanta- és Weiss Manfred gyár 1939-ben felállított képviselőjének szervezését is megakasztotta a háború kitörése. Az európai szállítók, így a magyar vállalatok is, áruik ellenértékét a behajózáskor, vagy európai hitelnyújtás biztosításával szerenék látni, míg az USA 120 napos váltóhitelt biztosít a szállításoknál. A követjelentések visszatérően hangsúlyozzák, hogy a helyi üzleti szokásokhoz igazodva nagy lehetőségek rejlenének a braziliai vállalkozásokban. A háború hatására fellendül a brazil vasérctermelés, amelyhez mérnökök, gépek hozzájárulásával nagy befolyást biztosíthatnának a magyar gyárak. Azt is felveti, hogy ezzel a kapcsolattal személyzetfelelőségük levezetésére is alkalom nyílna. A forgalom növelésétől a brazil kormány sem idegenkedik, és áru- vagy devizakompenzációval szívesen vennék a magyar ipari és mezőgazdasági cikkeket a brazil piacon.⁴⁰

A Külkereskedelmi Hivatal 1940 januárjában megvitatja a magyar—brazil árucserlehetőségeit az exportban érdekelt vállalatok bevonásával. A braziliai magyar követ tartja a tájékoztatót. A német pozíciók gyengülésével jó lehetőséget látnak a nyersanyagok, illetve készáruk cseréjére, valamint a brazil iparosításba való bekapcsolódásra. A forgalom lebonyolítására Magyar—Brazil Kereskedelmi Rt. alakul (a Ker. Bank, az Angol—Magyar Bank és a Magyar—Egyiptomi Kereskedelmi Rt. hozzá létre) Rio de Janeiróban és a brazil követség Kereskedelmi Tájékoztató Irodát állít fel Budapesten az üzleti forgalom emelése érdekében.⁴¹ A kormány jegyzéktervezete is elkészül a magyar—brazil viszony rendezésére, amelynek alapján az állomáshelyére visszautazó követ a kapcsolatok fejlesztésében közreműködhet.⁴² Olaszország hadbalépésével azonban az áruszállítások (olasz közvetítő hajók) újabb nehézségekbe ütköznek. Az Elzett gyár jugoszláv hajóval szállít és további közös jugoszláv—magyar szállítások kialakítása („charterolás”) volna kívánatos. A legjövödelmezőbb mégis a brazil iparosításba való közvetlen bekapcsolódás lenne, mert a belső piac fejlődés miatt brazil exportunk emelésére — az érdekelt gyárak szakembereinek véleménye szerint — nem lehet számítani.⁴³

³⁶ Gazd. Levéltár Z 196. 19. csomó 126/1939.

³⁷ Uo.

³⁸ OL K 69. 54 986/940.

³⁹ Uo. 54 885/939.

⁴⁰ Uo. 557 131/939. nov. 13.

⁴¹ Export Kurir 1940. febr. 5.

⁴² OL K 69. 50 583/940. jan. 29.

⁴³ Uo. 56 020/940. dec.

A háború terjedésével párhuzamosan nyomon követhető a tengerentúli forgalom további zsugorodása. A szakminisztériumok (ipar-, kereskedelem- és közlekedésügyi, valamint a Külkereskedelmi Hivatal) 1941 februári állásfoglalása szerint kívánatos lenne az árucseré Brazíliával, de a szállítás akadályozott. Már a jugoszláv hajók sem közlekednek áruval Európa és Amerika között. Van még szállítási lehetőség Perzsián vagy a Szovjetunió keresztül, de a hosszú út lehetetlenül megdrágítja az árut.⁴⁴ Az Elzett gyár továbbra is szállít a Perzsa-öbölön keresztül. A Wolfner gyár feljegyzéseiben (pro memoria 1941. III.27.) arról van szó, hogy a magyar ipar hajókat bérelne, amelyek szovjet vagy japán lobogóval Vladivosztokig szállítanák az árut (500 tonna gyapjú, 1500 tonna gyapot, 600 tonna nyersgumi, 2000 tonna nyersbőr és 250 tonna quebracho), és onnan vasúton érkezne a magyar határra. A feljegyzés szerint a fuvarért az áruk 50%-ával fizetnének, de abban van nézeteltérés, hogy az osztás a behajózásnál Vladivosztokban, vagy a magyar határnál történjék.⁴⁵ A jelek szerint a magyar gyáraknak ilyen feltételek között is megérné a szállítás, de a Szovjetunió megtámadásával ez a kereskedelmi útvonal is elzárul.

A brazil hatóságok korlátozó intézkedése az 1941. május 3-i rendelkezéssel veszi kezdetét. Ebben a devizakiutaláshoz a Banco do Brasil külön engedélyt tesz szükségessé olyan országok esetében, amelyeknek kereskedelmi és bankügyletei idegen kormány ellenőrzése alatt állhatnak. A fenti rendelkezés ilyen országok közé sorolja Magyarországot, Jugoszláviát, Bulgáriát, Görögországot, és áruik kiegyenlítését milreisben írja elő.⁴⁶ Ezen túl már gyakorlatilag nincs lehetőség az áruszállításokra sem, és a kapcsolatok alakulását jelző jelentések is megszakadnak 1941 közepén.

Chile réz- és salétromszállításokkal van érdekelve az európai forgalomban. A követjelentésekben 1938-tól találunk említést a Magyarországgal történő kereskedelemről. Már az 1937. évről szóló gazdasági jelentésben felmerül, hogy a külföldi érdekeltségekhez hasonlóan magyar részfeldolgozó vállalatot kellene kialakítani. A chilei kormány előjogokat biztosít a külföldi tőkének — gépi berendezések formájában is. Ha egy ilyen üzemet magyar tőkével létrehoznánk, a bolíviai ón is bekapcsolható volna a termelésbe. Kisebb bányákat, vagy réztermelésüket lehetne bérbe venni és a purifikált rezet Magyarországra szállíthatnánk, mint chilei exportot. Míg a kiszállított nyers rezet csak 20%-ig kompenzálja Chile a külkereskedelmi forgalomban, a megmunkált terméket 100%-os kompenzációra lehetne elfogadtatni és ezért Magyarország különféle termékeket exportálhatna. A vállalkozás a magyar tőkeáramlás hasznos formája lenne és az ország rézszükségletét is megoldaná.⁴⁷

A kereskedelmi szerződés hiányában a forgalom korlátozott — alig 5000 dollár évente. A magyar export gumiárukból, gyógyszerekből, gyógyszer-nyersanyagokból, női ruhákból, kézimunkákból tevődik ki. Lehetőség volna a bővítésre gépek, vasúti felszerelések, különféle szövetek, feldolgozott bőrok, villanykörték, műszerek formájában. A kereskedelmi szerződés ügyében folynak tárgyalások, de a rézkérdés megoldása nélkül nincs remény exportunk bővítésére, mert nagyon szűk a viszonyosság chilei alapja.⁴⁸ A magyar áruk nem hódítanak teret az adott időszakban a chilei piacon.

Kolumbiával már a század elején is volt jelentéktelen árucseré. Kivételének túl-

⁴⁴ Uo. 50 601/941. 50 707. és 51 387.

⁴⁵ Gazd. Levéltár Z 704. 34. dosszié.

⁴⁶ OL K 69. 52 737/941.

⁴⁷ Uo. 52 117/938—597. csomó.

⁴⁸ Uo. 52 001/939.

nyomó többségét (1933: 73%) a kávé képezte, de a petróleum fokozatosan előtérbe került, fő kereskedelmi partnere az Egyesült Államok volt. Ennek ellenére a magyar előtt már a cseh és lengyel export is tért hódít az Andok térségében. Magyarország legnagyobb tételben malátát szállít (X. táblázat), de vannak magyar ajánlatok mind az export, mind az import szélesítésére. A Wolfner bőrgyár például ajánlatot tesz arra, hogy kb. 50.000 dollár értékben cipőfelsőbőrt szállít Kolumbiának és ennek 200%-ára hajlandók nyersbőrt importálni.⁴⁹ Ehhez a kereskedelmi kapcsolatok rendezése és a kedvezményes vámtételek alkalmazása is számításba jönne.

A kereskedelmi szerződésnek egyik akadályja a parlamenti jóváhagyás nehézsége. Átmeneti megoldásnak mindkét fél elfogadja az Osztrák—Magyar Monarchia és Kolumbia közti 1912-es kereskedelmi és hajózási szerződést (kis módosítással), amely nem lépett életbe az okmányok kicserélésének elmaradása miatt. A gyorsnak ígérkező megoldás után 1940. február 2-án lép életbe a kereskedelmi egyezmény,⁵⁰ de akkor már nem sok lehetőség nyílik a forgalom kiszélesítésére.

Kubával 1936 májusában történt megállapodás szerint a magyar árukra a minimális vámtarifát alkalmazzák, míg a magyar export összegének legalább 50%-áig importál Magyarország. Árucikkeink: maláta, zsineg, kender (törve), enyv, hímzett ruhák, gyógyszerek. Import: sózott nyersbőr.⁵¹ Mivel a szállítás idegen hajók és kereskedők közbejöttével történik, állandó az összeütközés az áruk eredete és a vállalt kötelezettségek teljesítése miatt. A kubai piac értékét az USA hiánycikkei adják, ugyanis az Egyesült Államok előnyt élvez a kubai importban, de bizonyos áruk hiányában nem él vele. Így versenyeztünk a német gyógyszerzállításokkal. A kubai főkonzulátus tevékenysége főleg a vásárlások igazolásában, a hivatali kimutatások megfigyelésében merül ki.

Sajátos probléma alakul ki a kubai piacon: csak mérsékelten érdekelt a magyar ipar a terjeszkedésben, amennyiben a maláta és más exportcikknek számára nem talál jobb piacot. Tehát a Külkereskedelmi Hivatal ellenőrzi az exportszállításokat, hogy feleslegesen ne kelljen vásárolni bőrt Kubában. A rendelkezéseket megkerülve az egyik olasz kereskedő cég 45 tonna fokhagymát vásárol líráért és Triesztből tranzitként mint magyar árut küldi Kubába. Jellemző az olasz—magyar klíring-szerződés nyújtotta előnyökre, hogy az árut Havannában olcsóbban adták elvámolva, mint a magyar exportőrök ára volt a vám előtt a kubai kikötőben.⁵²

A Gonzales Alemany társaság viszont 17.000 dollár értékű romlott kubai bőrt akar a vásárlási kötelezettségében elmaradt magyar kereskedelemre áthárítani, ami-ben a konzulátus ügyintézői is segédkeznek a „minimális vámtarifa biztosítása” érdekében.⁵³

Az egyensúly megbomlása miatt 1938-ban a középső-, majd a magyar vásárlások további csökkenése miatt, a maximális vámtarifát alkalmazza Kuba a magyar exportra, ami a politikai helyzet alakulásával párhuzamosan 1939-ben a kereskedelmi kapcsolatok visszafejlődését idézte elő.⁵⁴

Uruguay fő terméke a hús, bőr, gyapjú, amely exportjának 80%-át teszi. Ipara fejletlen, csak a belső fogyasztásra termel, de a kormány iparvédő politikát folytat. Kivitelből befolyó devizák fedezik a behozatalt. Amikor a nemzetközi piac ár-

⁴⁹ Uo. 55 485/937.

⁵⁰ Magyar Közlöny 1940. ápr. 25.

⁵¹ OL K 69 50 101/937., 51 463—619. csomó.

⁵² Uo. 50 108/937.

⁵³ Uo. 50 216/938. 50 194.

⁵⁴ Uo. 57 669/937. 50 194/938.

csökkenései miatt a kivitel válságba kerül, 1937 szeptemberében kifogy az ország devizakészlete, a behozatali engedélyek kiadása megreked.⁵⁵

A magyar export fejlesztésére 1937-ben történnek próbálkozások. A kereskedelmi tárgyalások lehetőségét 1932-ben veti fel Montevideóban a magyar Külügyminisztérium képviselője, de a braziliai magyar követ csak 1937 januárjában kap utasítást a tárgyalások felvételére. A magyar áruknak számolni kell a német versennyel, mert Németország klíringszerződésben van, szinte monopolizálja az uruguayi importot, de Angliának is komoly befolyása van az ország piacán.⁵⁶ A magyar exportnak nincs elvi akadály, sőt a német szerződésekből adódó kiszolgáltatottságukat is készséggel ellensúlyoznák, mégis lassan haladnak a tárgyalások.

A magyar kivitelben villanylámpák, rádiócsövek, motorok, gyógyszer, szesz szerepelnek és 1937-ben a Ganz és Tsa Rt. elnyeri az államvasutak 15 motorkocsis versenypályázatát több mint 1 millió uruguayi peso értékben. Ez ugrásszerűen megemeli a magyar áruforgalmat. (XI. táblázat.) De emelkedik az import is, mert a Ganz kompenzációt bóróket, gyapjút vásárol.⁵⁷ Hasonlóan biztosítják a devizakiutalást más külföldi vállalatok is. A gyakorlatban a kivitel összegét számba véve utalja ki a Devizaellenőrző Bizottság a szükséges fizetési eszközöket országok szerint, amely keretből a vállalatok a Magyar Nemzeti Bank engedélyei alapján osztoznak. Így állandó a viszály a szűkös keret és az elosztásra váró magyar áruk tömege között.

A Ganz szállításai — állami megrendelésként — előnyben részesülnek és még 1940-ben is szállítanak uruguayi árut Magyarországra.⁵⁸ A szerződéses viszony rendezése nélkül szakadnak meg a hivatalos kapcsolatok Uruguay és Magyarország között. Utolsó feljegyzés a Ganz gyártól származik, amelyben 1949-ig vállalt karbantartási kötelezettségeinek és kintlevőségeinek rendezését tárgyalja.⁵⁹

Venezuelával is történt egy sikertelen kísérlet a kereskedelmi kapcsolatok rendezésére. 1939 folyamán az argentinai követség ügyvivője indítja a hivatalos tárgyalásokat. A jelentések a venezuelai „jólétből” következtetnek a magyar export lehetőségeire. Újra felmerül a remény, hogy a gazdaságot kézbe tartó imperialista hatalmakkal szemben hézagotlító szereppel lehetőség nyílnék a beépülésre, majd az export további fokozására.⁶⁰

Külkereskedelmi Hivatal ellenzi a megállapodást — a szakminisztériumok is aggályukat fejezik ki, mert a kávé, kakaó, nyersbőr importőröknek nem írhatnak elő kötelező venezuelai vásárlást. Ezekkel az árukkal már lekötötte magát a magyar külkereskedelem és így nincs értelme újabb vásárlási kötelezettségeket vállalni.⁶¹

*

A külkereskedelem szélesítésében érdekelt hivatalos szervek és gyárak irataiból kitűnik, hogy a magyar termékek növekvő dél-amerikai exportját elsősorban az európai piac beszükülése készítette elő. Az elhelyezést megkönnyítette, hogy a tengerentúli országok olyan nyersanyagokat és gyarmatárut szállítottak, amelyek iránt fokozódott a kereslet a tárgyalt időszakban. A kölcsönös érdekeltség mellett nem

⁵⁵ Uo. 52 123/938. — 597. csomó!

⁵⁶ Uo. 52 003/939.

⁵⁷ Uo. 52 117/937.

⁵⁸ Uo. 52 419/940.

⁵⁹ Uo. 51 153/942.

⁶⁰ Uo. 51 529/939.

⁶¹ Uo. 51 566/939.

elhanyagolható tényező, hogy a magyar áruknak sok tekintetben a hazaitól gazdaságilag fejletlenebb piacon kellett versenyezniük. A meglevő igények kielégítésére az érdekelt országok csak fokozatosan térnek át az importkorlátozás és hazai iparvédelem politikájára. A helyi protekcionizmus és más külföldi konkurrencia ellensúlyozására a magyar áruk exportprémiumban részesülnek. Ezért hajlandó több üzem 20%-os devizafelárral is árut szállítani. A fejlett kapitalista országokkal folyó versenyben az sem elhanyagolható tényező, hogy az alacsonyabb magyar árak kialakítását a hazai alacsony bérszínvonal is elősegíti. Így jut előnyhöz a Ganz gyár motorvonataival a nyugati és USA cégek ajánlataival szemben. Az esetek más részében viszont a versenyképes ár mellett szerepe van a magyar (és más kis országok) áruinak elhelyezésében annak, hogy az imperialista nagyhatalmak áruai mellett bizonyos hiányokat pótolnak (pl. gyógyszer, maláta, paprika).

A piackutatás szinte spontán, az érdekelt gyárak szükségletei alapján indul. A Kereskedelmi és Iparkamarák, illetve a Külkereskedelmi Hivatal csak a 30-as évek második felében küld ki megbízottakat Argentínába és Braziliába az áruelhelyezés megkönnyítésére. A forgalom szervezett lebonyolítására magyar érdekelt-ségű export-import cég, vagy bank-érdekeltség csak 1940-ben alakul. Vannak tervek erre az emigráns magyarok között, de tőke hiányában Magyarországból várnak támogatást. A kereskedelemben érdekelt tőke gyengesége, illetve megosztottsága korlátozza a magyar áruk bevezetését a tengerentúli piacokon. Az érdekelt gyárak panaszkodnak a szokatlanul magas reklámköltségek miatt, amelyekre a nyugati áruk versenye kényszeríti őket. Megfelelő üzleti szervek hiányában sok apró feladat megoldása így a diplomáciai testületre hárul.

A magyar kereskedelem dél-amerikai kapcsolatai a jelzett nehézségek ellenére is fejlődtek. A nagyobb ütemű fejlődésnek nemcsak a konkurrencia és a magyar gyáripar viszonylag alacsony színvonala volt az akadálya, hanem a magyar gazdaság német orientációja is. A magyar—német kliringszerződés alapvetően meghatározta a magyar gazdaságpolitikát és külkereskedelmünket. A nagybirtokos árugazdaság szempontjából előnyös német kivitel mellett az állami beavatkozás rendszere és az exportprémiumok enyhe kárpótlást nyújtottak a magyar nagyburzsoázia más piacok felé törekvő csoportjának. Lényegében akadályozták, hogy a fejletlenebb országok piacaira behatoljon és ezzel a német imperializmus politikai és gazdasági nyomását ellensúlyozza.

TÁBLÁZATOK

I.

MAGYARORSZÁG KÁVÉIMPORTJA

	1894	1899
Kávéimport össz. q	74.802	85.596
Ebből Trieszten és Ausztrián át	52.302	44.102
Közvetlen Brit-Indiából	8.940	15.720
Közvetlen Braziliából	4.617	19.540

Kereskedelmünk és Iparunk az 1900. évben. 91. l.

II.

MAGYARORSZÁG CUKORKIVITELE

q-ban

	1908	1909	1911	1912	1913
Argentínába	1.225	9.205	14.807	6.455	6.045
Paraguayba	—	210	—	—	—
Uruguayba	1.500	2.250	—	741	—

Kereskedelmünk és Iparunk 1909., 1913. évben 213. l.

III.

KÁVÉ ÉS TEA BEHOZATAL ALAKULÁSA

q-ban

	1922	1923*	1924**
Kávé	32.369	11.939	19.664
Tea	4.874	1.888	

**Kereskedelmünk és iparunk az 1923. évben. 60—61. l.*

***Kereskedelmünk és iparunk az 1924. évben. 145. l.*

IV.

MAGYAR—ARGENTIN ÁRUFORGALOM A KÉT ORSZÁG
KIMUTATÁSAI SZERINT

Értékek pengőben

Év	Kivitel Magyarországból		Behozatal Argentínából	
	magyar statiszt.	argentín statiszt.	magyar statiszt.	argentín statiszt.
1925	678.000	388.000	5,004.000*	1.800
1926	870.000	427.000	135.000	18.000
1927	940.000	959.000	197.000	4.900
1928	801.000	493.000	3,550.000**	8.400
1929	1,633.000	687.000	432.000	2.500
1930	1,249.000	914.000	1,609.000	1.600
1931	369.000	434.000	140.000	6.200
1932	919.000	688.000	603.000	16.500

* 4,4 millió pengő értékben búzát importáltunk.

**Túlnyomó részért tengerit importáltunk.

OL. Küm. gazd. pol. 1934—51 843: A GYOSZ statisztikája, beadványa a kereskedelemügyi miniszterhez.

V.

MAGYAR—ARGENTIN ÁRUFORGALOM A KÉT ORSZÁG
KIMUTATÁSA SZERINT

Értékek pengőben

Év	Kivitel Magyarországból		Behozatal Argentínából	
	magyar statiszt.	argentín statiszt.	magyar statiszt.	argentín statiszt.
1933	1,815.000	633.544	2,015.000	7.062
1934	1,202.000	478.528	1,766.000	2.383
1935	956.000	342.855	2,008.000	873.180
1936	—	872.461	—	536.243

OL. Küm. gazd. pol. 1936—53 007.

VI.

ARGENTÍNA ÉRDEKELTSÉGE MAGYARORSZÁG IMPORTJÁBAN
(1936)

Áru	össz. import	q		összesen	Pengő
		argentín import			Argentínára esik
Gyapjú	12.012	76		2,831.464	12.330
Nyersgyapot	287.832	—		29,696.980	—
Nyersbőr	137.206	10.128		21,534.030	1,553.634
Állati termék	4.685	455		430.766	86.990
Ásványok	60.339	5		534.991	1.790
Oliva és földidíó olaj					
techn. célra	1.566	641		117.898	47.548
Quebracho kivonat	47.698	46.942		1,336.164	1,314.376
Más cserzőanyag	26.341	—		1,139.984	—
Tengeri	2,161.064	110.728		23,599.000	941.188

OL. Küm. gazd. pol. 1937—52 245.

VII.

MAGYARORSZÁG FORGALMA LATIN-AMERIKÁVAL
A HÁBORÚS ÉVEKBEN

Ország	Behozatal		Kivitel	
	ezer pengőben			
	1939	1940	1939	1940
Argentína	3.400	3.500	5.800	2.300
Brazília	2.600	800	2.800	1.000
Mexikó	140	34	1.174	990
Kuba	84	152	413	231
Venezuela	1	—	982	578
Peru	3	5	566	406
Uruguay	441	951	476	428

A Vámpolitikai Központ jelentése az 1940. évről 90—91. l.

VIII.

MAGYARORSZÁG—BRAZÍLIA KÜLKERESKEDELMI FORGALMA
(1000 pengőben)

Behozatal	1931	1932	1933	1934	1935 I. félév
Nyerskávé	174	28	74	113	292
Nyersdohány	390	—	—	—	—
Nyerspamut	—	50	36	291	370
Egyéb áruk	—	—	27	1	2
Összesen	564	78	137	405	664
<u>Kivitel</u>					
Maláta	372	411	558	208	21
Villanylámpa	167	12	197	302	—
Villamos- készülékek	87	25	65	37	17
Gyógyszerek	15	18	25	26	8
Vasárúk	8	—	—	2	38
Tűzálló téglá	—	—	—	14	34
Egyéb áruk	30	26	43	6	4
	679	492	888	595	122

OL. Gazd. pól. 596. csomó — Brazília.

IX.

BRAZÍLIA KÜLKERESKEDELME A KONTINENSEKKEL
(Contos de reis-ben)

Bevitele	1936	1937	1938
Afrika	4.607	20.924	16.718
Észak- és Közép-Amerika	1,178.942	1,504.228	1,506.261
Dél-Amerika	780.813	797.272	715.065
Ázsia	101.126	147.197	128.131
Európa	2,202.037	2,843.061	2,817.516
Ausztrália	1.142	1.869	1.879
Összesen	4,268.667	5,314.551	5,195.570
<u>Kivitele</u>			
Afrika	68,887	73.365	65.326
Észak- és Közép-Amerika	1,921.010	1,871.916	1,773.292
Dél-Amerika	313.870	357.431	319.217
Ázsia	227.137	270.921	269.247
Európa	2,321.043	2,514.691	2.665.471
Ausztrália	2.488	3.735	4.108
Összesen	4,895.435	5,092.059	5,096.661

MAGYAR—BRAZIL ÁRUFORGALOM
(1000 pengőben)

Év	kivitel Braziliába	behozatal Braziliából
1935	153	1,305
1936	225	462
1937	1,314	1,683
1938	1,215	1,020
1939. I. fé.	758	658

OL. Küm. gazd. pol. 1939—55 731—595. cs. (Felső tábla)

X.

MAGYARORSZÁG—KOLUMBIA KERESKEDELMI FORGALMA
(1000 pengőben)

Magyar kivitel	1937	1938	1939
összesen	313	315	697
Ebből			
maláta	—	19	419
villanylámpa	154	206	104
vasáru	6	9	85
pamutszövet	88	21	26
kikészített bőr	12	42	19
Magyar behozatal			
összesen	—	1,326	574
Ebből			
nyersbőr	—	552	574
kávé	—	774	630

OL. Küm. gazd. pol. 1940—50 263—597. cs.

XI.

MAGYARORSZÁG—URUGUAY KERESKEDELMI FORGALMA
(uruguayi pesóban)

Év	Magyar export	Magyar import
1937. nov. 30-ig	37.182	149.614
1938. nov. 30-ig	1.127.861	738.272

OL. Küm. gazd. pol. 1940—50 263—597. cs.

LE COMERCE DE LA HONGRIE AVEC LES ETATS D'AMÉRIQUE LATINE ENTRE LES DEUX GUERRES MONDIALES

Après la première guerre mondiale les droits prohibitifs et les méthodes de l'intervention d'Etat sont aussi pratiqués dans le commerce extérieur hongrois. Cette politique est bien stimulée par l'inflation naissante et plus tard par le développement de la grande crise économique mondiale.

L'industrie hongroise reçoit des matières premières (café, thé, cuir) arrivant surtout par l'entremise des Allemands. Dans les années 30 le marché de l'Amérique latine aura de plus en plus grande importance pour les produits pharmaceutiques, électriques, textiles et en cuir, à cause de la concurrence industrielle allemande. Les conditions avantageuses des échanges peuvent être assurées par les traités de commerce parce que les pays de l'Amérique latine s'efforcent à assurer des marchés pour leurs propres produits.

L'auteur analyse l'histoire et les motifs de la formation des échanges commerciaux à la base des papiers des représentations diplomatiques hongroises. On peut jeter quelques regards sur la formation des traités de commerce hungaro-brésilien et hungaro-argentin, les plus importants au point de vue des échanges, et sur le commerce fait avec le Chili, Colombie, Cuba, Uruguay et Venezuela. Les usines intéressées dans l'export s'efforcent de faire pression sur les autorités officielles pour le développement des échanges. Mais le commerce extérieur hongrois est freiné dans l'établissement des marchés nouveaux par les traités clearings conclus avec l'Allemagne fasciste. Quelques grandes entreprises (Ganz, Wolfner, Weiss Manfred) prennent de l'avance avec succès sur le marché sud-américain mais ce processus est interrompu par l'éclatement de la deuxième guerre mondiale. Dans les années 1939—40 quand les produits allemands sont évincés, se montrent quelques possibilités pour trouver de nouveaux marchés mais l'isolement antifasciste et le bond économique considérable de l'économie des Etats-Unis les empêchent. Et en même temps l'économie hongroise est déjà assujettie aux intérêts de guerre.

TARTALOM

<i>TIBOR WITTMAN: Últimos días de la azoguera potosina</i>	3
<i>WITTMAN TIBOR: Az andesi népek nemzetté válásának egyes gazdasági feltételei a gyarmati korszak végén</i>	33
<i>VARGA ILONA: Magyarország kereskedelme a latin-amerikai országokkal a két világháború között</i>	57

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja. A kézirat nyomdába érkezett 1971. Megjelenés 1972. Példányszám 450. Terjedelem (A/5) iv. Készült monószedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601—69. és az MSZ 5603—35. szabványok szerint

71-5905 — Szegedi Nyomda

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE
ACTA HISTORICA

hucusque edita:

Tom. I. (1957): GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged felszabadulásának történetéhez, 1944—1945* [ENDRE GAÁL: *Données sur l'histoire de la libération de Szeged, 1944—1945*], pp. 3—24. G. SOÓS KATALIN: *A munkásság helyzete és sztrájkbarca Szegeden az 1920-as években* [KATALIN G. SOÓS: *Les conditions des ouvriers de Szeged et leurs mouvements de grève dans les années vingt de notre siècle*], pp. 25—55. GULYA KÁROLY: *Kommunisták és baloldali szocialisták tevékenysége Szegeden (1933—1939)* [KÁROLY GULYA: *Les activités des communistes et des socialistes de gauche à Szeged (1933—1939)*], pp. 56—72. M. TÓTH ERZSÉBET: *Adalékok három Csanád megyei nagyközség nemzeti bizottságának történetéhez* [ERZSÉBET M. TÓTH: *Contributions à l'histoire des comités nationaux de trois communes du département de Csanád*], pp. 73—108.

Tom. II. (1957): BÁNKUTI IMRE: *Az Alföld népének barca a török bódítók ellen a mobácsi csata után, 1526—1527* [IMRE BÁNKUTI: *La lutte du peuple de l'Alföld contre les envabisseurs turcs après la bataille de Mobács, 1526—1527*], pp. 3—30. B. KOVÁCS ERZSÉBET: *A karcagi üveggyár története, 1940—1956* [ERZSÉBET B. KOVÁCS: *Histoire de la verrerie de Karcag, 1940—1956*], pp. 31—57.

Tom. III. (1958): KULCSÁR PÉTER: *A magyar államszervezés nébány problémája. István és Ajtony barca* [PÉTER KULCSÁR: *Quelques problèmes de l'organisation de l'État hongrois. La lutte entre Étienne et Ajtony*], pp. 3—39.

Tom. IV. (1958): KÖPÖSDI VERA: *A mezőgazdasági munkásság mozgalmái Békés megyében 1905—1907-ben* [VERA KÖPÖSDI: *Les mouvements de grève des ouvriers agricoles dans le département de Békés au cours des années de 1905—1907*], pp. 3—65.

Tom. V. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. I.] (1959): WITTMAN TIBOR: *Az osztrák Habsburg-batalom válságos éveinek történetéhez (1606—1618)* [TIBOR WITTMAN: *Sur l'histoire des années de crise du régime des Habsbourg d'Autriche (1606—1618)*], pp. 3—46.

Tom. VI. (1959): G. SOÓS KATALIN: *Tíz év a szegedi kommunista mozgalom történetéből (1919—1929)* [KATALIN G. SOÓS: *Dix ans de l'histoire du mouvement communiste de Szeged (1919—1929)*], pp. 3—13. SERFÖZŐ LAJOS: *A munkásság helyzete és a kommunisták tevékenysége Szegeden az 1929—1933-as gazdasági válság idején* [LAJOS SERFÖZŐ: *La situation des ouvriers et les activités des communistes de Szeged pendant la crise économique de 1929—1933*], pp. 15—45. SERFÖZŐ LAJOS: *A Kommunisták Magyarországi Pártjának tevékenysége a munkás kultúr- és sportmozgalomban (1925—1930)* [LAJOS SERFÖZŐ: *L'activité du parti des communistes en Hongrie dans le mouvement culturel et sportif (1925—1930)*], pp. 47—79.

Tom. VII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. II.] (1961): WITTMAN TIBOR: *A németalföldi forradalom rövid története* [TIBOR WITTMAN: *Précis d'histoire de la révolution des Pays-Bas*]: *A németalföldi forradalom—szabadságharc első évtizede (1566—1577)* [La première décennie de la révolution des Pays-Bas (1566—1577)], 3—55.; *A „koldus” diktatúra Flandriában és Dél estele (1577—1585)* [La dictature des gueux en Flandre et la chute du Sud (1577—1585)], pp. 56—88.; *A németalföldi forradalom győzelme Északon (1585—1609)* [La victoire de la révolution aux Pays-Bas du Nord (1585—1609)], pp. 89—99.

Tom. VIII. (1961): GAÁL ENDRE: *A hódmezővásárhelyi munkásmozgalom története, 1917—1919. március 21.* [ENDRE GAÁL: *Histoire du mouvement ouvrier de Hódmezővásárhely, 1917—21 mars 1919*], pp. 3—59.

Tom. IX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. I.] (1961): GULYA KÁROLY: *Az erdélyi nemzetiségi kérdés megoldására irányuló törekvések 1918—1919-ben* [KÁROLY GULYA: *Les tentatives à résoudre le problème des nationalités de Transylvanie en 1918—1919*], pp. 3—19. SZÉKELY LAJOS: *Albert Mathiez: A francia forradalom* [LAJOS SZÉKELY: *Albert Mathiez: La Révolution Française*], pp. 20—34.

Tom. X. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. III.] (1962): T. WITTMAN: *Un aspect de l'universalisme coménien*, pp. 3—8. T. WITTMAN: *Quelques problèmes des luttes d'indépendance de Transylvanie contre les Habsbourg et de leur idéologie*, pp. 9—18. MEDZIBRODSZKY ENDRE: *A XVI—XVII. századi török—perzsa háborúk történetének kérdéséhez* [ENDRE MEDZIBRODSZKY: *Quelques problèmes des guerres turco—persanes aux XVIe et XVIIe siècles*], pp. 19—35.

Tom. XI. (1962): TÓTH SAROLTA: *Magyar és lengyel Imre-legendák* [SAROLTA TÓTH: *Légendes hongroises et polonaises d'Émeric*], pp. 3—71.

Tom. XII. (1963): KULCSÁR PÉTER: *Bonfini-forrástanulmányok I.* [PÉTER KULCSÁR: *Études sur les sources de Bonfini I.*], pp. 3—51.

Tom. XIII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. IV.] (1963): LOUIS TRENARD: *L'„Europe“ au Siècle des Lumières*, pp. 3—27. WITTMAN TIBOR: *Az első jezsuita bittérítők feljegyzései Vietnamból* [TIBOR WITTMAN: *Les observations sur Vietnam faites par les premiers missionnaires jésuites*], pp. 29—43.

Tom. XIV. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. II.] (1963): SZÉKELY LAJOS: *Gömbös és a fasizmus külpolitikai koncepciójának alapvonásai* [LAJOS SZÉKELY: *Gömbös und die Grundzüge der aussenpolitischen Konzeption des Faschismus*], pp. 3—18. VASS ISTVÁN: *Szovjet állásfoglalások 1943-ban az európai második front megnyitásával kapcsolatban* [ISTVÁN VASS: *Sowjetische Stellungnahmen im Jahre 1943 im Zusammenhang mit der Eröffnung der zweiten europäischen Front*], pp. 19—52.

Tom. XV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. V.] (1964): T. WITTMAN: *España en la „Monarquía Española“ de Campanella*, pp. 3—17. WITTMAN TIBOR: *A spanyol abszolútizmus néhány vonása a XVI. században* [TIBOR WITTMAN: *Autour des traits de la monarchie absolue d'Espagne au XVIe siècle*], pp. 19—29.

Tom. XVI. (1964): KARÁCSONYI BÉLA: *Tanulmányok a magyar—lengyel krónikáról* [BÉLA KARÁCSONYI: *Études sur la Chronique hungaro—polonaise*], pp. 3—61.

Tom. XVII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VI.] (1965): TIBOR WITTMAN: *Reflexiones sobre la derrota del tabaco en las Antillas (siglos XVII y XVIII)*, pp. 3—25. VARGA ILONA: *A prikázk az orosz és szovjet történeti irodalomban* [ILONA VARGA: *Les „prikaz“ dans la littérature russe et soviétique*], pp. 27—44.

Tom. XVIII. (1965): KRISTÓ GYULA: *Megjegyzések az ún. „pogánylázadások” kora történetéhez* [GYULA KRISTÓ: *Remarques au sujet des révoltes dites „païennes”*], pp. 3—57.

Tom. XIX. (1965): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905 előtti szocialista szakmai szervezkedésének néhány kérdése* [ENDRE GAÁL: *Quelques problèmes de l'organisation professionnelle des ouvriers industriels de Szeged avant 1905*], pp. 3—43. SERFŐZŐ LAJOS: *A Magyarországi Szociáldemokrata Párt bekerülése a parlamentbe* [LAJOS SERFŐZŐ: *L'entrée du Parti Social Démocrate au parlement*], pp. 45—95.

Tom. XX. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. III.] (1965): GYULA KÁROLY: *Az annexió válság és az Osztrák—Magyar Monarchia balkáni politikája* [KÁROLY GYULA: *Die Annexionskrise und die Balkanpolitik Österreich—Ungarns*], pp. 3—36.

Tom. XXI. (1966): KRISTÓ GYULA: *Korai levéltári és elbeszélő forrásaink kapcsolatához* [GYULA KRISTÓ: *Quelques problèmes des rapports entre nos anciennes sources d'archives et narratives*], pp. 3—27.

Tom. XXII. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VII.] (1966): WITTMAN TIBOR: *A monokultúrák történetéhez a Karib térségben és Venezuelában (XVI—XVIII. sz.)* [TIBOR WITTMAN: *Acerca de la historia de los monocultivos en el area Caribe y Venezuela (siglos XVI—XVIII)*], pp. 3—24. WITTMAN TIBOR: *Belgium a spanyol és osztrák Habsburgok ütközőállama a XVII—XVIII. században* [TIBOR WITTMAN: *Belgique, état-tampon des Habsbourg espagnols et autrichiens aux XVII et XVIII siècles*], pp. 25—36. TIBOR WITTMAN: *Un sondage d'histoire comparative des idéologies: le programme économique—social des „doctrinaires” hongrois (1840—1847)*, pp. 37—43. VARGA ILONA: *Katonai szolgálat és a XVI—XVII. századi orosz uralkodó osztály rétegződése a besorozási prikáz dokumentumainak tükrében* [ILONA VARGA: *Le service militaire et la stratification de la classe dominante de Russie aux siècles XVI—XVII à la lumière du „Rasradnyi Prikaz”*], pp. 45—55.

Tom. XXIII. (1966): GAÁL ENDRE: *A szegedi ipari munkásság 1905—1906. évi szakszervezeti mozgalmának főbb kérdései* [ENDRE GAÁL: *Les problèmes principaux du mouvement syndical des ouvriers de Szeged en 1905 et en 1906*], pp. 3—41.

Tom. XXIV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. I.] (1967): TIBOR WITTMAN: *La riqueza empobrece. Problemas de crisis del Alto Perú colonial en la Guía de P. V. Cañete y Domínguez*, pp. 3—25. TIBOR WITTMAN: *Los metales preciosos de América y la estructura agraria de Hungría a los fines del siglo XVI*, pp. 27—35.

Tom. XXV. (1967): GAÁL ENDRE: *A szegedi szakszervezeti mozgalom helyzete és küzdelmei 1907—1914 között* [ENDRE GAÁL: *La situation et les luttes du mouvement syndical à Szeged pendant les années 1907—1914*], pp. 3—29.

Tom. XXVI. (1969): BÉLA KARÁCSONYI: *Chronica Hungaro—Polonica. Pars I. (Textus cum varietate lectionum)*, pp. 3—75.

Tom. XXVII. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. IV.] (1967): G. SOÓS KATALIN: *Magyar—bajor—osztrák titkos tárgyalások és együttműködés, 1920—1921* [KATALIN G. SOÓS: *Ungarisch—bayrisch—österreichische geheime Verhandlungen und Zusammenarbeit, 1920—1921*], pp. 3—43.

Tom. XXVIII. [= *Studia Latinoamericana*, tom. II.] (1968): JOSÉ-GENTIL DA SILVA: *Le monde Hispanique entre la magnifique stabilité et les grands espoirs: histoire, économie, recherche*, pp. 3—13. WITTMAN TIBOR: *A gyarmati Latin-Amerika történeti kutatásának néhány kérdése* [TIBOR WITTMAN: *Algunos problemas de investigación histórica del coloniaje en América Latina*], pp. 15—28. ÁDÁM ANDERLE: *Der spanische Absolutismus in der ungarischen Geschichtsliteratur des XIX. und XX. Jahrhunderts*, pp. 29—36.

Tom. XXIX. (1968): SZÁNTÓ IMRE: *Az 1552. évi szegedi badjárat* [IMRE SZÁNTÓ: *Der Feldzug gegen Szeged im 1552*], pp. 3—31.

Tom. XXX. (1968): MÉREI GYULA: *Elszász-Lotbaringia Németországhoz csatolása 1870—1871-ben és a magyar közvélemény* [GYULA MÉREI: *L'annexion d'Alsace-Lorraine par l'Allemagne et l'opinion publique hongroise en 1870—1871*], pp. 3—20. GAÁL ENDRE: *Adatok Szeged 1859—1860. évi történetéhez* [ENDRE GAÁL: *Précisions sur l'histoire de Szeged dans les années 1859—1860*], pp. 21—38.

Tom. XXXI. [= *Studia historiae universalis recentis et recentissimi aevi*, tom. V.] (1968): GYULA KÁROLY: *A magyarországi rutén kérdés 1910—1914 között* [KÁROLY GYULA: *Le problème des rutènes en Hongrie pendant les années 1910—1914*], pp. 3—20.

Tom. XXXII. [= *Studia Latinoamericana*, tom. III.] (1969): TIBOR WITTMAN: *Las Cajas Reales de Potosí a fines de la época colonial*, pp. 3—34. TIBOR WITTMAN: *Datos económicos de La Paz en visperas de la guerra de independencia*, pp. 35—40.

Tom. XXXIII. (1969): N. E. ZASZTENKER: *A neoproudbonizmus ma* [N. E. ZASTENKER: *Der Neoproudbonismus heute*], pp. 3—20. SOÓS KATALIN: *A nyugat-magyarországi kormánybiztosság megszervezése* [KATALIN SOÓS: *Die Organisierung des Regierungskommissariats in Westungarn*], pp. 21—40.

Tom. XXXIV. [= *Studia mediaevalia historiae universalis*, tom. VIII.] (1971): WITTMAN TIBOR: *Fejezetek a Benelux országok történetéből* [TIBOR WITTMAN: *Quelques chapitres de l'histoire des pays Benelux*], pp. 3—53.

Tom. XXXV. [= *Studia Latinoamericana*, tom. IV.] (1971): PABLO MACERA: *Feudalismo colonial americano: el caso de las haciendas peruanas*, pp. 3—43. TIBOR WITTMAN: *El papel de la intendencia de Potosí en la crisis del Banco de San Carlos (1795—1810)*, pp. 45—60. ANDERLE ÁDÁM: *Az agrárkérdés Peruban az 1920-as években* [ÁDÁM ANDERLE: *El problema agrario peruano en los años 1920*], pp. 61—77. VARGA ILONA: *Latin-amerikai magyar telepek a gazdasági válság időszakában* [ILONA VARGA: *Las colonias húngaras en América Latina y la diplomacia del gobierno húngaro en los años de la crisis mundial*], pp. 79—101.

Tom. XXXVI. (1971): BÉLA KARÁCSONYI—GYULA KRISTÓ: *Diplomata historiam domini Matibaei de genere Chak illustrantia*, pp. 3—40.

Tom. XXXVII. (1971): GYULA MÉREI: *Structuralisme, analyse structuraliste, marxisme*, pp. 3—59.

Tom. XXXVIII. (1971): SZÁNTÓ IMRE: *A végvári rendszer kiépítése Magyarországon* [IMRE SZÁNTÓ: *Die Herausbildung des Grenzbürgensystems in Ungarn*], pp. 3—44.

Tom. XXXIX. (1971): S. KISS ERZSÉBET: *A királyi generális kongregáció kialakulásának történetéhez* [ERZSÉBET S. KISS: *Zur Geschichte der Entwicklung der königlichen Generalkongregation*], pp. 3—56.

Tom. XL. (1972): SZEGFÜ LÁSZLÓ: *Az Ajtony-monda* (LÁSZLÓ SZEGFÜ: *La légende d'Ajtony*), pp. 3—30. MAKK FERENC: *Megjegyzések II. Béla történetéhez* [FERENC MAKK: *Remarques sur l'histoire de Béla II.*], pp. 31—49. KRISTÓ GYULA: *I. István és családja Árpád-kori történetírásunkban* [GYULA KRISTÓ: *Étienne le 1er et sa famille dans notre historiographie de l'époque de Árpád*], pp. 51—74. SZÁNTÓ IMRE: *Kiszelem a török terjeszkedés megállításáért Magyarországon, 1541—1547* [IMRE SZÁNTÓ: *Kampf um die Expansion der Türken in Ungarn aufzubalten, 1541—1547*], pp. 75—102.

Tom. XLI. [= *Studia Latinoamericana*, tom. V.] (1972): TIBOR WITTMAN: *Ultimos dias de la azoguera potosina* [TIBOR WITTMAN: *A potosi azoguera utolsó napjai*], pp. 3—31. WITTMAN TIBOR: *Az andesi népek nemzetté válásának egyes gazdasági feltételei a gyarmati korszak végén* [WITTMAN TIBOR: *Apuntes sobre algunas condiciones económicas de la configuración de las naciones andinas a fines de la época colonial*], pp. 33—55. VARGA ILONA: *Magyarország kereskedelme a latin-amerikai országokkal a két világháború között* [ILONA VARGA: *Le commerce de la Hongrie avec les Etats d'Amérique latine entre les deux guerres mondiales*], pp. 56—76.